

T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI

KENTSEL YOKSULLUK VE İŞÇİ SINIFI: İSTANBUL
ESENYURT ÖRNEĞİ

SEMRA YILMAZ

DOÇ. DR. ÇAĞATAY EDGÜCAN ŞAHİN

YÜKSEK LİSANS

ORDU 2019

ÖĞRENCİ BEYAN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak savunduğum “Kentsel Yoksulluk ve İşçi Sınıfı: İstanbul Esenyurt Örneği” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmadan yazdığımı ve yararlandığım kaynakların “Kaynakça” bölümünde gösterilenlerden farklı olmadığını, belirtilen kaynaklara atıf yapılarak yararlandığımı belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

28 /06/ 2019

Semra Yılmaz

16530500006

JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI

Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Semra YILMAZ'ın hazırladığı "Kentsel Yoksulluk Ve İşçi Sınıfı: İstanbul Esenyurt Örneği" başlıklı tez 13/06/2019 tarihinde aşağıda imzaları olan jüri tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

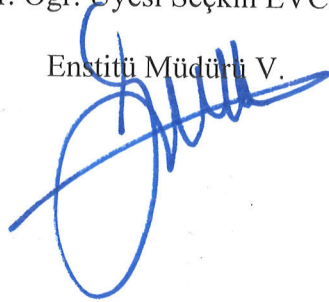
	Adı-Soyadı	Üniversite	İmza
Başkan	: Doç. Dr. Çağatay Edgücan ŞAHİN	Ordu Üniversitesi	
Jüri Üyeleri	: Dr. Öğr. Üyesi Kerem Gökten	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	
	: Dr. Öğr. Üyesi Nihan CİĞERCİ ULUKAN	Ordu Üniversitesi	

ONAY

01 / 07 / 2019

Dr. Öğr. Üyesi Seçkin EVCİM

Enstitü Müdürü V.

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Tez konumun belirlenmesi ve tez çalışmamın yürütülmesi sürecinde gerek teorik, gerekse saha çalışmasına ilişkin tüm bilgilerini ve önerilerini benden esirgemeyen, çalışmam boyunca sabırla ve özverili bir şekilde yardımcı olan, tez süresince çalışma motivasyonumun yüksek kalmasını sağlayan ve akademik yetkinliği ve bilgisiyle bu süreçte örnek aldığım ve gelecekteki mesleki hayatımda da örnek alacağım, danışmanlık sürecini hakkıyla yerine getiren değerli danışman hocam Doç. Dr. Çağatay Edgücan Şahin'e teşekkür ediyor ve şükranlarımı sunuyorum. Her daim nitelikli akademi için çaba gösteren, lisans ve yüksek lisans dönemi boyunca katkı ve emekleri için bölüm hocalarıma da teşekkürü borç bilirim.

Çalışmam boyunca benden bir an olsun yardımlarını esirgemeyen, her zaman ve her konuda sevgisiyle bana destek olan ve bu uzun yolda en büyük fedakârlığı göstererek daima yanımda olacağını bildiğim eşim Onur Demir'e ayrıca bu süreçte, fikir alışverişinde bulunduğum, her zaman desteğini ve kardeşlik bağını koparmayan Gazi Yılmaz'a teşekkür ediyorum. Eğitime verdikleri önemle bana örnek olan ve her zaman eğitimden ve öğretimden vazgeçmemem için büyük destek veren annem Gülsüm Yılmaz'a, babam Muharrem Yılmaz'a da teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR	I
İÇİNDEKİLER	II
ÖZET.....	V
ABSTRACT	VI
KISALTMALAR VE SİMGELER DİZİNİ	VII
TABLOLAR DİZİNİ	VIII
GÖRSEL DİZİNİ.....	IX
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM.....	4
1. KENT, YOKSULLUK KAVRAMI VE KENTLERİN GELİŞİMİ	4
1.1. Kent Kavramı.....	4
1.2. Modern ve Post-modern Kentler.....	6
1.3. Yoksulluk Kavramı.....	9
1.4. Ekonomik Anlamda Kentlerin Gelişimi	10
1.4.1. Sanayi Öncesi Kentler ve Yoksulluk	12
1.4.2. Sanayi Toplumunda Kentler ve Yoksulluk.....	16
1.5. Modern Kent Yapılanmasının İşçi Sınıfı Üzerindeki Etkisi.....	23
1.5.1.Modern Kentlerde Emegın Durumu.....	23
1.5.2. Mekânın Yeniden Üretimde ve İşçi Sınıfı Mücadelesindeki Yeri ...	25
1.6. Kentsel Yoksulluğun Değişen Yapısı: Yeni Kentsel Yoksulluk	33
II. BÖLÜM.....	37
2.TÜRKİYEDE KENTLERİN GELİŞİMİ VE GÖRÜNÜMÜ	37
2.1. Türkiye’de Dönemlerine Göre Kentleşme Süreçleri	37
2.1.1. 1923-1945: Ulus Devletin Kentleşmesi	37

2.1.2. 1945-1980: Emeğin Kentleşmesi	39
2.1.3. 1980 Sonrası: Sermayenin Kentleşmesi.....	44
2.2. Türkiye’de Kent Yoksulları ve Diğerleri.....	46
2.2.1. Yoksulların Kentleşmeye Uyum Süreci.....	50
2.3. Kentsel Dönüşümde TOKİ Yapılaşması.....	56
2.3.1.Kentsel Yenilemede TOKİ’nin Ortaya Çıkış Süreçleri	58
2.3.2. Kentsel Dönüşümün Yoksullar Üzerindeki Etkisi	61
2.4.Türkiye’de Kentsel Yoksulluğun Görünümü	66
2.4.1. Kentsel Yoksulların Kentsel Dönüşümle Tasfiyesine Yönelik Uygulamalar.....	66
III. BÖLÜM	72
3.ALAN ARAŞTIRMASI.....	72
3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi	72
3.2. Araştırmanın Sorunsalı	72
3.3. Araştırmanın Evreni ve Örneklem.....	73
3.4. Verilerin Toplanması	75
3.5. Araştırmanın Bulguları	75
3.5.1. Araştırma Alanı Olarak Esenyurt’un Seçilme Nedeni	75
3.5.2. Esenyurt’taki Kentsel Yoksulluğun İşçi Kesimi Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi	78
3.5.3. İşçilerin Sosyo-Demografik Özellikleri	78
3.5.4. Esenyurt’ta Göçmen Olmak	82
3.5.5. İşçilerin İş ve Gündelik Yaşantılarına İlişkin Özellikler	96
SONUÇ	124
KAYNAKÇA.....	130
EKLER.....	136

ÖZGEÇMİŞ	144
----------------	-----

ÖZET

KENTSEL YOKSULLUK VE İŞÇİ SINIFI: İSTANBUL ESENYURT ÖRNEĞİ

Bu araştırma, kentsel yoksulluk konusunu kentte çalışan işçiler üzerinden ele almaktadır. Kentli işçi sınıfının farklı katmanları, farklı derecelerde yoksulluk ve farklı çalışma koşullarını deneyimlemekte ve dolayısıyla yoksulluğa ve çalışma koşullarına karşı bakış açıları da farklılaşmaktadır. Kalitatif yöntemle dayalı bu araştırma, İstanbul'un Esenyurt ilçesinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma çerçevesinde 102 işçiden anket yoluyla bilgi toplanmış ve 10 işçi ile yarı yapılandırılmış görüşme kâğıdı yardımıyla yüz yüze derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir. Araştırmacı ayrıca, katılımcı gözlemci olarak iki farklı hanede üçer gün süreyle kalmıştır.

Esenyurt, son yıllarda İstanbul'a göç edenlerin öncelikle tercih ettikleri ilçelerden biri haline gelmiştir. Bu durumun öncelikli sebepleri ise şöyle sıralanabilir: 1- göç eden işçilerin akraba ya da hemşerilerinin burada toplanmış olması, 2- Esenyurt'ta iş imkânlarının geniş olması ve göçmenlerin ilk iş deneyiminin burada gerçekleşmiş olması ve 3- kiraların diğer ilçelere kıyasla daha ucuz olmasıdır. Esenyurt'a göçün en önemli nedenini ekonomik sebepler oluşturmaktadır. İlçede Doğu Anadolu Bölgesinden göç etmiş olan işçiler yoğunluktadır. Erkek işçiler kadın işçilere kıyasla memleketlerine geri dönmeyi daha çok istemektedirler. Göç sonrasında işçilerin ekonomik durumları gelişme göstermiştir. Araştırmamıza katılan işçiler çoğunlukla hizmet sektöründe çalışmaktadırlar ve gelirleri asgari ücret düzeyindedir. Yaşamlarını genellikle bankalardan aldıkları kredilerle, borçlanarak devam ettirmektedirler. İşçiler kentsel yoksulluğu gündelik yaşamlarının bir gerçeği olarak deneyimlemelerine rağmen gelir yetersizliği ve güvencesizliğin de etkisiyle yeterince sınıfsal mücadele verememektedirler.

Anahtar Kelimeler: Kent Yoksulluğu, İşçi Sınıfı, Göç Süreci, Çalışma Hayatı

ABSTRACT

URBAN POVERTY AND WORKING CLASS: THE EXAMPLE

İSTANBUL ESENYURT

This research aims to focus on the reasons for urban poverty with a special emphasis on the urban working class. The perception of the experienced poverty and working conditions varies among different strata of the working class, who work in different sectors. This qualitative research has been conducted in Esenyurt province of Istanbul. There are 102 questionnaires, and 10 semi-structured in-depth face-to-face interviews made with workers. In addition, the researcher also stayed in two different workers' houses, as a participant observer each for three days.

In recent years, Esenyurt province has become a zone of preference for the migrants from outside of Istanbul. There are several main reasons under these preferences as follows:1- the relatives of migrants live in the area, 2- there are much more job opportunities in Esenyurt than other provinces, migrants experienced their first jobs in Esenyurt, and 3- a cheaper tenancy. The most prominent reason of migration to Esenyurt is economical. The most populated worker group in the province is from East Anatolian region of Turkey. Male workers are eager to remigrate than women workers. The economic condition of workers after migration has improved. In our research, the workers mostly employ in service sector jobs and live at minimum wage level, and also in an indebtedness because of received bank credits to keep a subsistence level. The workers feel urban poverty as a daily reality, and because of insufficient funds and precariousness, they cannot raise class struggle as it should it be.

Keywords: *Urban Poverty, Working Class, Migration Process, Working Life*

KISALTMALAR VE SİMGELER DİZİNİ

ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
AVM	:Alış veriş merkezi
C.	:Cilt
Çev.	:Çeviren
Hızl.	:Hazırlayan
IMF	:Uluslararası Para Fonu
S.	:Sayı
s.	:Sayfa
TOKİ	:Toplu Konut İdaresi
vb.	:Ve benzeri
vd.	:ve diğerleri

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1. Esenyurt'ta Yıllara Göre Nüfus Oranları	77
Tablo 2. Örneklem Grubunun Yaş ve Cinsiyete Göre Dağılımı	79
Tablo 3. İşçilerin Eğitim Düzeyi	81
Tablo 5. Cinsiyete Göre Memleketine Geri Dönmek İsteyenlerin Durumu	84
Tablo 6. İşçilerin İstanbul'a Göç Etme Nedeni	86
Tablo 7. Göç Etmeden Önce Yapılan İş ve Ekonomik Durum Değişikliği	87
Tablo 8. Memlekette Para veya Gıda Yardımı Alanlar ile Memlekete Gidiş-Geliş Nedeni	89
Tablo 9. Esenyurt'a Yerleşme Nedeni ve İlk Gelindiğinde Komşular İle Aradaki İlişki.....	92
Tablo 10. İstanbul'a Göç Etme Yılı ve Gelenek-Göreneklerin Değişimi	95
Tablo 11. İşçilerin Sektörel Dağılımı ve Meslek Grupları	96
Tablo 12. İşleri Edinme Aracı	97
Tablo 13. Gelir Durumu	98
Tablo 14. Gelirin Yeterlilik Durumu Ve Hanede Diğer Çalışan Kişi Sayısı	100
Tablo 15. Gelirin Harcandığı Yerler ve Haftalık Gıda Tüketimi	102
Tablo 16. İşten Çıkarılma Korkusu İle Daha Önce İşsizlik Yaşamış Olanlar Arasındaki İlişki.....	105
Tablo 17. İşçilerin Borçlu Oldukları Yer ve Borçluluk Durumları.....	107
Tablo 18. Borçluluk Durumunun Aralığı	108
Tablo 19. Belli Bir Süre İşsizlik Yaşayanların Geçimini Sağlamak İçin Başvurduğu Yollar	109
Tablo 20. Son Beş Yılda (2013-2018 Dönemi) İş Değiştirme ve Değiştirme Süresi	110
Tablo 21. İşçilerin Hane Halkı Sayısı ve İkamet Ettikleri Konutun Oda Sayısı	112

Tablo 22. Konut Sahipliği ve Sahip Olma Yolu	113
Tablo 23. Giyim-Kuşam Alışverişinin Yapıldığı Yer ve Giyimde Kaliteye Verilen Önem.....	114
Tablo 24. Sağlık Sorunlarını Çözme ve Tedavi Sağlama.....	115
Tablo 25. Cinsiyet Dağılımına Göre Boş Zamanın Değerlendirilmesi	117
Tablo 26. İşçilerin Yoksulluktan Kurtulmak ve Çalışma Şartlarını İyileştirmek İçin Herhangi Bir Girişimde Bulunup Bulunmadıklarını.....	118

GÖRSEL DİZİNİ

Görsel 1. Esenyurt Bölge Haritası.....	76
---	----

GİRİŞ

Kentlerin büyümesi, tarım alanlarını ve doğal çevreyi tahrip ederken, çoğunlukla kasaba ve köyleri de metropolün bir uzantısı konumuna getirmiştir. Kentlerin yaratmış olduğu tahribatlar, insanlık için de tehlikeli bir unsur oluşturmaktadır (Boockhin, 1992, s. 31). Kentler aynı zamanda da kazanç merkezi haline gelmiştir. Kentlere yaptığımız yatırımların yanı sıra daha fazla hizmet almak ve vergiler karşılığında kentleri kullanmak vazgeçilmez bir unsura dönüşmüştür. Aldığımız hizmetler bizleri memnun ettiği sürece kentler yaşam alanımız olmakta ve orada kalmaya devam edilmektedir. Kentlerin rahatlığının ölçütü çoğu zaman suç oranları, itfaiye ve polis hizmetleri, okul sayısı, otoparkları gibi buna benzer hizmet türleri ile olmaktadır (Boockhin, 1992, s. 37).

Modern üretim ilişkileri açısından kentler kar ve arazi rantı odaklı sermayenin karşısında pasif konumda kalmakta, kentler rant kaynağı haline gelmektedir. Sermayenin etki alanını giderek daha da arttırdığı kentler, yoksulluğun yeniden şekillendiği, işçi sınıfının çalışma şartlarının zorlu hale getirildiği alanlara dönüşmektedir. Her ne kadar işçi sınıfı için kentler istihdam edilmenin kolay olduğu alanlar olarak algılansa da son zamanlarda işçi sınıfının kentlere olan ilgisinin görece azalmakta olduğu da ileri sürülebilir.

Sermaye artırımını odaklı kent planlaması politikaları, çalışarak hayatını idame ettiren, bölgeye göç yoluyla gelmiş ya da bölgede birkaç kuşaktır ikamet eden işçilerin, görünürde yaşam kalitelerini arttırmak için oluşturulmaktadır. Bu politikalar daha çok belediye idaresi eliyle gerçekleştirildiğinden ve sermaye sahipleri de belediyelerin yönelimlerine doğrudan veya dolaylı yollarla etki ettiklerinden kentlerde genellikle sermayedarların taleplerinin ön planda olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, kentlerde konut talebini karşılamak için yapılan planlar oluşturulurken, işçilerin ağırlıklı olarak oturma izni alacağı yerlerdeki sokak genişliklerinin daha dar olacak şekilde tasarlanması, su ve elektrik gibi altyapının ise uzun vade yerine daha kısa vadeli, günü kurtarmaya dönük, geçici bir hizmet anlayışı ile oluşturulması yoluna gidildiği görülmektedir. Diğer taraftan, hayatını

devam ettirmek için emek gücünü satmak zorunda olmayan ya da daha nitelikli ve gelir düzeyi yüksek işlerde çalışanlarla, belirli bir mülk sahibi bireylerin ikamet ettikleri bölgelerin altyapı planlaması ise yoğun çaba gösterilmektedir. Örneğin, söz konusu ikamet yerlerinde hem sokaklar görece geniş planlanarak yapılmakta hem de elektrik ve su gibi alt yapı hizmetleri sekteye uğratılmadan yerine getirilmektedir. Ağırlıkla işçi sınıfının ikamet ettiği bir bölge olarak Esenyurt'taki bölgesel hizmetler ise etkisiz kalmaktadır. Tüm bu bölgesel planlamaların yanı sıra kentsel yoksulluk, işçi sınıfının başa çıkması gerektiği bir sorundur.

Bu çalışmanın birinci bölümünde, kentleşme sürecinin tarihsel görüntüsü incelenmekte ve bu dönemlerdeki kentsel yoksulluğun etkisi üzerine tartışmalar verilmektedir. Kentlere ilişkin kavramsal çerçeve içerisinde yeni dönem kent kavramı ile tanımlanan post-modern kentler de dâhil edilmiştir. Bu bölümde modern kent yapılanmasının, işçi sınıfının mücadele anlayışı ve mücadelenin gerçekleşmesi üzerindeki etkisi tartışılmaktadır. Bununla beraber işçi sınıfının örgütsel gücüne ilişkin yapılanmasının modern kent yapılanmasındaki boyutu aktarılmaktadır. Birinci bölümde son olarak işçi sınıfının, kentlerdeki çalışma koşullarına karşı oluşturabileceği sermaye karşıtı bir olası hareketin, sermaye odaklı kenti yaklaşımıyla ne şekilde engellenebildiği hususu üzerine literatür kısaca değerlendirilmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Türkiye'de kentleşme süreci dönemlere ayırılmakta ve kentsel dönüşüm sürecinin kentin "kenar mahalleleri" olarak tanımlanan kesimi üzerindeki etkileri incelenmektedir. Ayrıca Türkiye'de kentsel yoksullar ile gelir düzeyi yüksek seviyede olanların kent yaşamından ve kentin mimari yapılanmasından ne düzeyde etkilendikleri incelenmektedir. Kente sonradan göç etmiş ve kentte yaşadığı sürece yoksulluktan kurtulamamış kentin yoksul sakinlerinin, kent yaşamına uyum sürecinin nasıl işlediği ya da kentsel yaşama uyum sağlayamamasının temelleri gösterilmiştir. Bu bölümde son olarak günümüzde etkisini daha fazla hissettiğimiz kentsel dönüşüm mekanizmalarının, TOKİ faaliyetlerinin kentsel yenilemede ölçütü ve kentsel dönüşümün kentsel yoksulluk üzerindeki etkileri ana hatlarıyla değerlendirilmektedir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, işçi sınıfının deneyimlediği yoksulluğun kalitatif yönetime dayalı bir alan araştırması çerçevesinde incelenebileceği bir ilçe olarak Esenyurt seçilmiştir. Bu bölümde Esenyurt'taki işçilerin yoksulluk deneyimleri, yoksulluğa karşı direniş yöntemleri, Esenyurt'taki yaşamlarına ilişkin uyum ya da uyumsuzlukları, çalışma hayatının işçilerin yaşamı üzerindeki etkileri, gelir durumu ile yoksulluk arasındaki bağlantı, Esenyurt'a sonradan gelen ile Esenyurt'un yerlisi konumundaki işçilerin kent yaşamına ne derecede eklemlenebildikleri incelenmektedir.

I. BÖLÜM

1. KENT, YOKSULLUK KAVRAMI VE KENTLERİN GELİŞİMİ

1.1. Kent Kavramı

Kent tanımını, tarımsal üretimle açıklayan Kıray'a göre kent, tarımsal üretimin gerçekleştirilmediği, ancak tarım ve tarımsal olmayan üretimdeki dağıtımın kontrol mekanizmalarının bulunduğu, teknik gelişmelerle beraber bütünsel ve farklılaşmış bir yapıya sahip olan yerleşme bölgelerini oluşturmaktadır. Kıray, kentlerin kendilerine yakın yerleşimlerle ilişki bağının kuvvetli olduğunu belirtmekte ve kentlerin önemli unsurları arasında, bu ilişki bağlarındaki değişimi ve niteliğini göstermektedir (Kıray, 1998, s. 28).

Kent kavramı, özellikle sosyal bilimler ve sosyoloji, çeşitli bilim dalları tarafından ele alınmıştır. Kent tanımlaması yapılırken her döneme ilişkin çeşitli ve diğer yerleşim alanlarından farklı şekilde birçok bilimsel çalışmada yer verilmiştir. Açıkçası kentlere dair yapılmış olan birçok farklı tanım da mevcuttur. Bu tanımlar yapılırken kentlerdeki nüfus oranları, ekonomik gelişmişlik ve işlevler göz önüne alınmaktadır. Ayrıca kentlerdeki toplumun niteliği de tanımlarda dikkat edilen bir nokta olmaktadır. Bir diğer tanımlama yolu da kentlerin ve kırsal alanların farklılıklarının ele alınmasıdır (Sağlam, 2006, s. 36). Bu bölümde kentlere ilişkin yapılan farklı türden tanımlamalar incelenecektir.

Kentleşmenin dar anlamdaki tanımı ile başlamak yerinde olacaktır. Gelişmiş ülkelerdeki kent nüfusunun nicel olarak artması, ölümlerin azlığına, doğumların fazlalığına ve iç göçlere bağlanabilmektedir. Ancak gelişmekte olan ülkelerdeki durum biraz fazla olmaktadır. Buralarda genelde doğum oranları az olurken, kırsal nüfusun kentlere olan göçleri sonucu kentsel nüfus artmaktadır. Dolayısıyla kent kavramı sürekli değişimi içeren bir süreci öne çıkarmaktadır. Öte yandan kent kavramı, salt nüfusun hareketliliği ile açıklanamaz. Zira kenti oluşturan diğer unsurlar arasında sosyo-kültürel ve iktisadi yapılardaki değişimler de bulunmaktadır (Keleş, 1983, s. 6).

Sennett de kente dair farklı tanımlamaların olabileceğini vurgulamakta (1992, s. 62) ve basit bir kent tanımı yapmaktadır. Sennett'e göre kent yabancıların bir araya gelerek oluşturdukları bir yerleşimi ifade etmektedir. Burada Sennett, tanımın doğru kabul edilebilmesi için insanların yerleştikleri bölgelerin geniş bir alan olmasının, bir arada bulunan nüfusun heterojen bir yapıda toplanmasının ve tüm bu özelliklerin piyasa mübadelesi ile etkileşim içerisinde bulunmasının gerektiğini ifade etmiştir. Sennett, aynı zamanda kentle ilgili tanımlamalar yaparken tiyatronun ve kentin aktörlerini karşılaştırmaktadır. Sennett'e göre yaşamları birbirini etkileyen ve ilişki içerisinde olan bu yabancıların ortamında da, bir tiyatro oyuncusunun karşı karşıya kalmış olduğu seyirci sorunuyla benzer bir yapılaşma hâkimdir. Bal'a göre (2016, s. 34) kentler heterojen bir toplumu ifade etmektedir. Kent, ekonomik olarak sanayi, ticaret ve hizmet alanlarını içerisinde barındıran, belli bir sınırlı alan içerisinde kurulmuş, farklı mesleklerin ve toplumsal katmanların bulunduğu, hem bölgelerle hem de farklı diğer uluslarla bağlantıların kurulduğu bir alandır.

Kente ilişkin kavramlar yaygın olarak olumlu içerikler barındıracak şekilde olmuştur. Genelde ilerlemenin, uygarlığın, aydınlanmanın, özgürlüğün, zenginliğin ve çeşitliliğin ifadesi olarak şekillenmiş bir kent kavramı karşımıza çıkmaktadır. Kentin insanı özgür kılacağına dair söylemler Batı toplumlarında sıkça kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra az da olsa kentlere dair açıklamalar "toplumsal hastalık", "ahlaki çöküntü", "kaos", "düzensizlik", "yoksulluk", "suçluluk" gibi olumsuz şekilde de tanımlanmıştır. Esasen kenti hem olumsuz hem de olumlu anlamları ile birlikte kullanmak daha doğru olacaktır. Çünkü kentler içerisinde farklı kutupları barındıran yerleşim alanlarıdır (Bal, 2006, s. 27). Kentlerde yaşayan insanlar, mekânsal yakınlığa rağmen sosyal olarak mesafeli ilişkiler sürdürmektedir. Bal'a göre (2016, s. 36) kent, insanı kişisel anlamda özgürleştiren alanlar olarak tanımlanmaktadır. İnsani ilişkiler yasal kurullarla belirlenmekte ve formel bir yapıyı barındırmaktadır. Kentler ayrıca toplumsal ilişkilerin dinamik bir yapıda ve sosyal kontrolün düşük seviyede olduğu alanları da tanımsal olarak kapsamaktadır. Aynı zamanda kentler, ekosistemi olumsuz etkileyen ve bu olumsuzluğu giderecek gücüde barındıran birer yaşam alanını oluşturmaktadır.

Wirth (2002, s. 80) modern dünya da kentleri, teknik gelişimlerle ve kapitalist üretimin yoğun artışıyla da bağlantılı şekilde tanımlarken, kente ilişkin kavramsal çerçevede sadece bununla yetinmemek gerektiğini öne sürmüştür. Wirth'e göre sanayi öncesi ve kapitalizmden önceki dönemlerde de, günümüz kentlerin büyüklüğü kadar olmasa da, kent olarak tanımlanabilecek yerleşimler mevcuttur. Başaran (2008, s. 17) bu yerleşimlerin sanayi devriminden sonra kentlerin yapısal dönüşümüyle beraber anlam değişikliğine uğradığını belirtmektedir. Böylece kent, kırsal alanların sosyo-ekonomik koşullarından da farklılaştığı bir alanı ifade eder duruma gelmiştir

Kıray'a göre (1998, s. 143-144) kentler, kurgulanmış oldukları her toplumsal yapıda birçok sorunu içerisinde barındırmıştır. Kentlerin kurulumunun temel ölçütünü, daima artı ürünün oluşmasını sağlamak, kontrol ve denetim mekanizmalarını kurmak, askeri yapılanmayı kurarak müdahale edebilmek kolaylıklarını elde edebilmek oluşturmuştur. Köylere nazaran kentler, genellikle heterojen bir yapıya sahip kesimleri bünyesinde barındırmıştır. Kentler, bireysel ilişkilerin anonimleştiği ve farklılaştığı bir yerleşim türü olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.2. Modern ve Post-modern Kentler

Modern kentin ve postmodern kentlerin mekâna dair yaklaşımları ve algılayış biçimleri büyük oranda farklılıklar göstermektedir. Modern mekâna yönelik algılayışlar toplumun çıkarları doğrultusunda gelişmektedir. Postmodern mekânın yaratılmasında ise toplumsal amaçlardan ziyade estetiğin daha çok ön plana çıkarılma çabası vardır. Postmodern kentin yapılanmasında mimar, kitlenin beğenisini kazanmak için çok uğraşlar verirken, sanatını da özgür bir biçimde inşa etmelidir. Ancak, mimarın bu aşamadaki özgürlüğü de pazar mekanizması tarafından kısıtlanmıştır (Karakurt, 2006, s. 15).

Modern kent, sosyal gruplar arasındaki eşitsizliklerin azaltılabilmesi için planlı bir şekilde düzenlemelerin yapıldığı, kente dair kültürel gelişimin ve maddi birikimlerin nispi şekilde dağıtıldığı, mekân düzenlenmesinde kamusallığın ön plana çıkarıldığı ve dolayısıyla bundan tüm sınıfların yararlanabildiği bir alandır. Modern kentlerin kurgulanmasında serbest piyasa ekonomisinin kurallarından

ziyade planlamanın öne çıktığı ve kamu yararının gözetildiği bir tasarım gerekmektedir. Ancak bu şekilde kentlerdeki sınıflar arası çatışmaların en aza indirilmesi hedefine ulaşmak mümkün olabilmektedir (Kurtuluş, 2012, s. 53). Bal'a göre (2016, s. 72-75) modern kent, endüstriyel toplumla birlikte süre gelmiş ve sanayileşmenin etkisinin görüldüğü bir yapılaşmayı oluşturmaktadır ve modernleşme süreci, kentleri de etkisi altına almakta ve küresel boyutta etkin olan mega-kent kavramını ortaya çıkarmaktadır. Bal, bu konuda dikkat çekici bir açıklamayı da ifade etmektedir. Ona göre, modern kentlerin yapısı karmaşık ve düzensiz bir süreci oluşturmaktadır. Bugün modern kentlerdeki bu kargaşa ortamının sorumluluğunu modernleşme kavramında aramak yerine, bu soyut kavramı üreten kapitalist sistemin faaliyetlerine bakılması gerektiğini de vurgulamaktadır.

Modernliğe ilişkin tartışmalar 1950'lerden itibaren kendini göstermiştir. 1980'lerde ise modernizmin tam olarak etkili olamadığı ve krizler yaşadığına dair tartışmalarda düzenli bir şekilde tartışılır duruma gelmiştir. Böylece modernizme yönelik eleştirilerin artması yeni bir çözümü gerektirmiş ve sonuçta post-modernizme geçiş tartışmaları yaşanmıştır. Post modernliğe ilişkin tartışmalar 20. yüzyılın son çeyreği ile yoğunlaşmış ve hem kültür alanında hem de düşünsel çevrelerde hâkimiyet kurmuştur (Karakaş, 2003, s. 29-30).

Post-modern kavramı sosyal bilimlerde yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Post-modern kavramına ilişkin köklü açıklamalar yapmakta olan sosyal bilimci Harvey'e göre (1989, s. 54) post-modernizm günümüzde çatışmalı bir durum yaratmakta ve bu nedenle kavram üzerine incelemelerin artırılması gerekmektedir. Bu kavramın modernizmin temel yapısındaki değişim ve dönüşümlerin gerçekleşmesi ile ortaya çıktığını savunan Bal (2016, s. 78-79), postmodernist kentlerin farklılaşmaya ve çeşitlenmeye değer verdiğini ve mega kentlerinin bütünsellik yaklaşımına karşı bir rol oynadığını ifade etmektedir. 'Post-modernliğin Durumu' kitabında, mekân üzerinde post-modernliğin etkilerine de yer veren Harvey (1989, s. 84) modernizmin kent tasarımındaki rasyonel ve gösterişsiz planlamalarından farklı olarak postmodernizmin kentin tasarımı üzerinde yoğunlaştığını ve mekânı parçalanmış bir yapıda ele aldığını ifade etmektedir. Aynı zamanda postmodern kentler, bireylerin duyularına ve

arzularına göre tasarlanma eğilimindedir. Bu mimari yapılanmalar her türlü alana hâkim olma yönelimi göstermektedir. Ayrıca postmodern mekânlar modern mekânlardan farklı olarak toplumsal amaçlara göre şekillenecek bir yapılaşma gözetmemektedir.

“Postmodern kent mimarisinde, kentin heterojen dokusuna uygun çok parçalı, çok renkli, çoğu zaman garip, yıkılacakmış gibi duran, karşısında beş dakika düşündükten sonra içeri girmek için hâlâ tereddüt edilen yapılar ortaya çıkmaktadır. Bunların bir kısmı fırtınadan veya depremden sonraki yapıları andırmaktadır. İstanbul’da da tek tük bu yapılar görülmekle birlikte yaygınlaşması pek mümkün görülmemektedir. Farklı ve dikkat çekici olmanın yanında işlevselliğinin ne kadar dikkate alındığı tartışmalı yapılar imaj adına pazarlanmaktadır” (Bal, 2016, s. 87).

Post-modernizme kıyasla modernizm bireyleri sınırlandırmakta ve belirli kalıplar içerisine hapsedmektedir. Bu nedenle kentinde farklılıklar ve değişiklikleri barındırması gerektiği postmodernizmin temel savları arasındadır (Aslanoğlu, 2000, s. 107). Postmodernizm kelimesindeki ‘post-’ eki sonralık anlamına geldiğini bu bağlamda bilmemiz gerekmektedir. Postmodernizm her ne kadar tanımlanırken karmaşık ve düzensizliği içerisinde barındırıyor olsa da aynı zamanda modernizm karşıtlığını veyahut modern dönemin öncesini de kapsamaktadır (Habermas, 1990, s. 10).

Habermas’a göre (1990, s. 13) postmodernizmin en tartışılmakta olduğu alan olarak mimari kendini göstermektedir. Postmodern mimarlar, somut tasarımların daha ön planda planlamalar içerisinde ürünlerini oluşturmaktaydı. Postmodern mimarlar, kendine oluşturmuş oldukları planlamaları ortaya koyarken aynı zamanda modernizme eleştirel bir bakışı da sergilemektedir. Postmodern mimarlar, modernizmin gelenekselliğe karşı bir tasarım gerçekleştirmeye çalıştıkları zamanlar da gittikçe dogmatik bir yapıya dönüşmüşlerdir. Habermas (1990, s. 17) Rönesans döneminin mimarî yapılanmasına tepki olarak ortaya çıkmış olan maniyerist mimarların, postmodern dönemde daha çok ön plana çıktığını da ifade etmektedir.

Postmodern kentlerde, kentlerin daha çok güzellik ve estetik içerisinde kurgulanmaya çalışılması beraberinde rekabetin niteliğini de değişirmiştir. Artık lkeler arasındaki rekabet, blgeselliğin ne çıkmasıyla kentler arasındaki rekabete dönüşmeye başlamıştır. Bu rekabet aynı zamanda yarış içerisindeki kentleri pazarlanması gereken birer yapıya dönüşmüştür. Kentlerin pazarlanması anlayışı ile birlikte görselliğe verilen önem giderek artmıştır ve böylece daha nitelikli kentlerin ortaya çıkması için büyük çabaları da beraberinde getirmiştir. Yaşantılarımızın vazgeçilmez bir unsuru haline gelen estetik, mekânın da işlevlikten öte göze hitap eden yapılara dönüşmesini gerektirmiştir. Bu dönemle birlikte mekânın kimliğinin daha çok belirginleşmeye başlaması, bu doğrultuda gelişen tasarımların da önemini arttırmıştır. Kentler, aynı zaman da birer “kişilik kazanmaya” ve bu kişiliklerini daha çok ön plana çıkarma uğraşı içerisine girmeye başlamışlardır (Yılmaz ve etin, 2006, s. 70).

Tüm bu değerlendirmelerle birlikte kentlerdeki makro dönüşümün, birbiri ile etkileşim içerisinde gelişmiş küreselleşme, postmodernizm ve modernizmin birer sonucu olarak değerlendirmek mümkündür. Kentler içerisindeki düzenlemeler gnbeğn artarken ve sürerken aynı şekilde özel mülkiyet alanları da birbirinden bağımsız biçimde mimari tasarımlarını gerçekleştirmektedir. Daha önce de vurgulandığı gibi, her yapının kendine göre farklı tasarımları ve estetiği ön plana çıkaran inşası, işlevi kadar ayrı bir öneme sahiptir. Kentsel mekânlarda özellikle karşılaşılan bir olgu, kentlerdeki sınıfların yaşam tarzlarının da parçalanmış bir yapıya sahip olmasıdır. İletileşim ve ulaşım imkânlarının farklılık göstermiş olduğu mekânlarda, bireyler arasındaki etkileşimi en aza inmiş bir yapıya dnştrlmştir (Karakurt, 2006, s. 18).

1.3. Yoksulluk Kavramı

Yoksulluğun tanımında, temelde mutlak ve göreli yoksulluk olarak kullanılan iki farklı kavram yer almakta olduğunu ifade eden Aksan’a göre (2012, s. 11) bunların yanı sıra toplumsal açıdan yoksulluğun tanımlanmasında çeşitli kavramlaştırmalar mevcuttur. Bu kavramlar çoğu zaman “birincil yoksulluk, insani yoksulluk, döngüsel yoksulluk, subjektif yoksulluk, ultra/olağanüstü

yoksulluk, gelir yoksulluğu, yeni yoksulluk, kalıcı yoksulluk, kırsal ve kentsel yoksulluk, kadın ve çocuk yoksulluğu” şeklinde ifade edilmektedir.

Köse ve Bahçe'nin (2009) “Yoksulluk Yazının Yoksulluğu, s. Toplumsal Sınıflarla Düşünmek” başlıklı makalelerinde, yoksulluğa ilişkin kavramsal çerçevenin nasıl olmaması ve yoksulluk kavramının hangi gerçekliği ele alınarak açıklanması gerektiği vurgulanmaktadır. Köse ve Bahçe, yoksulluk kavramının her ne kadar “yufka yürekli” olarak görülse de, kavramın gerçekliği açıklama gücündeki yoksunluğunu aktarmaktadırlar. Kapitalist sistemde, geçimini emeğiyle sağlamaya çalışanlar, işsizler ve tarımla uğraşan emekçi gruplar ile belli bir mülkü olmayan köylüler yoksulluk kimliğinin sahibi olarak görülmektedir. Bu gruptakilerin yoksulluğa düşmeleri, gerçek manada, meydana getirdikleri değere üretim araçlarına sahip olan kesim tarafından el konulmasıyla oluşmaktadır. Ayrıca emeğin yabancılaşmasına ve kavramın sermayenin tanımlamış olduğu gerçek altında ortaya çıktığını da vurgulamaktadırlar. Kavramın neyi anlatması gerektiğinden çok nasıl anlatılması gerektiği gerçeği hâkim rolü oynamaktadır. Yazında yoksulluk kavramının açıklanması, gerçek doğruya odaklanmamakta ve günöbirlik çözümlere odaklanmaktadır. Literatürde yoksulluk kavramı hâkim sınıfın amaçlarına araç niteliğinde kurgulanmaktadır. Köse ve Bahçe'ye göre yoksulluk tanımı, yoksulların emek gücünün istihdam edilebilirliğini arttırarak yoksulluğun hafifletilmesi vurgusu sorunu çözmeden ziyade sorunun üzerine kapatma faaliyeti olarak görölebilir. Köse ve Bahçe yoksulluk tanımının en doğru şekilde açıklanabilmesi için “toplumsal sınıflar ekseninde” ele alınması gerektiğini aktarmaktadırlar. Dolayısıyla yoksulluk kavramı, sadece yoksulluk yaşayanları ele alarak değil yoksulluğu yaşamayan sınıfları da anlam değerlendirilmesine katarak açıklanmalıdır.

1.4. Ekonomik Anlamda Kentlerin Gelişimi

Leo Huberman (2013, s. 11) “Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla” başlıklı kitabında çalışmakta olduğumuz dönemde, ekonomik sistemi oluşturanların tarihsel sürecini örnekler üzerinden detaylı bir şekilde incelemiştir. İktisadi yapılanmanın temel taşlarının nasıl yerine oturtulduğunu bizlere kitabının başındaki şu sözleriyle aktarmaktadır:

“Eski film yöneticileri bazen tuhaf şeyler yaparlardı. En gariplerinden biri de, insanlar filmde taksiye biner, sonra şoföre para vermeden inip giderlerdi. Şehirde gezerler, eğlenirler, ya da bir iş yerine giderler, o kadar. Ücret mücret gerekmez. Ortaçağ üzerine kitaplara benzer bu; onlar da sayfalarca turnuvalarda, şöenlerde, pırıl pırıl zırhlı, şık elbiseli şövalyelerle hanımefendileri anlatırlar. Bu insanlar hep muhteşem şatolarda oturur, bol bol yer içerler. Bütün bu nesnelere yapan birileri bulunduğu yolunda pek az ipucuna rastlarsınız, sanki zırhlar ağaçtan toplanmış, ya da o yenen şeyleri ekecek, bakacak, derdini çekecek kimse bulunmazmış gibi. Oysa gerçek hiç de böyle değildir. Nasıl bindiğiniz taksinin ücretini ödüyorsanız, onuncudan onikinci yüzyıla kadar şövalyelerle hanımefendilerin eğlence ve tüketimlerini de birinin ödemesi gerekiyordu. Ayrıca, şövalyeler savaşırken, dua eden rahip ve papazların yiyecekleriyle giyeceklerini de birilerinin sağlaması gerekiyordu. Ortaçağda bu dua edenlerle savaşanlar dışında bir grup daha vardı – çalışanlar.”

Huberman’dan yukarıda alıntıladığımız pasajda da görüldüğü üzere şehirler farklı dönemlerde farklı şekillerde kurgulanmışlardır. Her bir şehir, dönemine ilişkin çeşitli örüntüleri barındırmıştır. Tarihin çok eski dönemlerindeki şehirlerle bugün modern niteliklere göre yapılandırılan şehirlerden farklı yapılanmaları sergilemiştir. Her toplum kendine özgü şehir yapılanmasını oluşturmuştur. Dolayısıyla şehirler, içinde buldukları toplum yapısından ayrı tutulmamalıdır (Kıray, 1998, s. 9).

Tarihsel süreç içerisinde ilk kentlerin ortaya çıkışı Sümerler zamanında olmuştur. Şehirleşmenin ilk bu topraklarda görülmesi, Mezopotamya’nın da coğrafi özelliklerinden kaynaklı bir ölçüt olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemlerde Mezopotamya, diğer bölgelere nazaran en verimli toprakları barındırmaktadır. Verimli toprakların bulunduğu alanlarda elde edilen tarımsal artı ürünlerle birlikte hem yaşam için gerekli olan beslenme hem de ticari gelişim sağlanabilmekteydi (Bal, 2016, s. 37). İlk olarak şehirleşmenin yaşandığı alanlar olarak tarıma en uygun alanların seçilmesi tesadüf olarak algılanmamalıdır. Bu konuda tarımın gelişebilmesi için yerleşik bir hayatı gerekli kıldığını ifade eden

Alptekin'e göre tarım toplumunun Fırat, Dicle, Nil, İndus ve Sarı Irmak nehirlerinin çevresinde kurulmasıyla burada oluşturulan yaşam alanlarını ilk kentler olarak tanımlamak yerine ilk köyleri belirtmektedir. Tarımın sulama ile gelişebileceği göz ardı edilmemesi gereken bir unsurdur. Dolayısıyla ilk dönemlerdeki teknik yetersizlikler doğuda verimli topraklara sahip su kenarlarındaki şehirleşmenin de alt yapısına zemin hazırlamıştır (Alptekin, 2012, s. 31). Kentlerin ilk başlangıcı, uygarlığın ilk başlangıcı olarak da kabul edilmektedir. Ayrıca ilk kentler “polis” ve “civitas” lar olarak da ifade edilmektedir. 19. Yüzyıl itibari ile birlikte ise kentleşme oranları kırsal kesime göre daha fazla artış göstermiş ve bu dönemden sonra hızlı bir endüstriyel kent yapısı da meydana gelmiştir (Es ve Ateş, 2010, s. 206). Antik şehirler, köyler veya kabilelerin bir arada yaşadıkları toplulukları oluşturmaktadır. Bu topluluklar içerisinde hâkim olan birlikler, para üzerindeki mülkiyetin gelişmesine katkıda bulunurken aynı zamanda toprak üzerindeki kolektif mülkiyeti de geliştirmiştir. Antik sitelerde tarih boyunca özel mülkiyet ilişkileri etkin olurken, sitenin toprağa dair hakları da etkinliğini korumuştur. Ayrıca bu dönemde çalışanlar arasındaki iş bölümünde yaş ve cinsiyet faktörleri dikkate alınmıştır. Tıpkı bunun gibi kır ve şehre ilişkin işlerde bölünmeler çerçevesinde sağlanmaktaydı (Lefebvre, 2015, s. 46).

1.4.1. Sanayi Öncesi Kentler ve Yoksulluk

Hartman (2014, s. 26) yoksulluğun geçmiş dönemlerde değersiz konuma düşürüldüğünü ve suçla özdeşleştirildiğini aktarmaktadır. Yoksulluğa bu anlamların yüklenmesinde etkili olan kesimi ise genellikle burjuvazi oluşturmaktadır. Ortaçağ döneminde yoksullar “Tanrının çocukları” şeklinde tanımlanmakta ve yoksullara sadaka verilmesi refaha kavuşmak için önemli bir yol olarak görülmektedir. Ortaçağ'dan Yeniçağ'a geçerken yoksulluğa yüklenen anlamlarda da değişiklikler gerçekleşmiştir. Bu dönemde yoksullar ikiye ayrılmıştır. İlk olarak, yoksul kalan kesim, eğer kendilerinin dışında bir nedenden ötürü yoksul kalmışsa bunlara “vakur yoksullar” denilmiştir. İkinci olarak ise, kendilerinin de içinde bulunduğu durumlardan dolayı, ahlak dışı yöntemlerle yani hırsızlık veyahut dolandırıcılık yoluyla, yoksulluk yaşayanlara verilen tanımlama

“saygı hak etmeyen yoksullar” olmuştur. Bu ikinci tanımlamaya giren yoksullara, ya toplum önünde şiddet uygulanmış ya da ülke sınırları dışına çıkarılmışlardır.

Kıray (1998, s. 20) sanayi öncesi kurulan şehirler içerisinde, göç yoluyla şehirlere gelenlerin de olduğunu ifade etmektedir. Şehirlere sonradan gelen bu kesim, şehrin yükünü hafifletebileceği, kendi mekânını daha iyi kurgulayabileceği alanlara yani şehirden uzak ve sahibi olmayan bölgelere yerleşmişlerdir. Kıray, bu kesimin bu alanlara rahat yerleşmesinin nedenini ise, sayı olarak az olmalarından ve bu topraklara olan ilginin olmamasından kaynaklı olduğunu belirtmektedir. Kıray’a göre, sınırlı biçimde fakat her dönemde görülen “teneke mahalleleri” olarak da tanımlanan bu kesim, şehirlerde kolaylıkla asimile olmakta ve sorun oluşturmamaktadır.

Şehirlerin, ticaretin gelişmesindeki rolüne değinen Huberman’a göre (2013, s. 37), ticaretten önceki dönemlerde var olan şehirler, özel ayrıcalığa sahip olmamakta ve kendi içerisinde hükümet barındırmamaktadır. Kralın sarayına ev sahipliği yapan bu şehirler, kırsal kasaba niteliğinde bir görünümü sergilemektedir. Şehirlerin büyümesi ve genişlemesi, ticari gelişme ile olanaklı hale gelmiştir. Bu yeni şehirler farklı bir kurgulanışı barındırmaktadır. Huberman, ticaret ve şehirler arasında ki paralel ilişkiye bakıldığında, ilk şehirleşme faaliyetinin İtalya ve Hollanda bölgelerinde görülmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ticari gelişim sağlandıkça, tüccar sınıfı da ulaşım imkânının kolay, coğrafi özelliklerinin elverişli yapıya sahip olduğu bölgelere talebi arttırmıştır.

Sanayi öncesi kentlerde, kademeli olarak bölünmeler kendini göstermiştir. Kentlerin ilk ortaya çıktığı devirlerde, kentleri denetim altında tutan, kentlerin bütün kontrolünü sağlamakta olan bir yapılanma oluşturulmuştur. Kentlerde ki bu yönetici kesim, aynı zamanda dini, askeri ve siyasi olarak her türlü yapılanmayı da ellerinde bulundurmışlardır. Totaliter devlet yapısının izleri bu kentlerle birlikte yansıtılmıştır. Devlet, halkından aldığı vergilere karşılık onların güvenliğini sağlamakla yükümlü tutulmuştur. Kentlerin ve devletin bu kadar iç içe geçmesi, site devleti olarak ifade edilebilmektedir (Bal, 2006, s. 33). Tekeli (2015, s. 214) bu toplumlardaki yönetilen halklar ile yönetici kişi veya grupların

birbirleri ile bağıllık oluşturdıklarını ifade etmektedir. Yönetici kesim, yönetilenlere karşı sorumluluklarını yerine getirmekte ve bu şekilde halkın taraftarlığını kazanmaktadır. Tekeli, bu ilişki ağının altında yatan etmeni şu şekilde açıklar, s. “Yöneticiler kendi görevlerini yerine getirmeyip, halk üstünde baskılarını arttırırsa kent başkaldırısı doğar. Amaçlanan, yöneticiyi değiştirmekten çok, düzenin geçmişteki kurallarına döndürmeyi sağlamaktır.” Bu türden oluşan ayaklanmalara Tekeli, bu dönemdeki esnafın liderlik ettiği tepkileri, örnek olarak göstermiştir Huberman (2013, s. 43) ise örgütlenerek tüccar loncaları aracılığıyla mücadele eden şehirli kesimin mücadelesini, günümüzün yenilikçilik arzusuyla yapılan mücadeleden farklı olduğunu dile getirmektedir. Geçmişteki mücadelenin temelini, yönetici kesimi devirmek oluşturmadığını belirten Huberman’a göre, bu kesiminin mücadele etmesindeki amaç, eskiyen bir takım feodal geleneklerin hafifletilmesi olmuştur. Bu dönemlerdeki hak talebi kişisel özgürlük çerçevesinde oluşmamıştır.

Keleş’in de (2016, s. 117) ifade ettiği gibi, tarihsel süreç itibariyle kentle, farklı uygarlıklara ve çağlara göre şekillenmiştir. Keleş, kentlerin ilk zamanlardaki kuruluş amacını, insanların benzer ve yerel ihtiyaçlarını gidermek amacıyla, birlikte bir alana toplanması olarak açıklamıştır. Ayrıca, böyle bir kent kurgusu, Antikçağ kentlerinde, Mısır ve Yunanistan’daki eski uygarlıkların geliştirmiş olduğu kentlerde görülmüştür. Bu, askeri amaçla ve dıştan gelecek saldırılara karşı korunma amacına yönelik olarak belirli bir düzen çerçevesinde geliştirilmiş Roma uygarlığının kentleri için de geçerlidir.

Herhangi bir bölgede kurulmuş olan siyasi egemenlik, kentlerin oluşmasında ana etken olarak düşünülse de, kentlerin mevcudiyetini sürdürebilme uğraşlarına da yeni görevler eklenmeye başlamıştır. Kentler ilerleyen zamanlarda yeni niteliklere bürünmeye başlamışlardır. Kentlere hâkim olan kesimlerin konumlarını tehlikeye atacak bir karşı gücün bulunmaması da orduyu saray konumuna getirmiştir. Kentler ilk aşamada dönüşümünü inanç üzerine kurulmuş yapılarla göstermeye başlamıştır (Begel, 1996, s. 10). Bu konuda aynı fikirleri paylaşan Keleş’e göre (2016, s. 138), ekonomik faaliyetleri arka plana itmiş olan sanayi öncesi kentleri, din ve yönetim odaklı bir yapılanma sergilemiştir. Kentlerdeki toplum kesiminin temelini, hükümdar ve ruhban sınıfla

beraber bu kesimin emri altındakiler ve sonradan dâhil olan zanaatkârlar oluşturmaktaydı. Kentlerin bir pazar alanına dönüşmesi, tapınak ve sarayın ihtiyacından daha fazla üretilen ürünlerin ortaya çıkmasıyla sağlanmıştır. Kent pazarları bu süreçten sonra, kentsel ürünlerin karşılığında kırsal ürünlerin verilip alındığı bir alana dönüşmüştür (Begel, 1996, s. 10). Bal'ın da (2016, s. 35) ifade ettiği gibi, ilk kentlerin ortaya çıkış sürecini hızlandıran etkenler arasında; belli bir toprak üzerine yerleşerek tarımsal üretimi geliştirmek ve sonuç olarak artı ürün sağlamak oluşturmaktadır. Bu süreçte, devlet çatısı altında bir araya gelme gücünü gösteren toplumlar aynı zamanda büyük kentleri de kurma gücüne kavuşmuşlardır. Büyük kentlerle birlikte ticari ve endüstriyel gelişim de kendine göstermeye başlamıştır. Pirenne (2015, s. 47) bu kapsamda, tarihsel süreç içerisinde toplumların, dinsel törenlerini gerçekleştirmek, pazar mekanizmasını kurabilmek, siyasal ve hukuki anlamda toplantılar düzenleyebilmek adına kendilerine bir toplanma alanları yarattıklarını ifade etmiştir. Pirenne'ye göre (2015, s. 48) kentlerin kurgulanışını coğrafi alanların özellikleri ve malzemelerin niteliği belirleyebilmekteydi. Buna rağmen genel olarak kurgulanış biçimleri benzer yapıları oluşturmaktaydı. Ortaçağ kentleri genelde dış tehlikelerden korunmak için surlarla kaplanmıştı. Bu nedenle kentler kapalı bir dar alanda kurgulanmıştı. Zamanla bu kentler, anıtların çoğaldığı, yöneticilerin konaklarını inşa ettiği, tüccar ve zanaatçıların yerleştiği alanlara dönüştü.

Sanayi öncesi toplumlarda kentlerdeki sosyal kontrolün sağlanmasında en etkin toplumsal kuramları, aile, din ve lonca örgütlenmeleri oluşturmuştur (Aslanoğlu, 2000, s. 34). Sanayi öncesi kentlerde, işbölümü lonca teşkilatında görülmekte olup lonca içi üretimde herhangi bir işbölümü söz konusu olmamaktaydı. Üretilen ürün bütün bir şekilde üretilmekteydi. Ayrıca bu teşkilat yapısı usta-çırak bağlamında gelişmekteydi (Tekeli, 2015, s. 31). Bu dönemin lonca örgütlenmeleri, rekabet ölçüsünün dengede kalmasını sağlarken aynı zamanda işe alım sürecinde ve fiyatların oluşma aşamasında kurallar koyarak, personel eğitimindeki ölçütleri de belirleyici rolleri üstlenmişlerdir (Keleş, 2016, s. 138).

Sanayi öncesinde kentler, düşük statüye sahip ve üst tabakalar arasındaki ayrışmaların birer görünümünü içerisinde barındırmıştır. Zira tabaka olarak alt

sınıflarda yer alanlar, kentlerin sınırlarında konumlanmışlardır (Aslanoğlu, 2000, s. 37). Mumford (2007, s. 70) kentlerin dıştan gelen tehlikelerle beraber kent içerisinde ortaya çıkabilecek çatışmaları da içinde barındırdığını ifade etmiştir. Kentin belirli bölgelerinde de çatışmaların ve küçük savaşların yaşanması aynı zamanda kentlerin ilk tarihsel süreçlerinde mücadeleleri beslediği de gözlemlenmektedir.

Antik kentlerde olduğu gibi Anadolu kentlerinde de kamusal yapılar birbirine yakın konumda yerleştirilmiştir. Yapıların faaliyetlerini farklı toplumsal kesimlere yöneltmesi beraberinde de çatışmaları getirmiştir. Kentlerin bu şekilde kurgulanması mücadele edenlerin yönetime yaklaşmasını da önemli kılmaktadır (Ergin, 2013, s. 41).

Mekân olgusu üzerine birçok araştırmalar ve değerlendirmeler, tarım toplumundan bu yana kendini göstermektedir. Mekân, ilk evrelerde bilgi kapsamında izlenimlerini gösterirken üretim aşamasına tarım ve ticaretteki ilerlemelerle katılmıştır. Kent bundan sonra veri değil, toplumun kendisi için sonradan oluşturduğu bir mekân olarak kurgulanmıştır (Şentürk, 2014, s. 103). Poggi'ye göre (1978, s. 56), kent toplumunun bir arada yaşamasını sağlayan etken olarak kırsal kesime nazaran daha karmaşık ve aktif bir işbölümünün olmasıdır. Kentlerde yaşayan topluluğun birbirine bağlanmasını sağlayan unsur ise ticaret ve üretime dair çıkar ilişkileri olmaktadır. Poggi emir ve yasakların kentlerdeki üretim ilişkilerinin kontrol altında tutulabilmesi için ayrıca önemli bir yere sahip olduğunu da belirtmektedir

1.4.2. Sanayi Toplumunda Kentler ve Yoksulluk

Şehirlerin en önemli özellikleri arasında, kendi içerisindeki farklılaşmış yapısı ve geleneksel tarımsal üretimin olmadığı bir alanı sayabiliriz. Ayrıca şehirler içerisindeki ulaşım ve haberleşme yollarının gelişmiş olması, işletmeler ile konutlar arasında ayrılmaların görülmesi de şehri şehir yapan noktaları oluşturmaktadır (Kıray, 1998, s. 19).

Amin (1997, s. 94) sanayi devriminin Avrupa'da tarımsal faaliyetlerle desteklendiğini belirtmektedir. Avrupa'da Dünya Savaşları'ndan sonraki dönemlerde, tarımsal üretim için gerekli olan ilaçlar ile araç-gereçlerdeki

kullanımın artması da, tarımda ileri bir adımı tetiklemiştir. Amin'e göre bu şekilde adımların atılması, tarımı sanayileştiren faktörler olarak görülmüştür. Amin sanayileşmedeki ilk tetikleyici rolü oynayan tarımın ilk ticari fonksiyon olarak gün yüzüne çıktığı dönemin merkantilizm olduğunu aktarmaktadır. 19. yüzyılda ortaya çıkan ikinci dönem ise, sanayi kapitalizminin etkili olduğu üretim ilişkilerinin gelişmesi olarak görülmüştür. Amin'in belirtmek istediği önemli noktalardan biri, kapitalist üretim biçiminin kendini ilk olarak sınırlı bir şekilde kırsal alanlarda gösterdiği üzerine olmuştur. Amin bu üretim tarzının daha sonra tarımsal alanlardan koparak, belirginlik ve daha geniş faaliyetlerin kazanabileceği alanlara geçtiğini vurgulamaktadır. Bu alanlar ise kentsel sanayi bölgeleri olarak da tanımlanabilmektedir. Sonuç olarak bu üretim ilişkileri, daha çok toplumsal grubu da etkisi altına almıştır. Amin bu noktada, kapitalist ilişkilerin kurulmasında, tarımsal faaliyetlerin önemine değinmektedir. Ücretli emeğin gelişmesindeki en önemli rolünü Amin'e göre (1997, s. 96) kurulan bu kapitalist üretim tarzı oluşturmuştur. Gelişimin ilk olarak kentlerde sağlanması fakat hızlı olmamasının nedeni, zanaatkâr kesiminin lonca örgütlenmesini devam ettirmesi ve tüccarları hizmetçilerden başka işgücü alımı gerçekleştirmemesidir. Buna nazaran, taşralardaki iş gücü alımının daha çok olduğu görülmüştür. Amin kırsal kesimde yaşayanların proleterleşmesinin nedenini, yaygın olarak görülen kiracılığın ve ortakçılığın oluşturduğunu belirtmektedir.

Sanayi toplumuna geçişin etkisi ve ticaretin gelişimi ile birlikte kent merkezleri, büyük kentlere dönüşmüştür. Böylece kentsel yapının değişmesi de kaçınılmaz hale gelmiştir. Sanayi öncesi kentlerle ilgili bölümde bahsedilen tapınaklar ve saray gibi yerleşkelerin yerini, Karakaş'a göre, sanayi toplumuna geçişle beraber kendini fabrikalara ve fabrika üretiminin sağlanmasında etkin olan yapılanmalara bırakmıştır (Karakaş, 2003, s. 19). Aynı çerçevede bir açıklama getiren Keleş'e göre (2016, s. 139), sanayi öncesindeki kentlerden ayrı olarak sanayi sonrası kentlerin, yönetim ve din odaklı bir yapılanmadan ziyade, ticaret ve sanayi kuruluşları etkisini arttırmıştır. Keleş, sanayi öncesinde merkezlerde ve merkezlere yakın bölgelerde oturan orta ve üst sınıfların, sanayi sonrasında kentlerin dış kısımlarına doğru yerleştiklerini ifade etmektedir. Ek olarak Karakaş'ında (2003, s. 19) ifade ettiği gibi sanayi toplumuna geçişle birlikte

Avrupa’da etkisini göstermeye başlamış olan modern yaşam şekli de kentler üzerindeki hâkimiyetini göstermeye başlamıştır. Karakaş, bu modernleşme sürecinin, hem devletin hem de kentlerin modernliği sağlama yolundaki çabalarının artmasına da neden olduğunu belirtmektedir. Keleş’in (2016, s. 139), sanayi öncesinin hareketli ve değişken bir yapıya sahip olduğuna dair görüşü, dış çevrelerle kolay uyuma girebildiği açıklamaları bu noktada anlam kazanmaktadır.

Sanayinin gelişme göstermesi ve sonucunda sanayi kentinin doğması sadece tarım dışı üretime bağlı olarak gelişmiş bir durumu yansıtmamaktadır. Tarımsal mekanizmalardaki çözülme, köyde yaşayanların köyden kente göçünü de arttırmıştır. Dolayısıyla kentlerde barınmak zorunda kalan bu kesime karşı önlemler alınması ihtiyacı hissedilmiştir (Tekeli, 2015, s. 32). İngiltere’de kente göçün artmasında büyük role sahip olan, sanayi öncesi gerçekleşen çitleme hareketi de binlerce serf veya köylünün topraklarını bırakmasına neden olmuştur. Çitleme hareketi, toplulukların ortak kullanımında olan toprakların belirli bir kesimin özel mülkiyetine verilmesine neden olmuştur ve böylece arazinin yeni sahipleri topraklarını çitlerle çevirmişlerdir. Sonuç olarak, bu topraklarda geçimini sürdürmekte olan serfler yoksulluk ve açlığa maruz kalmışlardır. Aynı zaman diliminde kentlerde de makinenin gelişimi tekstil ürünlerinin imalatını dönüştürmeye başlamıştır (Aydoğanoglu, 2010, s. 20). Böylece tarımda gerçekleşen teknik ilerlemeyle beraber, köylerde tutunacak gücü kalmayan küçük üreticiler kentlere göç etmek zorunda kalmışlardır (Tekeli, 2015, s. 32). İngiltere’den sonra şehirleşmenin etkili bir şekilde geliştiği bölgeler arasında da Avrupa, Kuzey Amerika ve Güney Amerika’yı da gösterebiliriz. Bu bölgelerdeki şehirleşme yapısının gelişme göstermesi sanayinin etkili bir rolünün olduğu kaçınılmaz bir gerçek olmuştur (Alptekin, 2012, s. 50). Ayrıca ilk olarak şehirleşmeyi yaşayan bu toplumlarda sanayinin gelişmiş olması birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Zira sanayileşmeyle beraber bu şehirlerde çevre kirliliği, toplumsal aksaklıklar, çocukların işgücü olarak kullanılması, işsizlik ve sosyopsikolojik etkiler yoğun bir şekilde görülmeye başlamıştır (Alptekin, 2012, s. 101). Bu dönemlerde faaliyete geçen fabrikalardaki iş gücünün, kötü çalışma şartları ve düşük ücretlerle istihdam edildiğini belirten Dowd’a göre (2008, s. 44), üretim ilişkilerin en ağır gerçekleştiği alanlar kömür madenleri ve yeni faaliyete

geçen fabrikalar olmuştur. Kentlerde yaşayanlar için tek önemli olan unsur bir işe sahip olmalarıydı. Ancak 19. yüzyılda bir işe sahip olamayan mülksüzleşmiş tarımsal nüfus, kentlerdeki aşırı derecede yoksul ve çaresiz kesimi oluşturmuştur. Dowd, böyle bir grubun günümüzde de yaratılmakta olduğunu ifade etmektedir.

Tarımsal nüfusun büyük çoğunluğu, uluslararası gıda fiyatlarının düşük olmasından olumsuz etkilenmekte, tarımsal üretim ilişkilerinin gelişmesi için gerekli olan üretim araçlarına sahip olmakta ve geçimini sağlamakta zorluk çekmektedirler. Mazoyer ve Roudart (2010, s. 17) tarımın uluslararası konumda giderek serbest piyasaya entegre olmasıyla birlikte tarımsal üretim sağlamak için yeterli güce sahip olamayan ve toprağın veriminin düşük olduğu alanlarda tarım yapmak zorunda kalanların rekabet gücünün de zayıfladığını belirtmişlerdir. Rekabetin giderek keskinleşmesi ile bu tarımsal nüfus, açlık ve devamlı yoksullukla baş başa kalmaktadır.

Sanayileşme ve kentleşme niteliksel yönden gelişme göstermiş ve alanında uzmanlaşmış bireylerin, sistematik bir şekilde mal ve hizmet üretim şekillerini arttırmıştır. Bu üretim şekilleri, bilgi ve enformasyon yöntemlerinin daha çok ön planda olduğu bir süreci oluşturmaktadır. Kıray'a göre (1998, s. 142), sanayi sonrası toplumların yapılanma şekli, sadece tarımsal nüfusun düşmesi olarak görülmemeli, örgütsel iş düzeyinin artması ve uzmanlaşmış mesleklerin çoğalması olarak da algılanmalıdır. Bu dönemde zanaatkârlığın yerini güvenceli ve geliri yüksek olan uzman işlerin aldığını belirten Kıray, kentlerdeki temel nüfusun bu işlerde çalıştığını ifade etmektedir. Ayrıca Kıray, uzmanlaşma ile gelir düzeyi ve iş güvencesi arasında paralel bir ilişki kurmakta, sanayi kentlerindeki bireylerin kentlerle olan bütünlüğünün zayıf kaldığını vurgulamaktadır. Lefebvre (2015, s. 22) sanayileşmenin ilk evrelerinden itibaren kentin konumunun güçlü bir yapıya dönüştüğünü ve kentin yeniden yapılanma sürecini ise Batı Avrupa'da, Roma İmparatorluğu'nun dağılmasıyla, antik kentlerin yıkılmasının oluşturduğunu ayrıntılı şekilde açıklamıştır. Ayrıca antik kentlerdeki merkezi alanlar bu süreçte, tüccarların ticari faaliyetlerini sürdürebileceği alanlar haline gelmiştir. Ortaçağ kentleri, aynı zamanda zenginliğin merkezileştiği yerler konumundadır. Lefebvre'ye (2015, s. 26) göre sermaye için kent, üretim sürecinin hızlı bir şekilde sağlanabileceği alanlar olarak değer kazandığında, üretim araçlarını bu alanlara

doğru taşıyabileceği ve sanayinin merkezi konum durumuna getirebileceği alanlar anlamına gelmektedir. Kent böylece sanayileşmeyi hızlandırmakta ve onun devamını sağlayan gücü oluşturmaktadır.

Sanayi sonrası kentlerde ki değişiklikler hızlı bir şekilde kendini göstermiştir. Kapitalist sistemin kent üzerindeki etkinliğini arttırması aynı zamanda kentin fiziki ve mekânsal biçimini değiştirmiştir. Kentlerdeki yeniden kurgulanma her ne kadar gerekli gibi gösterilse de esasında sosyo-ekonomik ve siyasi gerçeklerle de bağıntılı bir süreçtir. Sanayi öncesi ve sonrasındaki değişimlerde dikkate alınırca kentlerin durağan bir yapıda olmadığı da görülebilmektedir (Şentürk, 2014, s. 86). Tüm bu değişiklikle ilgili olarak da Sennett (1992, s. 34) 18. yüzyıldaki kent pazarlarının Ortaçağın sonlarındaki pazarlardan farklı bir yapıya sahip olduğunu ifade etmektedir. Bu yüzyıldan sonra kurulan pazarların daha rekabetçi bir yapıya sahip olduğu da bilinmektedir. Ayrıca Sennett'e göre pazarlardaki alıcı gruplar sürekli olarak yenilenmekte ve satıcılar ürünlerini satabilecek müşteriler kazanabilmek içinde rekabet içerisine giriyorlardı. Zamanla ticari ilişkiler içerisine kredi mekanizması ve muhasebe standartları da girmeye başlamıştır. Böylece yürütölen işlerin bir nebze de olsa daha yerleşik kurumsal yapıya sahip alanlara, ofisler ve dükkânlara, taşınması gerekliliği de doğmuştur. Tüm bu ilişkiler birden eskiye ait düzenlemelerin yerini de almamıştır. Sosyal ve ekonomik yapılanma ağır bir biçimde dönüşüm sergilemiştir. Sennett, aynı zamanda yeni yapının tam olarak düzenli bir şekilde kurulamamış olduğunu da aktarmaktadır.

Sanayi devrimi ile birlikte kentlerde işçi sınıfı ve burjuvazi biçiminde bir kutuplaşma kendini göstermiştir. Teknik gelişmeler makineli üretimi arttırmış ve sonuç olarak işsizler ordusunu yaratmıştır. Tarımsal üretimden vazgeçmek zorunda bırakılan tarım işçileri, kentlere göç ederek fabrikalarda üretimi sağlamaya başlamışlardır. Sanayinin gelişimi aynı zamanda işçi sınıfı arasında çeşitlenmeleri arttırmıştır. Kentlerdeki işçi sınıfının arasındaki işsizliğinin artış göstermesi fabrika sahiplerine avantajlar sağlamıştır. Böylelikle daha ucuz işgücüne kavuşabilme imkânlarına sahip olan işverenler, kadınların ve çocukların çalışma şartlarını daha da kötüleştirmiştir (Aydoğanoğlu, 2010, s. 15). Pirenne (1982, s. 163), kentlere hâkim konuma gelen burjuvazi kesiminin, ellerindeki

birikimleri ile ilk olarak yaşadıkları semtlerde arazi satın aldıklarını ve daha sonra servetlerini tam olarak baskın duruma getirebilmek için taşra bölgelerinden taşınmaz mal alabilmek için ayırdıklarını ifade etmiştir. Zamanla kentlerdeki burjuva kesimi, sosyo-ekonomik değişimle birlikte tefeci konumuna gelmişlerdir. Ticari ilişkiler tüm topluma yayılma göstermiş ve bu duruma göre hareket edemeyen toprak sahipleri ya tamamen ortadan kaybolmuşlar ya da ciddi zorluklarla karşılaşmışlardır.

Şehirlerin büyümesi kralların şehirleri denetim altında tutmasını zorlaştırırken aynı zamanda yabancıların da düzenli şekilde buluşabilecek alanlarını genişletmiştir. Sanayi sonrasında, kentlerdeki bireylerin dinlenebilecek parkların yapımı hız kazanmış ve kentler toplumun daha rahat edebileceği alanlara dönüştürülmeye çalışılmıştır. Kahvehaneler ve hanlar sosyal merkezlere dönüştürülmüştür. Nitekim kentlerdeki tiyatro ve opera salonları da geçmişten farklı olarak sadece aristokratlara hitap etmek yerine, halkında alabileceği açık bilet satışlarıyla kamu alanı olarak kullanılmaya başlanılmıştır. Kente ait her türlü etkinlik ve düzenlemeler zamanla halkında rahatlıkla kullanabileceği bir yapıya dönüşmüştür. İşçi sınıfı da böylece bu dönüşümden yararlanmaya ve geçmişte elit kesim için yaratılmış alanları da kullanma hakkına kavuşmuştur (Sennett, 1992, s. 34). Artık bu sanayi kentinde sanayi ve ticari merkezler ön plana çıkarılmıştır. İdari görevlerin ve dini işlevlerin etkinliği de azalmıştır. Ayrıca, kentlerde yollar ve mekânlar daha genişlemiş bir şekilde düzenlenmiş, yapıların yüksekliği artmıştır. Üst gelir ve orta sınıfların kent çevrelerinde yerleşmiş olmaları sanayi sonrası kentlerin farklılığını oluşturmaktadır. Aynı zamanda, konutlar ve ticari alanlar farklı şekillerde, birbirinden tamamen kopuk alanlarda kurgulanmıştır. Kentlerin alt gelir grubundakiler ise merkezi alan ile konut alanları arasındaki kalan bölgelerde yerleşkelerini sağlamışlardır. Sanayi kentleri ekonomik olarak daha çok gelişmişlik gösterirken daha akılcı bir çalışma alanlarını da oluşturmaktadır. Kısaca belirtmek gerekirse sanayi toplumu, hem köylüleri içerisinde barındırmakta hem de sayıca daha fazla olan endüstride ve hizmet sektöründe çalışanları bir arada bulundurmaktadır (Bal, 2006, s. 48). Şehirlerin yapısı, endüstriyel gelişmelerle birlikte büyük bir değişime uğramıştır. Eski ticari şehir yapısı kendini servet birikimini sağlamaya yönelten sermayenin ve endüstri

üretimini himayesi altına bırakmıştır. Bu dönüşümler 19. Yüzyıl kentinin ana belirleyicisi olmuştur. Şehirler bu yüzyılda küresel şekilde birbiri ile bağlantılı olarak gelişmiş ve yeni şehirlerin oluşumu hızlanmıştır (Thorns, 2004, s. 15). Bu şehirlerin inşası ise, içinde barındırdığı toplumun iradeleri göz ardı edilerek kurulmuştur. Endüstri toplumunda kentsel dönüşümler hızlanmıştır. Çevre koşulları açısından tehlike arz eden fabrikalar şehrin dışına taşınsa da, kentlerde yaşayanlar için olumsuz etkisini sürdürmeye de devam etmektedir (Bal, 2016, s. 72). Thorns'un (2004, s. 93) ifadeleri kentlerin değişimlerine ilişkin kapsayıcı değerlendirmeleri içermektedir. Thorns, son yıllarda bilgi ve teknolojiye gelişmelerin şehirlerinde yapısını değiştireceğini ifade etmektedir. Küresel şehirlere ilişkin açıklamalarında merkez şehirlerin her an konumunu farklılaştıracağı ve farklı şehirlerin ön plana çıkabileceği ihtimalinin yüksek olduğunu belirtmiştir.

Sanayileşme mekânlar üzerindeki etkisini de keskin bir şekilde göstermiştir. Ayrıca toplumsal yapılanmanın sosyo-ekonomik olarak da farklılık göstermesiyle beraber üretim güçlerinin mekânın tüm sistemlerinde etkinlik göstermeye başladığı bir süreç yaratılmıştır. Kapitalist sistem, hem toplumsal ilişki ağlarını düzenlerken hem de mekânın kurgulanışında da hâkimiyetini kurmuştur. Mekâna dair tutumların ve algıların değişiklik göstermesi bu düzenle birlikte hızlı bir aşama kaydetmiştir. Modernleşme sürecinde aynı zamanda geleneksel yapıların da dağıldığı başat bir gerçekliği oluşturmaktadır. Gelenekselliğin etkinliğini yitirdiği bu yeni süreçte üretim süreci ve kuruluşlar da revize edilerek yeni kurallar kendini göstermeye başlamıştır. Toplumun tüm gereksinimleri bu dönüşümle birlikte Pazar mekanizması içerisinde yerini almıştır (Yıldız ve Alaeddinoğlu, 2007, s. 851).

Keleş (1983, s. 12) kapitalist kentlerin planlı bir şekilde ilerlemediğini, planlama ölçütünün kapitalist ekonomik ilişkilere ters olduğunu açıklamaktadır. Dolayısıyla ülkedeki bazı kentlerdeki büyüme aşırılık gösterirken, bazı kentler bu gelişmeyi yakalayamamaktadır. Kentleşme de aynı şekilde, “dev kentlere” sahip olan bölgelerde daha fazla görülmektedir. Eğer bölgeler arasında dengeli olmayan ve planlanmayan ilişkiler fazla olursa, plansız kentleşme de o ölçütte artış göstermektedir.

1.5. Modern Kent Yapılanmasının İşçi Sınıfı Üzerindeki Etkisi

Günümüzde emeğin mücadelesi ve örgütlenmesinin zayıfladığına ilişkin düşüncelerin yanı sıra emeğin gücünün tekrar keşfedildiğine dair fikirlerde gün geçtikçe artış göstermektedir (Munck, 2003, s. 224). Harvey'e göre (2015, s. 75-76) sermaye kesiminin iş gücüne karşı kullandığı mücadeleyi kazanmış olması aynı zamanda kârlarını da arttırması anlamına gelmektedir. Aynı şekilde bu durum emekçiler nezdinde geçerli olmaktadır. Bu kesimin verdiği mücadeleyi kazanması ise yaşam seviyelerinin yükseldiği ve iş gücü piyasasındaki alternatiflerinin arttığı anlamına gelmektedir.

Sermaye kesimi, iş gücünün üretim üzerindeki verimliliğini arttırmak ve çalışma sürelerinin uzatılmasını sağlamak için mücadele kanallarını kullanmaktadır. Emekçiler ise, emeğin yoğunluğunun ve süresinin azaltılması için mücadele etmektedirler. Devletin de yasal olarak çalışma koşulları ve şartları üzerinde etkili bir rolünün olduğu söylenebilir. Harvey (2015, s. 79) emekçilerin, daha iyi konut ve kamusal hizmetler için örgütlenerek mücadele vermesini, iş gücü piyasasındaki ve işletmelerdeki mücadeleler gibi önemli bir etkiye sahip olduğunu vurgulamaktadır. Emeğin bu mücadelesi kayda değer bir görüntüyü oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu çerçevede oluşan örgütlenmeleri incelemek ve göz önüne sermek gerekmektedir.

1.5.1. Modern Kentlerde Emeğin Durumu

Modern kentlerin yapılanmasındaki en önemli unsur, kentlerin kapitalist ilişki ağları içerisinde kurgulanmasıdır. Sermaye, birikim sağlamak ve arttırmak için yeni mekânsal düzenlemeleri de getirmekte ve eski kent yapılanmasını devamlı olarak değiştirmektedir. Mekânlar, kapitalist ekonominin öngördüğü şekilde değiştirilmekte ve niteliksel önceliğini kaybetmektedir. Bu dönüşüm modernliğin bir ölçütü olarak gösterilmektedir. Dönüşüm kesin biçimde sermaye tarafından ortaya atılmakta ve bu dönüşümle birlikte sermayenin konumu korunmaya çalışılmaktadır. Bu yöndeki düzenlemeler modern kentlerin nesnel boyutunu göstermektedir (Karakurt, 2006, s. 6). Aynı biçimde Tekeli'nin de ifade ettiği gibi kentler, arz ve talebin oluşmasına imkân sağlayan ve pazar mekanizmasının en etkili faaliyet yürütebildiği alanlar olarak görülmeye de

başlanmıştı. Dolayısıyla sanayi sermayesi kentleri, kapitalist mantık çerçevesinde yeniden dönüştürme ve kurgulama girişimlerini arttırmıştır. 19. Yüzyıl kentlerinin görünümü pervasızca gelişme gösteren bir seyri betimlemekteydi. Zira kentler bu dönemlerde işçi sınıfının yaşamını sürdürdüğü çarpık gelişen mahalleleri, fabrika dumanlarının kentlerdeki yoğunluğunu barındırmaktaydı. Ancak sanayi sermayesinin bu denli hüküm sürmesi 19. Yüzyılın yarı döneminde işçi sınıfın mücadelelerini de tetiklemiştir. İşçi sınıfının siyasal mücadelesi, toplumunda egemenliğini göstermeye başladığı modern kentlerin gelişmesini sağlamıştır (Tekeli, 2015, s. 33).

Modern kentlerde feodal ilişki ağları çözülmüş bir yapıya sahiptir. Tarımda meydana gelen makineleşme, eğitimin daha fazla kurumsal ve mecburi duruma gelmesi ayrıca süre kapsamından da eğitimin uzatılması, kitlesel üretim ve tüketimin yaygınlık kazanması, üretimin fabrikalar aracılığıyla sağlanmaya başlaması, pazar mekanizmasının etkinliğini arttırması, işletmelerdeki bürokrasinin artış göstermesi kentlere olan göçün yoğunlaşmasını sağlamıştır. Aynı zamanda kentlerdeki iletişim ve ulaşım gibi hizmetlere ilişkin düzenlemelerin artması da kırdan kente göçü tetikleyen bir etmeni oluşturmuştur. Modernlik sürecinin artması kentleri de bu sürecin bir parçası haline getirmiş ve küresel ölçekte kentleşme oranı artan bir yapıya dönüşmüştür. Kırsal kesim gün geçtikçe kentleşme olgusu içerisine girmeye başlamış ve kırsalda yaşayan bireyler pazar ekonomisine de muhtaç durumdan kendilerini kurtaramamaktadır (Özyurt, 2007, s. 113).

Kentlerin bireysel özgürlükleri arttıracığına ilişkin görüşlere sahip olan bireylerin kırsal alanlardan göç ederek şehirlere yerleşmelerini değerlendiren Harvey (2000, s. 194) bu düşüncenin serflerin, ortaçağın bağımsız yasal birimleri olan kentlerde kişisel özgürlüklerini istemeleri sonucu oluştuğunu ifade etmektedir. Ayrıca kırsal alanlardaki maddi zorlukların baskısı sonucu göç eden bireyler, kentlerde kendine güvenli alanlar bulmak için çaba göstermektedir. Aynı zamanda Harvey'e göre şehir, belirsizliğin ve korkunun da konumu olmuştur. Çeşitli nitelikte insan gruplarını içerisinde barındıran kentler, ahlaki ve fiziki yozlaşmanın da artmasına zemin hazırlamıştır.

Modern kentin bireyleri, kendi yaşam alanını kurmakta ve güvenli sitelere yönelimlerini arttırmaktadır. Kent içerisinde öteki olarak ifade edilen topluluktan ne kadar uzaklaşırsa modern kentin bireyleri o kadar korkudan uzaklaşmaktadır. Kentlerdeki nüfusun aşırı şekilde artış gösteriyor olması, yeni yaşam alanlarını oluşturmak ve mekânları bu duruma göre revize etmenin gerekliliğini de yaratmıştır. Kentlerin daha rahat şekilde gelişebilmesi için kentlerde her türlü imkânlardan yoksun kesimlere ilişkin geniş kapsamlı düzenlemeler, projeler ortaya konulmaktadır. Ayrıca daha önce hiç kullanılmamış alanlar modern kentler niteliğine büründürülerek, kullanıma açılması da yaygınlaşmıştır. Günümüzde aynı zamanda yeni yeni gelişmekte olan kentlerde, yeni ve eski mekânlar eşzamanlı olarak birlikte kullanılabilir hale gelmiştir. Kentin bir yüzünü sosyo-ekonomik anlamda geri kalmış, kente tam olarak uyum sağlayamamış özellikle göçmenler, geçici işçiler kısacası kent yoksulları oluşturmaktadır. Yenilenmiş, modernliğe ayak uydurmaya başlayan kentin diğer yüzünü ise, sosyo-ekonomik anlamda gelişmiş, kentle tam olarak uyum sağlamış olan ayrıcalıklı sınıf oluşturmaktadır (Şentürk, 2014, s. 98).

1.5.2. Mekânın Yeniden Üretimde ve İşçi Sınıfı Mücadelesindeki Yeri

Huberman (2013, s. 197) emekçilerin grev yapmasına karşı üretilen çözümlerin sonuçsuz kalmasına ve emekçi grevlerinin anlamsızlığından yakınan hükümet ile bireylerin bakışına aşağıdaki pasajda değinmektedir.

“Beşinci Caddede bir otobüste konuşulurken işitilmiş bir söz: “Aman Yarabbi! Yine mi grev! Bıktım usandım, her yerde bu grevciler. ‘Örgütlü Emeğe Haksızlık’, pankartlarıyla gezip duruyorlar. Dükkânların, fabrikaların önünde. Niye içeri tıkmaz bunları hükümet? ..” Bunları söyleyen öfkeli hanımefendi tarihi bilmiyordu. Basit bir soruna kolay bir çözüm bulduğunu sanıyordu. Ama yanılıyordu. Çözümü tekrar tekrar denenmiş, ama çözüm olmadığı anlaşılıyordu. İngiltere’de yüz yılı aşkın bir zaman önce bir yargıç bir grevi ezme planını içişlerine yazmıştı. “Almayı önerdiğim tedbirler işi bırakan adamları tutuklamak ve ayak değirmenine bağlattırma.” Tas tamam hanımefendinin önerdiği - ama yazılış tarihi 1830. Sonuç ne oldu? Cevabı hanımefendi versin. On dokuzuncu yüzyıldaki yargıçla yirminci yüzyıldaki hanımefendinin anlamadıkları, işçilerin

ellerine pankart alıp dolaşmaktan hoşlandıkları için grev yapmadıklarıdır; işçiler çalışmak istemedikleri için grev yapıyor da değildirler. Nedenler daha derindedir.”

Nedenlerin daha derinde olduğunu düşündüğümüzde Silver'in (2009, s. 13), emek çalışmalarına ilişkin değerlendirmelerin, yeniden ve daha kapsamlı yapılması gerektiği düşüncesine hak vermemiz gerekmektedir. Silver'e göre küresel anlamda yaşanan iktisadi yapılanmalarla beraber emekçi kesimi ve mücadelesi yeni bir biçim kazanmıştır, s. eğer emeğin hareketlerini analiz edecek olursak bunu günümüzü ve geçmişi kıyaslayarak yapmalıyız.

Munck'a göre (2003, s. 14) günümüzde globalleşme, emeğinde sınırsal boyutlarında değişimine neden olmuş ve işgücü piyasasını küresel bir yapıya dönüştürmüştür. Emekçiler, sermaye kadar hareket serbestisine sahip değildirler, ancak yine de emekçilerin uluslararası bir hareketi mevcuttur. Dolayısıyla Munck, günümüzde emeğin de işletmelere benzer şekilde, ulus ötesi bir yapılanmanın etkisi altında kaldığını ve onun bir parçası olduğunu dile getirmektedir. Munck'a göre küresel kapitalist sistem, emeği gün geçtikçe etkisi altına almaktadır. Silver'e göre ise (2009, s. 14) sermayenin ulus ötesi hareketlenmesi, emeğin de birbirleri ile rekabetini tetiklemiş ve iş gücü piyasasının tek bir çatı altında toplanmasını sağlamıştır.

Küreselleşme sadece sermayenin hareket alanını genişletmekle kalmamakta aynı zamanda bütünsel olarak büyük bir proleterleşmeyi de yaratmaktadır. Bugün, “uzaktan çalışan işçi” ve “siber işçi” gibi yeni kavramlara değinilirken, çalışma şartlarında geleneksel üretim biçimini barındıran alanların bitmek yerine arttığı, dikkat edilmeyen bir noktayı oluşturmaktadır. Zira dünya geneline baktığımızda emekçi kesimin çoğu tarlalarda çalışmaktadır. Munck'a göre (2003, s. 219), kalkınma ne şekilde olursa olsun, sürekli eşit olmayan ancak bitişik bir süreci yansıtmaktadır.

Kentler, tarihsel süreç içerisinde farklı sınıfsal oluşumların ve eşitsizliklerin barındırıldığı bir mekânsal ayrışmaları da her daim içinde barındırmıştır. Kapitalist ekonominin tarihsel gelişimine paralel olarak, kârlı üretimlerin ortaya çıkması, beraberinde kentlerin dönemler itibari ile yaşanan ekonomik

değişiklikler, kente yüklenen anlamlarında farklılık göstermesine yol açmıştır. Ayrıca Keynesyen politikaların, kapitalist ekonomideki etkinliğinin azalması, kentler içerisindeki sosyal adalet kavramının çözülmesine de neden olmuştur (Sert vd. , 2005, s. 109).

Kentsel mekânın içerisinde özel mekânlar olarak tanımlanan AVM'ler, park alanları, yollar, kurumsal yapılar, meydanlar gibi ortak kullanım alanları serbest piyasanın rollerine göre şekillenmekte ve değerli duruma gelmektedir. Mekân ilk aşamada fiziki olarak var olmakta ancak ona anlamsal bir bütünlük yükleyen insani ilişkiler olmaktadır. Mekânın bu boyutu toplumsal olmakla birlikte sonradan yaratılmıştır. Mekân birbiri üzerinde etkileşim kurabilen alt ve üst yapılardan oluşmakta ve toplumsal bir mekân güç ve iktidar ilişkilerinin alanını da yansıtmaktadır (Bal, 2016, s. 277-278). Lefebvre'ye göre (2000, s. 77) mekânı üretmekte olanlar (köylüler ve zanaatkârlar), aynı derecede mekâna sahip olamamaktadırlar. Mekânın sahibi onu yapanlar değil, mekân üzerinden toplumsal ve yeniden üretimi sağlayanlardır. Başkalarının yaratmış olduğu mekânları, onlar (savaşçılar, kâtipler, hükümdarlar) zevkle kullanabilmektedirler.

Mekânı birey üretirken aynı derecede toplumdan bu üretimde büyük bir rol üstlenmektedir. Bu nedenle mekânın üretimi politikaların ve ideolojilerin buluşma noktasıdır. Ve bu ideolojiler hiçbir şekilde tarafsız bir yapıya sahip olamamıştır. Mekânın politik nedeni olarak sınıfsal ayrışmaları ve eşitsiz güç ilişkisini içinde barındırması gösterilebilmektedir. Mekân, aynı zamanda bu eşitsizliği örtülü bir şekilde, normal bir unsur olarak topluma kabul ettirebilme imkânına da sahiptir. Bunu yaparken de planlama yöntemlerini de etkili şekilde kullanabilmektedir (Sert vd., 2005, s. 110).

Harvey (1989, s. 250), mekân üzerinde kurulmaya çalışılan denetimin, bireylerin ya da gücü elinde bulunduran grupların, mekân üzerindeki mülk edinme imkânını daha çok tahakküm altında tutabilme amacından kaynaklandığını ve yasal ya da yasa dışı olarak her türlü yollardan mekân içindeki örgütlenme ve yeniden üretim üzerindeki egemenliğin nasıl görünüm kazandığını ifade etmektedir. Mekânın üretimi, aynı zamanda arazinin kullanımını, taşımacılığın ve iletişimin, bölgesel örgütlenmenin gibi durumların nasıl meydana geldiğini de

incelemektedir. Harvey, mekân üzerinde hâkimiyetin sağlanmasında mesafe unsurunun da önemli olduğunu altını çizmektedir. Örnek olarak ise belirli bir grubun devamlı aynı mekânda takılmasını ve oranın onlar tarafından mülk edinilmesini göstermektedir. Bu, Harvey'e göre mekânın fiilen hâkimiyet altına alınması anlamına gelmektedir.

Lefebvre (2014, s. 24), mekânın yeniden üretimin sağlanmasındaki rolünü açıklarken üretim ve ürün arasındaki ilişkilerin bir bütün olarak ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Mekân bir ürün konumundayken aynı zamanda üretim sürecinde de müdahalelerde bulunabilmektedir. Mekân, ekonomik ve toplumsal ilişkilerde etkinliğini korurken, üretici güce sahip işçi sınıfının mücadelesine de engel teşkil edebilmektedir. Mekânın üretim sürecindeki etkinliğine ilişkin Harvey'in (1997, s. 209) tanımlaması dikkat çekicidir. Harvey, aşırı üretim fazlasında mekânsal kaymalar yaşanabildiğine değinmektedir. Sermaye ve emek fazlası olduğu durumlarda kapitalist ilişkiler başka mekânları yaratabilmektedir. Ancak devletin kamusal gücü ve alt yatırımlarla desteklemiş olduğu bu yayılma sürecinde karşı bir direnişle de karşılaşabilmektedir. Üretim süreci ve yaşam alanı farklı iki kısımları ifade ediyor gibi dursa da esasen iç içe geçmiş bir şekilde faaliyet göstermektedir. Bunun tersini düşünmek işçi sınıfının içeriden bölünmesine yol açan unsurları da beraberinde getirecektir. Ayrıca sermayeyi çalışma alanının sorunlarına müdahale etmeye ve devleti de mekânsal alanın kontrol edilmesine yönlendirecektir (Şengül, 2001, s. 26). Ayrıca Castells (2014, s. 71) "ortak tüketim" olarak tabir ettiği alanlardaki devlet müdahalesinin nasıl yansıdığını ortaya koymaktadır. Castells, işçi sınıfının yeniden işgücü haline gelebilmesi için devletin rolünü nelerin oluşturduğunun altını çizmekte ve tüm bunlara örnek oluşturabilecek olan Fransa'nın kentsel politikalarını irdelemektedir. Ona göre, "ortak tüketim" alanları gittikçe devlet politikasına daha fazla bağlı duruma gelmektedir.

İşçi sınıfının, hem kendi içinde bölünmesine neden olan ırk, etnisite, cinsiyet eşitsizliği gibi unsurlar hem de sermaye ve devletle yaşamış olduğu mücadele ve zıtlıklar işçi sınıfının kapitalist ilişkiler karşısında güçlü şekilde durmasına engel olabilmektedir (Şengül, 2001, s. 27).

İşçi sınıfı mücadelelerin düşük seviyelerde görüldüğü 1960'lar sonu ve 1970'lerin başında, Avrupa'nın çoğu yerleri bunun dışında tutulacak olursa, sermaye kentsel mekânının dönüştürülmesinde daha rahat bir şekilde hareket edebilme imkânına sahip olmuştur. Ancak, buradan sınıf mücadelelerinin rolünün geçersiz olduğunun düşünülmemesi gerekir. Burada dikkat edilecek nokta orantısız bir mücadelenin varlığıdır. Sermaye iktisadi alanlara yatırımları ile mücadeleyi ilerletebilme imkânına sahip olabilmektedir. Çünkü yönetici kesimin en önemli sahip olduğu alan, sermaye yatırımını koruyabilme ayrıcalığıdır. Bunu tüm sahip olduğu imkânlarla yapabilmektedir (Smith, 1986, s. 54). Harvey'e göre (2015, s. 173) siyasi gücüde elinde bulunduranlar, kente ait düzenlemeleri gerçekleştirirken, isyancı grupların denetlenmesini kolaylaştıracak şekilde bir planlama yapma eğilimindedirler. Alptekin'e göre (2012, s. 66) bu durumun sebebi kentte yaşayan bu grupların kendilerini ifade etme biçimleri farklı bir şekilde gösterebilmesidir. Alptekin'e göre kentin içinde gittikçe yayılan bir potansiyel mevcuttur. Bu potansiyel grup işsiz ve çoğu faaliyetlerden uzak kaldığında kendini gösterebilmekte ve mücadele yöntemlerine başvurma ihtimalleri de yüksek olmaktadır. Alptekin bu ifadelerine örnek olarak Fransız İhtilali'nin gerçekleştiği Paris'teki yüksek seviyedeki işsizleri ve kentin sorun olarak gördüğü grupları göstermiştir. Protesto nitelikli eylemler arasındaki bağı, maddeler halinde açıklayan Castells'e göre (2014, s. 191) mücadelelerin yüksek seviyede olmasının nedeni; mekânlardaki genel sorunların özel sorunlarla birleşmesidir. Eğer mücadelenin temelinde işçi sınıfı daha ağırlıklı rol oynuyorsa ve etnik nitelik daha fazla ise, ulusal birliklerin bu doğrultuda yerel bağları daha kuvvetli olabilmektedir.

Harvey'e göre (2015, s. 97) serbest piyasa ekonomisi, yurttaşları ilk olarak ev sahibi olmaya zorlamakta ve bunu da kredilerle borçlandırarak yapmaktadır. Böylece ev sahibi olarak borçlanan işçiler hem konut piyasasını ve ekonomiyi canlandırmakta hem de kapitalist ekonomiye bağımlı hale gelerek grev gibi mücadele alanına başvurma girişimine katılamamaktadır. Alptekin'e göre (2013, s. 56) mekân içerisinde toplumsal örgütlülüğü barındırırken siyasal örgütlülüğe de bir o derecede yer vermektedir. Mekânın siyasal formatı, gerçekleşen dönüşümlerle birlikte kendini açık bir şekilde göstermiştir. Kente ilişkin

gerçekleştirilen plan ve projeler genel itibari ile belediye kontrolü altında tutulmaktadır. Buradan da seçimlerde etkin bir rol oynayan elit grubun projeler üzerindeki dolaylı tahakkümü, kente hakim olan marjinal grubu yaratmaktadır. Harvey’de (2015, s. 114) bugün kent içerisinde faaliyete geçirilen lüks alışveriş merkezlerinin, güvenli sitelerin ve apartman dairelerinin belli bir azınlığa yani zengin nüfusa odaklandığına değinmektedir. Buna karşı verilen herhangi bir mücadeleyi engellemek için askeri planlamalar gerçekleştirilmektedir. Kent tabanlı hareketlere karşı nasıl savunma yapılacağı bugünkü politikaların eksenini belirlemektedir. Harvey (2015, s. 173) buna örnek olarak Hausmann’ın Paris şehrinde, eylemci kitleyi gözetim altında tutmak için, kurmuş olduğu bulvarları göstermektedir. Paris bölgesine ilişkin yaptığı araştırmasında, konut, ulaşım ile çevre sorununa odaklanan ve Paris’teki kentsel mücadeleleri incelemiş olan Castells (2014, s. 153), Paris kentine ilişkin kenti yenilemeye dair oluşturulan planlamaların en iyisi olduğunu, ancak halkın tepkisini de en çok alan planlama olduğunu vurgulamaktadır. Fransa’da ortaya çıkan kentsel sorunlara ilişkin ilginin çoğalmasını, halkın mücadelesi veya sendikal örgütlenmelerin çoğalmasıyla meydana gelmediğini ifade eden Castells’e göre (2014, s. 198) kentlerdeki mücadelenin temelini oluşturan unsur, yönetici sınıfın kente ilişkin konuları ön plana çıkarmaları olmuştur. Bu konuda Avrupa’daki işçi eylemlerini örnek olarak veren Castells, bu hareketlerin yaşandığı dönemlerde, reformist burjuva kesiminin söylemleri, toplumsal sorunlara ilişkin kavramlardan oluştuğunu vurgulamaktadır. Ekseriyetle ona göre, bugün “kentsel sorun” olarak tabir edilen kavramlar, teknokrat elitlerin ifadeleri ile ortaya çıkmıştır.

Paris kentinde açılan bulvarlar, isyancı gruplara kolay müdahale edebilmek için en etkili yol olarak görülmekteydi. Ancak Paris’te meydana gelen bu dönüşümler tek olarak gösterilmemelidir. Harvey’in de (2012, s. 173) değindiği gibi, 1960’lardaki ayaklanmalar, ABD’nin kent merkezlerinin tekrar tasarlanması gerektiği fikrini ortaya çıkarmıştır. Şehrin merkezi alanlarındaki emlak daireleri ile yoksul yerleşkeler arasında oluşturulmuş karayolları bir engellik durumu yaratmakta ve bu alanları birbirinden ayırmaktadır. Bununla ilgili örneklerle Harvey (2015, s. 36) Merrifield’e atıf yaparak, geniş ölçüde yer vermektedir. Harvey, bugün kentlerdeki dönüşümü Merrifield’in “Yeni Haussmanlaştırma”

kavramı ile açıkladığını ifade ederek, buna göre bu yeni süreçte kentin niteliği tamamen değiştiğini ve mülksüzleştirme politikaları, kırsal kesimleri ve kentsel alanları ayırmadan etkinliğini arttırdığına da değinmektedir. Ayrıca “Yeni Haussmannlaştırma” yöntemlerinin yönetici kesimini, sermaye sınıfının oluşturduğunu belirtmektedir (Harvey, 2015, s. 36).

Merrifield’in (2017, s. 57) bulunduğumuz yüzyıla göre açıklamış olduğu “Yeni Haussmanlaştırma”ya ilişkin ifadeleri, bulvar olarak da tabir edebileceğimiz otoyolların geniş ölçüde şehirler içerisinde yayılması kalabalık bir trafiğin alt zeminini de oluşturduğu yönde olmuştur. Merrifield, 21. Yüzyıl içerisindeki bulvarların karşımıza enerji ve finans kurumları ile donanmış ve geniş bir siber ağ ile çevrilmiş bir şekilde çıktığını belirtmektedir.

Castells (2014, s. 90) sanayileşmenin artmasıyla birlikte, Paris kentine yoğun olarak yaşanan emek göçünün, merkezdeki konut sıkıntılarına ve çalışan kesimin şartlarının bozulmasına temel oluşturduğunu ifade etmektedir. Castells, dolayısıyla bu durumun da güçlü eylemleri tetiklediğini de açıklamaktadır. Kent mücadeleleri arasında verilebilecek en etkili örnek olarak Paris Komünü, Harvey’e göre (2012, s. 188) şehrin bizzat üretilmesinde etkin olan gücün yani proletaryanın, şehri kontrol etme ve ona sahip olma hakkını da rahat şekilde kullanabilme isteğidir. Aynı zamanda Harvey, Paris Komünü’nün ortaya çıkmasını sağlayan proletaryanın, sol argümanın biçtiği anlam bazında farklılık gösterdiğini ifade etmektedir, s. artık fabrika işçisi büyük oranda ortadan kalkmış ve güvencesiz, geçici ve dönemsel olarak çalışan işçiler artmasıyla mekânsal olarak dağınık bir istihdam biçimi oluşmuştur. Bu nedenle işçilerin işyeri temelinde örgütlenmesi de zor süreçleri de beraberinde getirmiştir. Bu süreçte yapmamız gereken iki aşamanın da ortaya çıktığını belirten Harvey’e göre ya proletaryanın ortadan yok olduğuna, dolayısıyla devrimin olma ihtimalinin de bittiğini kabul ederek çekilmemiz gerekmektedir. Diğer taraftan proletaryaya ilişkin yüklediğimiz kavramlarının içeriğini değiştirerek, kentleşmeyi üreten örgütsüz kitlenin gücünü ve olanaklarını araştırıp ona göre tavır alınmalıdır.

Kentler dünden bugüne içinde iki tür hareketi barındırmıştır. Bunlarla “geleneksel toplumsal hareketler” ve “yeni toplumsal hareketler” olarak

karşılaşmaktadır. Bal'a göre (2016, s. 299) kentte yaşanan ilk hareketler sınıfsal bir nitelik sergilemekte ve endüstrinin gelişmekte olduğu zamanlarda sermaye kesimi ile işgücü arasındaki çatışmaları oluşturmaktaydı. Bal, kentsel toplumdaki yeni hareketlenmeleri farklı grupların benzer olaylarda (çevreye ilişkin sorunlar, güvenlik sorunları gibi) toplu olarak göstermiş oldukları "kentsel hareketler" olarak tanımlamaktadır. Şen'e göre (2015, s. 149) kentlere bu doğrultuda bakılacak olunursa, kentler isyanların yaratıldığı mekânlar olarak görülebilmektedir. Küreselliğin yaygınlaştığı ve buna nazaran tüketim kültürünün arttığı bu zamanlarda kentlerin etkinliği büyük öneme sahiptir. Medyanın kitlesel etkisi, ulus ötesi hareketlenmeler ve popüler kültürün izlenimleri kentler bazında daha çok görülebilmektedir. Ayrıca toplumdaki eşitsizliklere, siyasette ve pratikte tekrar yer verilmektedir. Küresel rekabetin girdiği krizler sonucunda toplumsal isyanların ve çatışmaların çıkmasına da zemin hazırlamıştır. Örneğin Arap Baharı, hem siyasi hem de isyanın aktörlerine yeni nitelikler kazandırırken, İngiltere'de 2011 yılında kentlerin merkezinde ortaya çıkan isyanlar "Occupy Wall Street" hareketi olarak siyasi mekanizmaların gündeminde yerini almıştır. Kentler aynı zamanda Thorns'a göre (2004, s. 199) direniş faaliyetlerinin yoğun yaşandığı bölgeler olarak kendini göstermektedir. Ayrıca bireyler kentler içerisindeki direnişlerini sadece yerel düzeyde sınırlandırmamaktadır. Eylem hareketleri aynı zamanda küresel bir nitelikte kazanabilmektedir. Kent içerisindeki istenmeyen etkinliklere karşı yerelde yaşayanlar çözüm için geniş yelpazede direniş hareketleri sergileyebilmektedir. Buna örnek olarak ise Thorns, "Yeşil Barış" olarak da bilinen Greenpeace hareketini göstermektedir. Dolayısıyla Thorns (2004, s. 205) dünyada gerçekleşen risklerin farkına vararak küresel bazda direniş gösterilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu direniş olmaktan çıkacak, yerelden daha başarılı sonuçlara ulaştıracaktır. Bu doğrultuda paralel bir açıklama yapan Castells'e göre (2014, s. 191), ülke içindeki muhalif kesimin küresel boyuttaki gücü yüksekse, mekânsal mücadelelerinde başarıya ulaşma imkânı artış gösterebilmektedir.

Ancak kente ilişkin haklara dair uluslararası alanda, ortak karara varılmış herhangi bir yazının tam olarak mevcut olmadığını belirten Tekeli (2015, s. 194) buna ilişkin olarak " 17-19 Mart 1992'de Avrupa Konseyi'nin kabul ettiği

“Avrupa Kentsel Şartı”nı örnek niteliğinde göstermektedir. Ayrıca Tekeli, kentler nezdinde baktığımızda, kentli haklarının henüz oluşum aşamasında olduğunu da belirtmektedir. “Avrupa Kentsel Şartı”na göre de kentler yaşam koşullarının daha iyi olduğu ve kentlerde yaşayanların haklarının en iyi biçimde korunduğu alanları oluşturmaktadır.¹

Amaros (2016, s. 129) mekânların toplumsal ilişkilerle birlikte geliştiğini ve topluma dair süreçleri yansıttığını kaleme almaktadır. Ona göre topluma ilişkin süreçler mekân içerisinde gelişmekte ve toplumsal ilişkilerle mekânsal ilişkiler birbiri üzerinde şekillenmektedir. Ayrıca o, toplumsal ilişkilerin kapitalist ilişkiler çerçevesinde geliştiğini ve dolayısıyla mekânında sermayenin etkinliğini koruduğunu ifade etmektedir. İşçi sınıfı da iktidarın etkisi altında kalmış ve kendinden tamamen soyutlanmış bu mekânın içinde yörüngesini belirlemektedir. Amaros’a göre (2016, s. 134) kent mücadelesinin somut olarak kazanım elde edebilmesi için kendine ait mekânını yaratmak zorundadır. Aksi durumda gettolaşarak başarısızlığa mahkûm olur. Böyle bir mücadele, yaşamın değişmesinden çok ideolojinin değişmesi ile sonuçlanır. Ayrıca kentin tümüyle sorgulanmadığı ve yeni kurumsal düzenlemelerin olmadığı bir kent mimarisi ile karşı karşıya kalacaktır. Kent mücadelesinin başarıya kavuşabilmesi için kapitalist ilişkilerin tahakkümünden çıkmak zorundadır. Mücadele içerisindeki bireylerin etkili olabilmeleri için bu tahakkümden kurtulması gerekmektedir.

1.6. Kentsel Yoksulluğun Değişen Yapısı: Yeni Kentsel Yoksulluk

Lafague (2016, s. 11) “Tembellik Hakkı” kitabında, bireylerin çalışmaya olan düşkünlüğü, onların yoksulluğa sürüklenmesine zemin hazırladığını ve ayrıca toplumsal yoksulluğun yaratılmasındaki en etkili neden çalışmayı kabul etmiş olmamızdan kaynaklı olduğunu detaylı bir şekilde anlatmaktadır. Çalışmaya devam edildikçe yoksulluğun artacağını belirten Lafargue (2016, s. 25), çalışanların kapitalizmin çalışma taraftarı sözlerine inanarak, aşırı üretimin gerçekleşmesinde öncü rol oynadıklarını keskin bir dille vurgulamaktadır.

---

¹ Daha detaylı bilgi için bkz. TMMOB Ankara Mimarlar Odası, “Avrupa Kentli Hakları Deklerasyonu” (<http://www.mimarlarodasiankara.org/?id=964>)

Dolayısıyla sistem içerisinde oluşan üretim fazlalığından ve üretime olan talebin az olmasından kaynaklı, üretim yerlerinin kapanması sonucu emek gücü açlıkla baş başa bırakılmaktadır. Lafargue'a göre bu aşırı çalışma arzusu sonucu emekçi kesim yoksulluğa maruz kalmaktadır.

Bauman'a göre (1999, s. 59-60) yoksulluk yaşayan bireyler birçok tehlike ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Çoğu zaman gıda yetersizliği nedeniyle ölüm, hastalık sonucunda tedavideki yetersizlikler, belli bir konuta sahip olamama bu tehlikeler arasında sayılmaktadır. Yoksulluk kavramı çoğu zaman ilk olarak, iyi beslenememe durumu, iklimsel şartların kötüleşmesi ile korunmanın yetersiz oluşu ve evsizlik olarak tanımlanabilmektedir. Bauman, bu durumun toplumsal yapının bakış açısına göre değişebileceğini aktarmaktadır. Çünkü her toplumda beslenme, barınma gibi unsurlar farklı niteliklere sahip olmakla değerlendirilmektedir. Bauman, burada yoksulluğa ilişkin algının nasıl gerçekleştiğine vurgu yapmaktadır. Ayrıca ona göre, yoksulluk demek sadece yokluk yaşamak ve bedensel anlamda tehlikede bulunmak demek değildir. Yoksulluk yaşayan bireylerin toplumdaki seçkin yaşam tarzlarına uyum sağlayamayarak sosyo-psikolojik durumunun olumsuz etkilenmesi, yoksulluğun sorunları arasında görülmektedir. Bauman, yoksulluğun "normal yaşam" diye tabir edilen yaşantının sağlanması için gerekli faktörlere sahip olamama durumu olarak açıklamaktadır. Böyle bir durumun sonucunda ise bireyler, kendine karşı utançlık yaşamakta ve bu durumdan kendini sorumlu tutarak suçluluk psikolojisine girmektedir.

Toplumun yeniden dönüşüm geçirdiği bu dönemlerde ulus devlet ve küreselleşme süreci arasında da bir takım belirsizliklerde yaşanmaktadır. Bu dönüşümler bir tarafta zenginliği getirirken bir tarafta da aşırı bir yoksulluk yaratmaktadır. Ayrıca bu yoksulluk yeni süreçleri ve yoksulluk kavramına ilişkin yeni tanımlamaları da içinde barındırmaktadır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2015, s. 67). Geçmiş yıllarda, düşük sanayileşme ve hızlı kentleşmenin sonucu olarak görülen kentsel yoksulluğun bir bakıma nedeni değişmiş olarak gözlenmektedir. Bugün kentsel yoksulluk tanımı, taşeronlaşmanın yaygınlaşması, enformel istihdam biçiminin artış göstermesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Neoliberal politikaların zemin hazırladığı bu sonuçlar yeni kent yoksulluğunu açıklamada daha geniş

şekilde kullanılmaktadır. Bu anlamda, kentsel yoksulluk sadece az gelişmiş ülkelerle birlikte gelişmiş ülkeleri de içine almakla beraber, sadece yedek işgücü ordusu kategorisi içerisindeki değil aynı zamanda çalışan geniş bir kesimi kapsamaktadır (Kaygalak, 2001, s. 127). Bayat'ın da (2016, s. 35) ifade ettiği gibi yeni kentsel yoksulluk sürecinde, yoksul olarak görülenler arasına işportacı ve geçici işlerde çalışan bireylerde katılmış durumdadır. Aynı zamanda yoksulluk, yüksek statüsü, planları ve sosyal becerileri yansıtmakta olan bazı meslekler arasında da artış göstermektedir. Bu meslekler, öğretmenlik, kamuda çalışanlar ve eğitim düzeyi yüksek olanlar olarak gösterilebilmektedir. Kamu alanlarındaki denetimsiz ve kontrolsüz ilerleyen ilişkilerle beraber, çoğunlukla devlet çalışanları, yoksulluğunu azaltmak adına ek işlere yönelmektedir.

Işık ve Pınarcıoğlu (2001, s. 155-156) 1980 sonrası dönüşümün etkisiyle ortaya çıkan toplumsal ilişkileri “nöbetleşe yoksulluk” kavramı ile aktarmaktadırlar. Kent yoksullarının 1980 sonrasında yaşanan zorlu koşullara karşı mücadele gösterdikleri ilişkiler toplumsal dönüşümün birer parçasıdır. Nöbetleşe yoksulluk kavramı, kente daha önceden göç etmiş kesimler ile kentte imtiyazlı konumda olan grubun, kente sonradan göç etmiş grup ile imtiyazsız kesimler üzerinden zenginleşmeleri olarak aktarılmaktadır. Diğer bir taraftan bir nevi yoksulluğu devretme sürecidir. Burada “eşitsiz güç ilişkileri”ni ortaya çıkararak zenginleşmenin oluştuğu söylenebilir. Nöbetleşe yoksulluk bir nevi kent yoksulluğunun paylaşılarak aşılması anlamına gelmektedir. Kentsel yeni yoksullukta, 1980 sonrası kentlerde var olan nöbetleşe yoksulluğun yarattığı bir süreci oluşturmaktadır. Nöbetleşe yoksulluk, sonuçları farklılık gösterebilen, kazanan ve kaybedenlerin olduğu eşitsiz bir süreci oluşturmaktadır.

Ekonomik büyüme ile çalışanların elde ettikleri ücretlerin artacağı ve hanedekilerin yoksulluğu azalacağı düşünülmektedir. Ancak buna ilişkin birçok karşı tartışmalar mevcuttur. Hizmet sektöründe çalışanlar arasında yoksulluğun daha fazla olduğuna dikkat edersek, emeğin yoğun olarak kullanıldığı sektörlerin artmasıyla, çalışan yoksulluk riski de artış göstermektedir. Çalışan yoksulluğu arttıran diğer bir unsur ise, teknolojideki gelişimlerle görülmektedir. Teknolojik gelişimin neden olduğu istihdamsız büyüme olgusu çalışan yoksulluğun artmasına zemin hazırlamaktadır. Ayrıca ekonomik rekabetle oluşan, ücretlerin düşürülmesi,

düzensiz ve güvencesiz işlerin yaratılması çalışan yoksulluğun artmasında rol oynamaktadır (Erdoğan ve Kutlu, 2014, s. 72).

II. BÖLÜM

2.TÜRKİYEDE KENTLERİN GELİŞİMİ VE GÖRÜNÜMÜ

2.1. Türkiye’de Dönemlerine Göre Kentleşme Süreçleri

Türkiye’de kentleşmeyi dönemselsel olarak belli bir kavram altında aktarmış olan Tarık Şengül’ün (2009) *Kentsel Çelişki ve Siyaset Kapitalist Kentleşme Süreçlerinin Eleştirisi* çalışmasından hareketle, kentleşmeye ilişkin yapmış olduğu kavramsallaştırma çerçevesinde kentleşme süreci belli dönemlere ayrılmaktadır.

2.1.1. 1923-1945: Ulus Devletin Kentleşmesi

Türkiye’de yaşanan kuraklık, kıtlık, politik baskı, ekonomik daralma ve mülksüzleşme gibi farklı türden sebeplerden dolayı üretim araçlarından mahrum kalmış olan zanaatkarların, köylerinden göç etmek zorunda kaldığını ve bu kesimin şehirlerdeki iş gücü ihtiyacını karşılayarak, işçi sınıfının oluşmasına neden olduğunu ifade eden Akkaya (2010, s. 52), 17. yüzyıl döneminden sonraki süreçte, Osmanlı İmparatorluğu’nda kapitalist ilişkilerin hakimiyet sürdüğünü aktarmaktadır. Bu dönemde yönetimin rekabet gücü zayıflamış ve lonca örgütlenmesi ağır yenilgiler yaşamıştır. Akkaya’ya göre 18. yüzyılın ikinci dönemlerinde mülksüzleşmeyi ilk olarak yaşamış olan bu işçiler, silah sanayisinin ve dokuma sektörünün yeni yüzü olmuşlardır.

Türkiye’de kentleşme süreci 19. yüzyıllara kadar dayanmaktadır. Bu dönemlere kadar büyük ölçekli sanayinin ve fabrikaların bulunmaması sonucunda, üretim daha çok küçük çaplı atölyelerde ve geleneksel üretim alanlarında yapılmıştır. Küçük çaplı üretimin yoğunlaştığı bölgeleri ise Selanik, Edirne, Bursa, Konya, Diyarbakır, Musul ve Halep v.b. merkezler oluşturmuştur. Buralarda yapılan üretim, her ne kadar küçük ölçekli de olsa, kayda değer oranda iş gücü istihdamı yapılmaktaydı (Akkaya, 2010, s. 52). Bu dönemlerde, Osmanlı İmparatorluğu, Batıyla olan ilişkilerini genişletmiş ve kapitalist işleyişin başlangıcına tanık olmuştur. Haliyle, kentleşme dinamikleri de kendini göstermiştir. Kentlerdeki nüfus artışı devam etmiş ve kentsel yapıda dönüşümler yaşanmıştır (Tekeli, 2015, s. 232). Aynı şekilde Osmanlı İmparatorluğu’nun 19. yüzyıldan itibaren Batı ile olan sermaye ilişkilerini ve yatırım faaliyetlerini

genişlettiğini ifade eden Akkaya (2010, s. 53-54), yabancı sermayenin ülke içerisinde sanayileşmesini arttırdığını ve paralel şekilde faaliyeti arttırılan fabrikalar sonucunda sanayileşme ve işçi sınıfının oluşumu hız kazandığını aktarmaktadır. Bu dönemdeki sanayileşme hareketini ise Akkaya, emperyalist ekonominin etkisi altında ve gayrimüslim halk ile etkileşim içerisinde gelişme gösteren bir hareket olarak tanımlamaktadır.

Yüzyılın geri kalan yarısında, geleneksel konuma sahip kentler yeni süreçle baş edebilmek için bu değişime ayak uydurmak zorunda kalmıştır. Cumhuriyetin yeni kentlerinde, dışa bağımlı olan bir ekonominin mekândaki örgütlenmesi görülmektedir. Tekeli (2015, s. 232-233), bunun sonucunda, başkentin İştanbul’dan Ankara’ya taşınmasını ve ticari ekonominin gelişmesine yardımcı olacak demiryolu hattının kurulmasının altındaki nedeni, kültürel ve hayat biçimleri olarak batıya yönelmiş bir ulusal burjuvaziyi oluşturma çabalarının hâkimiyet kazanmasına bağlamıştır. Ayrıca Tekeli, batı kültürünün oluşmasında, kent planlamaları ile birlikte katkı sağlanması için, 1930’larda getirilen “Belediyeler Yasası” ile belediyelere yetkiler verildiğini ifade etmektedir.

Es ve Ateş’e (2004, s. 218) göre, Türkiye’de kentleşmenin gelişim süreci aksak bir şekilde ilerlemekte ve doğru olmayan yöntemlerle hareket edilmektedir. Ayrıca kentsel gelişim yeterli düzeyde sağlanamamakta ve kente göç yoluyla gelenler, istihdamın yapısında bozulmalara neden olmaktadır. Denetimin yeterli olarak uygulanmadığı kentlerde, sosyo-ekonomik sorunlarda artış göstermektedir.

Cumhuriyet dönemine geldiğimizde, tarım bölgelerinde, geçimini sağlayamayan ve yoksulluk yaşayan birçok köy halkı, köylerden kente iş bulmak sebebiyle g etmek zorunda kalmışlardır. Akkaya’ya göre (2010, s. 61) bu dönemde işçilik, devamlı bir geçim yolu olarak görülmemekte, sadece tarım gelirlerine artı bir faaliyet alanı olarak görülmüştür. Akkaya sonuç olarak ise kentlerdeki fabrikalarda da işçi devir hızının arttığını göstermektedir. Aynı zamanda Akkaya’ya göre fabrikaların bir kısmı da ihtiyaından fazla iş gücü istihdamı sağlamak mecburiyetinde kalmışlardır. Bu dönemlerde, köyden g yoluyla gelerek fabrikalarda çalışmış olan bu iş gücü, işçilikte süreklilik fikirlerini taşımadıklarından dolayı endüstri işçisi olarak dönüşüm sağlayamamışlardır.

Dolayısıyla bu işçiler arasında sendikal örgütlenme, grev ve hak arama mücadelesi de gelişme gösterememiştir.

Türkiye’de 1930-1940 yılları arasında devlet, hem iktisadi çerçevenin hem de rejim stratejilerine ilişkin planlanan hedeflerin düzenlenmesini sağlamak için en önemli aktörü oluşturmaktaydı. Ayrıca bu yıllarda yönetici kesim, sanayileşmedeki koordinasyonu sağlayacak tek kurum olarak kendisini görmüştür. Dolayısıyla, bu yönelime sahip bir yönetim kesimi, toplumun örgütlü kurumlarını yani sendikal faaliyetleri de geri plana itmiştir. Akkaya’ya göre (2010, s. 66) bu yönelimler, dönem sonuna kadar vatandaşların büyük kesiminin birer yurttaş olarak kabul edilmesi dışında, itaat etmesi gereken kesim olarak görülmesine neden olmuştur. Akkaya bu konuda 1930’ların yarı dönemindeki işçi kesiminin yönetim kesimi tarafından birer araç olarak görüldüğünü açıklamaktadır. Bu kesim ise kentle olan uyumun sağlanmasındaki en önemli faktörü, yeni süreçteki hâkim siyasi ideolojiyi benimsemek olarak gördüklerini ifade eden Şenyapılı’ya göre (1978, s. 35-36) bunun en önemli katkısı, kent ortamıyla bütünleşebilmenin etkili yollarını kolaylıkla bireylere sunabilme imkânı olmuştur. Türkiye’de de gecekondular alanlarındaki oy potansiyelinin yönelimleri, bunun en açık örneğini göstermektedir. Bu bölgelerin haneleri, iktidara sahip partilerle sıkı bağlar kurmak istemesinin sebebi olarak, kentle olan bütünleşmeyi daha kolay şekilde sağlamak istemeleri gösterilebilmektedir. Kıray ise (1998, s. 91) kentlerdeki gecekondular alanlarının ve burada yaşayanların geçici olarak kalacakları fikrinin yönetim kesimi tarafından çoğunlukta olduğunu aktarmaktadır.

2.1.2. 1945-1980: Emegın Kentleşmesi

Türkiye’deki kentleşmenin seyrine baktığımızda, 1945’lere kadar ki durağan bir halde ilerlediği görülebilmektedir. Bu dönemlere kadar kentleşmeye ilişkin düşünce yapısı olumsuz olarak gelişmiştir. Zira kentleşmenin kontrol edilemez ve sorunlu olduğu kanısı yaygınlık göstermiştir (Tekeli, 2015, s. 41). Ayrıca Tekeli’nin de (2015, s. 144) ifade ettiği gibi, bu dönemlerdeki kentleşmeye ilişkin olumsuz tavırların altında yatan etmeni, işçi sınıfının doğmasından duyulan endişelerin yaygınlık göstermesi oluşturmuştur. Tekeli, yaygınlık gösteren bu düşüncelere önlem olarak da “yarı işçi-yarı köylü gruplar” oluşturulmaya

çalışıldığını açıklamaktadır. Yoksulluğun devasa boyutta olmasına rağmen, kırsal bölgelere karşı ilginin arttırılma çabaları da bu dönemlerde kendini göstermiştir. Köyden kente doğru gerçekleşen göç sürecini genellikle tarımda çalışan işçiler, toprağı olmayan köylü kesimi ve belli bir oranını da büyük toprak sahiplerinin oluşturduğunu aktaran Keleş'e göre (1983, s. 29), bu sürece katılanları Güneydoğu Anadolu ve İç Anadolu bölgelerinden gelenler oluşturmaktadır.

Şenyapılı'ya göre (2004, s. 185) kente yeni göç etmiş olan kesim, genellikle kötü şartlar altında bu sürece katılmak zorunda kalmış olsa da bu kesim için kırdan kente göç etmek daha cazip bir durumu içermiştir. Aile içerisinde gelir sahibi olan kişi genellikle düşük ücrette istihdama katılmış, hanenin diğer üyeleri ek katkı sağlamak için konutlarının etrafında küçük çaplı bahçe tarımı ve kümes hayvancılığıyla uğraşmışlardır. Geçimini sağlamak için ek gelirin yanı sıra bu dönemde köyle olan ilişki bağları da kuvvetli tutulmuştur. Gelirin azaldığı veyahut tamamen kesildiği zamanlarda genellikle aile üyelerinin köye gidiş-gelişlerin arttığı, özel törenleri kırdan yapıldığını (düğün, sünnet, nikâh v.b.) ifade eden Şenyapılı, bu durumun hane için bir güvence ve kurtuluş yolu olduğunu aktarmaktadır. Bu dönemde kırdan olan bağların kuvvetli olmasının nedeni olarak ise kentte hane üyelerinin geliri, kente olan uyumun sağlanmasında yeterli olamamasından kaynaklanmaktadır. Şenyapılı, bu şekilde gecekonducularda hayat süren kesimin her dönemde kendini gösterdiğini, ancak 1945 ve 1950'li yıllarda bu kesime daha fazla rastlandığını ileri sürmektedir.

Türkiye'de kentleşme İkinci Dünya Savaşı ile birlikte hızlanmıştır. Ancak Türkiye'de kent yaşamına yönelik arttırılan ilkeler ve kurallar, bu şekilde hızla gelişme göstermiş bir kentsel hayatın sorunlarıyla başa çıkacak kadar güçlü olmamıştır. Düzenlemeler, ağır gelişen ve dar bir gruba hitap eden kentleşmeye yönelik oluşturulmuştur. Sonuçta kentlerde sarsıntılar yaşanmaya başlanmıştır. Buna önlem olarak ise, mali yönden desteklenmiş yerel kurumların geliştirilmesi ve yeni örgütsel faaliyetlerin hazırlanmasıdır. Akabinde, "Belediye Gelir Yasası" ve "İller Bankası" vb. kurulmuş ancak bunlar kentin yönetiminde keskin değişiklikler yaratmamıştır. Tekeli, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kentlerdeki dönüşümlerin, istenilen derecede kent yapısında temelli bir değişime yol açmadığı değerlendirilmesini de yapmaktadır (Tekeli, 2015, s. 240). Aynı biçimde Ataöv ve

Osmay'ın (2007, s. 62) aktardıklarına göre Türkiye'de sanayileşme sürecini hızlandırmaya yönelik uygulamaların 50'li ve 80'li yıllarda arttığı gözlenirken, bu süreçte kırdan kente göç edenlerin yoğunluk kazanması ile birlikte, kent çevresindeki kullanılmayan alanlar kentsel dönüşüme uğramıştır. Böylece kentleşme de, hızını devamlı olarak arttırma sürecine dâhil olmuştur. Kentlerin göç sürecine dâhil olarak yerleşenlere yönelik yeterli alt yapıyı oluşturamaması, kentlerde devlet hazinesi altında bulunan veya özel arazilerin gecekondulaşmasıyla dolmasına neden olmuştur. Bu dönüşümlerle birlikte yerel birimler, kentsel planlamayı en etkin şekilde sağlayabilecekleri yeni düzenlemelerle sürece dâhil olmaya başlamıştır. Ayrıca örnek vermek gerekirse bu süreçler, Akalın'ın da (2016, s. 305) bahsettiği gibi bir dönem Ankara'da artış gösteren gecekondulaşmanın temel nedenlerini oluşturmaktadır. Fakat Ankara'ya yaşanan göçlerin nedenleri arasına politik gelişimleri de katmak gerekir. Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki başkent olarak seçilen şehre karşı, Ankara'nın merkez olarak seçilmesini politikacılar desteklemiştir. Sonuç olarak kentte çeşitli düzenlemelerle, kentin genel görünümünü ve alt yapısını dönüştüren uygulamalara gidilmiştir. Böylece Ankara, göçleri kendine çeken merkez bir kent haline gelirken, gecekondulaşma ve konut sıkıntısını da beraberinde getirmiştir.

Sanayileşmenin olmadığı bölgelerde de kentleşme olabilmektedir. Bunun gibi bölgeler ise literatürde "sanayileşmesiz şehirleşme" veya "çarpık şehirleşme" olarak tanımlanmaktadır. Bu bölgelerde ki kentleşmenin sosyo-ekonomik koşulları tam olarak düzenli ilerleyememiştir. Türkiye'de bu tür bir kentleşmenin izlenimlerini göstermiştir. Sanayinin gelişimi ile birlikte seyir gösteremeyen bir kentleşme (zira kentleşmeyi oluşturan nedenleri kırdaki itici faktörler oluşturmakta), Türkiye'deki çarpık bir yapının oluşmasına da zemin hazırlamıştır (Sağlam, 2006, s. 37). Kentleşmenin, sanayi sektörü ve diğer sektörler arasındaki işgücü dolaşımını sağlayan bir aracı olduğuna değinen Es ve Ateş'e göre (2004, s. 219), belli bir bölgedeki sanayileşmenin gelişmesi, o bölgelere olan göçün de artmasını sağlayacaktır. Sanayileşmeyle birlikte ihtiyaç duyulan işgücü, tarım sektörü ile sağlanmaktadır. Türkiye'de de 1950'lerdeki kentleşme ve sanayileşmenin, işgücü arzını karşılayacağına dair beklentilerin gerçekleşmediği, kentlerdeki artışla beraber işsizliğin de artmasından görülebilmektedir. Ayrıca Es

ve Ateş'e göre, Türkiye'de şehirleşme, sanayileşme ile birlikte paralel bir gelişim göstermemiştir. Bunun sonucunda ise, kentlerdeki açık ve gizli işsizliğin yoğunlaşması, istihdam yapısının aksak ilerlemesine de neden olmuştur.

Türkiye'deki kentleşme hareketinin hız kazanmasına yardımcı olarak nitelendirilen örnekler Akalın'a göre (2016, s. 295) tarımdaki ekonomik gerilemelerle birlikte, kırsalda tarım araçlarının artış göstermesiyle iş sahası bulamayanların kente göç etmesidir. Ayrıca "Kırsal alanda hızlı nüfus artışı nedeniyle tarım topraklarının yetersiz kalması, mevcut toprakların miras yoluyla bölünmesi, kentlerdeki eğitim, sağlık, sosyal ve kültürel olanaklar ve iş imkânları" ile beraber kente olan göç hızlanmıştır. Tarımda meydana gelen ekonomik ve sosyal değişimlerin, geçimini tarım sektörüyle sağlamaya çalışanları da yüksek oranda etkileyeceğini açıklayan Keleş'e göre (2016, s. 74), son yıllarda tarımda gerçekleşen dönüşümler köylüleri tarım dışına yöneltmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Türkiye'nin tarımsal yapısını belirgin olarak açıklayan Keleş, 1950 yılından itibaren makineleşmenin arttığını ancak tarımsal verimliliğin ve elde edilen gelirin düşük olduğunu, tarım arazilerinin orantısız olarak dağıldığını da vurgulamaktadır.

1947 yılındaki Marshall yardımı ile birlikte kentsel yapılaşmada değişim ve dönüşüm geçirmiştir. Şenyapılı (2004, s. 118-119), bu dönemde yapılan yardımlarla birlikte kentlere yönelik göç olgusunu gerçekleştiren kesimlerin, "barakalaşma" yapısından "gecekondulaşma" yapısına doğru yerleşimi tetiklediğini aktarmaktadır. Şenyapılı, Marshall yardımı ile ilk olarak hedeflenen unsurun, Türkiye'deki askeri yapısının gelişimini sağlamak olduğunu açıklamaktadır. Fakat savaştan sonraki yıllarda Türkiye'den ihraç edilecek tarım ürünlerine Avrupa ekonomisinin ihtiyaç duyduğunu belirten Şenyapılı, 164 milyon dolar yardımın Marshall yardımı adı altında Türkiye'ye yapıldığını aktarmaktadır. Yapılan bu yardımların %22'sinin tarıma ilişkin araç ve gereçlerde kullanılacaktır. Bu yüzdeler oran 1945 yıllarında, yardım fonundan ayrılmış olan büyük bir dilimi oluşturmaktadır. Şenyapılı, bu dönemlerdeki tarıma yönelik eğitim veren kurslarında artış gösterdiğini belirtmektedir. Yardımlar aracılığıyla Türkiye'deki traktör sayısındaki artışla birlikte, küçük çiftçilerin durumlarında da değişim ve dönüşüm gözlenmektedir. Traktörü satın alabilecek bir güce sahip

olmayan küçük çiftçilere yönelik olarak Ziraat Bankası'nın sağlamış olduğu kredi imkânından yararlanabilmek için, belli bir teminatın ortaya koyulması şartının getirilmesi küçük çiftçileri zor durumda bırakmıştır. Çünkü teminat gösterme imkânına sahip değildir. Sonuç olarak da tarımda makineleşmenin artması ile birlikte büyük çiftçilerle rekabet edemeyen küçük çiftçiler arazilerini satarak belli bir gelir elde ederek kentlere göç etmek zorunda kalmışlardır. Kıray'a göre (1998, s. 69) Türkiye'deki makineleşme sürecinin hızlı bir şekilde gerçekleşmesi hızlı bir seyir izlemiştir. Ancak etkili sonuçlarında yaşanmış olduğu göz ardı edilmemelidir. 1936 ile 1938 yılları hariç başka dönemlerde tarımsal makineleşmeyi arttırmak için herhangi bir yönelimin olmadığını belirten Kıray, 1947 yılında traktör ithalatının arttığını belirtmiştir. Bu dönemde makineleşmenin etkisi ile birlikte insan emeğine olan talep azalmış ve tarımsal işçilerin ortaya çıkması hızlanmıştır.

Keyder (2014, s. 194), 1950'li yıllardaki köylerin sanayi malları olarak kullanıldığını ve dokuma, giyim ve gıda gibi sektörler için önemli birer piyasayı oluşturduğunu belirtmektedir. Buna en önemli katkıyı tarımsal alanlardaki makineleşmenin sağladığını aktaran Keyder, Türkiye'deki sanayinin ilk ürettiği mallar olarak, ziraat üzerine olduğunu dolayısıyla da traktör üretiminin yaygın olarak sağlandığını vurgulamaktadır. 1960'lı yılların sonuna doğru 100.000'lik traktör sayısına yıldan yıla 15.000'lik bir sayı eklenmiştir. 1975'li yıllardaki yıllık üretimin sayısı 30.000 olarak arttığı gözlenmiştir.

Bunun gibi belirli sebeplerle birlikte kentlere doğru yönelen göç sonucunda, kentsel nüfusun yoğunlaştığını belirten Kaya'ya göre (2011, s. 88) kentsel büyümede hız kazanmıştır. Ayrıca, kentsel planlamanın kurallarından biri olarak, kentlerdeki tarım alanlarının yerleşme olarak kullanılmasının engellendiğini belirten Kaya, aynı zamanda bunun tersi durumunun gözükmediğini, tarımsal ve orman alanlarının da kentsel alanlara eklendiğini vurgulamıştır. Bunun altında yatan etmeni ise kentlerdeki rant piyasasının olduğunu da açıklamıştır.

Kentlerde işgücü olarak istihdam edilenlerin büyük bir oranı sigorta güvencesi kapsamında yer almamaktadır. Bu dönemlerde çalışma hayatına ilişkin yasal düzenlemeler tam olarak güvence oluşturmaktadır. Çalışma alanına yönelik

olarak yapılan yeni düzenlemeler ise, işsizlik sigortası ile aileye ve çocuklarla ilgili yoksulluğa önlem olarak yapılan yardımları kapsamı içerisine almamaktadır (Buğra, 2008, s. 161). Dolayısıyla kentlere göç yoluyla gelenlerin köyle olan bağlantılarını koparmadığını belirten Keyder'e göre (2014, s. 195) çalışanlar tatil haklarını köye gitmekle kullanmışlardır. Köyden gelen ürünlerle şehirlerde tüketici pazarına dâhil olması kolaylaşan iç pazarın canlanmasına da katkı sağlamıştır.

2.1.3. 1980 Sonrası: Sermayenin Kentleşmesi

Türkiye'de kentlere yönelik yaşanan ilk değişim ve dönüşüm, İkinci Dünya Savaşı sonrasında gecekondulaşma üzerinde olmuştur (Ataöv ve Osmay, 2007, s. 58). 1984'de uygulamaya konulan "2981 Sayılı İmar ve Gecekondu Mevzuatına aykırı Yapılara Uygulanacak Bazı İşlemler ve 6785 Sayılı İmar Kanununun Bir Maddesinin Değiştirilmesi Hakkındaki Kanun" bu dönüşümde başat bir yere sahiptir. Bu kanun sonucunda, gecekondu alanlarının ıslahlaştırılmasına dair imar projelerini uygulama olanağı doğmuş olsa da, sonuç olarak, kentlerin dönüşümü sadece fiziki bir dönüşüm olarak gerçekleşebilmiştir (Şişman ve Kibaroglu, 2009, s. 3). Aynı biçimde Akalın'a göre (2016, s. 295) kanuna dayandırılarak yapılan bu dönüşümler, inşaat sektöründeki kural koyucuların küçük ölçekte olması ve planlı bir yapılaşma sergileyememesinden dolayı çoğu zaman fiziksel boyutta kalmışlardır.

Kentlerde ortaya çıkan sorunların kaynağını, temel dayanaklar barındırmayan planlamalar ve kentlerin ekonomik düzenlemeye ilişkin sorumluluklarının arttırılmasıdır. Ayrıca sosyal devlet uygulamalarından hızla uzaklaşılması, kentlerde yaşayanların ihtiyacını giderecek planlardan da uzaklaşmasına neden olmuştur. Dolayısıyla kentler birer rekabet alanına dönüşmekte ve böylece "kentsel kriz" dalgası kendini göstermektedir. Kentler neoliberal ekonominin boyunduruğu altına girmiş ve neoliberal ekonominin faaliyet alanına dönüşmüştür (Theodere ve Peck, 2012, s. 32). Neoliberalleşmiş kentler, ayrıca eşitsiz uygulamaların hüküm sürdüğü ve dolayısıyla, bu eşitsizliğin yaratmış olduğu suç unsurlarını da gittikçe artan oranda göstermektedir. Netice olarak, kentlerde güvenlik sorunu başat bir rolü de üstlenir duruma gelmiştir.

Bunun sonucunda, güvenliğe ilişkin endişeler, yeni kent mekânının yaratılmasına da zemin hazırlamıştır. Neoliberal kentler artık, kamera sistemi ile her an korunan ve güvenliğini kendi içerisinde barındıran alanlar olarak biçimlenmiştir (Sipahi, 2012, s. 114).

Kentsel dönüşümler, yıllar itibari ile belirli dönemlerde farklılıklar göstermiştir. Bu yıllarda hem ekonomik alandaki hem de göçlerin artışı ile birlikte kentleşme ve gecekondu alanları da artış göstermiştir. Ayrıca, bu dönemlerdeki kente ilişkin dönüşümler, gecekondu alanların apartmanlarla yapılandırılmış ve burada yaşayanlar tasfiye edilerek farklı kesimlerle doldurulmuştur (Ataöv ve Osmay, 2007, s. 58). Günümüzde bunun gibi dönüşümler hâlâ etkisini göstermektedir. Yıldırım'a göre (2006, s. 9) kentlerin yenilenmesi projesi adı altında, İstanbul'daki Menderes'in, Tarlabası Bulvarı'nın ve Haliç kıyılarının düzenlenmesi gibi örnekler, yeniden imara açılarak burada yaşayanların hayatlarına ve tarihi dokularına da zarar vermektedir.

Belediyeler, kentsel dönüşüm planlamalarını, 1980'lerin sonlarına doğru politikaları arasında göstermeye de başlamıştır. Bununla birlikte, Türkiye'de gecekondu alanlarına yönelik olarak yapılan ilk kentsel dönüşüm planlaması, Ankara'nın Dikmen Vadisi'nde gerçekleştirilmiştir (Şişman ve Kibaroglu, 2009, s. 3). Kentin çeperlerinde yaşayanların, kısıtlı imkânlarıyla yapılar inşa etmesi ve buralarda yaşamaya başlaması, kentsel dönüşümde ikinci bir yeniden yapılandırma türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Kentsel dönüşümün üçüncü boyutu ise kentsel yenileme adı altında gerçekleşmiştir. Bu yenileme aşamasında, gecekondu bölgeleri tasfiye edilmekte, geriye kalan alanlar ise büyük ölçekli inşaat firmaları aracılığıyla geliştirilmektedir. Özel sektör, bu yenileme aşamasında başat bir role sahip olmaktadır (Ataöv ve Osmay, 2007, s. 64). Sönmez (2006, s. 124) bununla ilgili olarak, 1980'lerden sonraki yıllarda kamu ile özel sektör arasındaki işbirliğinin etkisini giderek arttırdığını ve bu süreçten sonraki yıllarda kentlerdeki dönüşüm projelerinde özel sektörün öncü duruma geldiğini ifade etmiştir. Bu süreçte, kentlerdeki dönüşümün niteliği, Batı kentleri arasına katılma olarak belirlendiğini ifade eden Sönmez, bunun sağlanmasında ise kamusal müdahalelerin yardımcı faktör olduğunu ifade etmektedir. Kısacası

küresel boyutta kentleşmeye entegre olabilmek için, sermayenin önündeki engeller kaldırılmaya çalışılmıştır.

2.2. Türkiye’de Kent Yoksulları ve Diğerleri

Kırsaldan kentlere olan göçlerin artması sonucunda köylerdeki yoksulluğun azaltmadığı ve buna paralel olarak kentlere göç etmiş yoksul kesimin yerine yeni yoksulların ortaya çıktığı görülmektedir. Mazoyer ve Roudart (2010, s. 12-13) dünyadaki yoksul kesimi çoğunlukla, kentlerde var olan tüketici nüfusun oluşturmadığını aksine tarımsal ürünlerin üretiminde ve satımında rol oynayan köylülerin oluşturduğunu ifade etmektedirler. Bu kesimdeki artışla birlikte bugün, yoksulluğun oluşumu da paralel seyir izlemektedir. Özbay (2015, s. 244) buna ilişkin olarak, kentlerdeki yaşam kalitesinin de gün be gün düştüğünü aktarmaktadır.

Türkiye’de gecekondulaşmanın yüksek olduğu mahallelerde yaşayan ve göç yoluyla gelmiş olan yoksul kesimin yerini, 1980’lere doğru kendini, geliri düşük olan ancak kentin orta sınıfı olarak gösterilebilecek kesimin standart yaşam alanı kurduğu mekânlara bırakmıştır. Kurtuluş’a göre (2012, s. 51) bu mekânlar, kentlerdeki banliyö bölgelerinden fiziksel olarak farklılık gösterse de işlevsel olarak benzer görüntüyü sergilemektedir. Kurtuluş, kapitalist sistemdeki fordizm sürecinde, ücretli kesim için kentlerde ayrılan alanların, bu kesimin sistemle bütünleşmesi için oluşturulduğunu ifade etmektedir. Kentsel yoksulluğa etki eden süreçler arasında, yeni fordist sürecin ve istihdam rejiminin de olduğunu ifade eden Yılmaz’a göre (2012, s. 275) ise, taşeronlaşmanın, üretim tarzındaki esnekleşmenin ve özelleştirmenin artması ile birlikte toplumsal sorunlar da etki alanını genişletmiştir. İşgücüne olan talepteki düşmeyi, yeni ekonomik sistemde görülen teknolojik ilerlemelere bağlayan Yılmaz’a göre, küresel bazda işsizlik oranlarındaki artışın bir diğer nedeni; iktisadi yapının radikal anlamda dönüşmesidir. Bu radikal dönüşümle mücadele edemeyen ve sadece emeğiyle çalışma hayatında kalabilecek olan kesimler ise kentlerdeki yoksul kesimi oluşturmaktadır. Yoksullaşmanın gün geçtikçe arttığı kentlerin büyük bir kısmında işsizler, belli bir evi olmayanlar ve dışlanmışlar yaşamaktadır. Kente göç yoluyla gelenlerin, kırdaki yerleşimlerin yansımalarını kentte bulamadığını

ifade eden Şenyapılı (2004, s. 183-184) köylülerin kendilerine hitap eden düzenlemelerin ve onlara istihdam ile yerleşmeye destek olacak kurumsal yapılanmanın olmadığını aktarmaktadır. Kentlerdeki bu marjinal kesimin görüntüsü mekânsal boyuta da yansımıştır. Bu kesimin köylerdeki davranış tutumlarını değiştirmediklerini gözler önüne seren Kıray'a (1998, s. 185) göre, kırsal bölgelerdeki ilişkilerin niteliklerini karşılıklılık içerisinde olması oluşturmaktadır. Bu yüz yüze ilişkilerin görünümü patronaj ilişkisi içerisinde izlenebilmektedir.

Yoksulluğun bu zamana kadar, bireylerin tembellikleri sonucunda gerçekleştiği ve istihdam alanında aktif rol oynamaması olarak tanımlandığını belirten Karaman'a göre (2015, s. 68) bu şekilde yapılan tanımlamalarda, yoksulluğun sebeplerini bulma ve çözümsel faaliyetlerinde rol oynama güçleri pasif kalmaktadır. Ona göre, yoksulluk tembelliğin bir sonucu olamayacak kadar karışık bir yapıya sahiptir. Yapısal problemi oluşturacağına ilişkin düşünceleri kuvvetlendiren kanıtları ise çalışan yoksul kesimindeki artışlarda görülebilmektedir.

Belirli bir gelir düzeyine sahip olanların, yoksul kesimin hayat tarzlarından ve tembelliklerinden hoşnut duymadıklarını belirten Buğra'ya göre (2008, s. 15), dilenciliğin yapılmamasına dair yoğun söylemler artmaktadır. Buna paralel olarak ise, hayırseverlik adı altında yoksulların durumunun iyileştirilmesi için istihdam olanaklarını arttırmak gerektiği düşüncesi yaygınlık kazanmaktadır.

Kentler arasındaki rekabet seviyesinin de artmasına neden olan, ekonomik anlamda serbest piyasa ekonomisindeki evrenselleşme, kentlerin de küresel sermayeyi kendi içerisine çekme yarışına sokmuştur. Neo-liberal ekonominin temel yapısını oluşturan rekabetçilik anlayışı, bu doğrultuda kentlerinde yeniden yapılanmaya girmesine zemin hazırlamıştır. Ayrıca hizmet sektörünün hızla yayılması ile beraber, kentlerde finansallaşma faaliyetleri etki alanını genişletmiştir. Bu durum ise aynı zamanda kentleri, göç sürecinin yaşanması açısından cazibe merkezi haline getirmektedir (Yılmaz, 2012, s. 267). Özden (2006, s. 219) Türkiye'de gerçekleşen göçlerin, küçük yerleşim alanlarından büyük yerleşim alanları olan, kentlere doğru olduğunu ifade etmektedir. Özden'e

göre göçlerle birlikte kentlerde yeni sorun alanları ve çöküntü merkezleri oluşmaktadır. Kentlerde bunun gibi düzensiz yerleşim alanlarının oluşmasındaki etken ise, denetimsiz göçle birlikte gelenlerin kentsel bölgelerdeki sosyal tansiyonu ve uyumsuzlukları artırarak sorunlara yol açmalarıdır.

İlk olarak göç edenlerin çoğunluğunu yoksulların oluşturduğunu ifade eden Adaman ve Keyder (2006, s. 20) bu kesimin kentlerdeki avantajlardan ilk olarak yararlandıklarını vurgulamaktadırlar. Özellikle şehirlerdeki merkezi alana yakın olması bu kesimin daha da avantajlı duruma gelmesini sağlamıştır. Adaman ve Keyder'e göre 1960 ve 1970'li yıllarda kentlere göç etmiş olanların, kolaylıkla bir arsa bularak konut yapabileme imkânına sahip olmaları, göçün vermiş olduğu maddi yükü azaltabilmelerini sağlamıştır. Gecekondu meselesinin politikacılar ve planlamacılar arasında yoğun olarak tartışıldığı bu dönemde inşa edilen evler, her an yıkılma ihtimaline karşı kalitesi düşük olarak yapılmıştır.

Kentlere göç edenlerin büyük çoğunluğu, sabit bir yerleşim kuracak imkâna sahip olmayanlardan oluşmaktaydı. Dolayısıyla kentlere ilk gelenler, devlet arazisi üzerinde yerleşke kurmuşlardır. Bu yerleşkeler gecekondu alanlarını oluşturmuştur. Böyle yerleşmelerin yönetim tarafından kabul edilmesini ve seçime yakın zamanlarda bu arazilerde yerleşenlere tapuların verilerek arazi işgalinin meşrulaştırılmasını siyasi içerme olarak adlandıran Keyder'e göre (2014, s. 198) 1960'lar döneminin bitimine doğru kentlerdeki konutların büyük çoğunluğu gecekondu adı altında gruplandırılmıştır.

Aynı şekilde Baloğlu'na göre (2005, s. 234) ekonomik sistemdeki yeni politikalarla birlikte devletinde sosyal politikalar üzerindeki tahakkümü azalmış ve bireylerin, tüketimi farklılıklarını sergilemek amacıyla kullanmaya başlaması da geliri düşük seviye de seyir gösterenlerin giderek daha görünür duruma gelmesine zemin hazırlamıştır. Ayrıca Baloğlu, zenginler ve yoksullar arasındaki dengenin gittikçe bozulmasının sonucu olarak yoksulluğa ilişkin yeni tanımlamalar yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Türkiye'de yeni yoksulluk süreci, kentlerdeki çarpık yapılaşma ile birlikte daha da sorunlu hale gelmeye başlamıştır.

Türkiye’de gecekondulaşmanın yaratmış olduğu sorunları iki başlık altında ifade eden Es ve Ateş’e göre (2004, s. 222) bu sorunlar; “Ekonomik ve kentleşmeyle ilgili sorunlar” ve “Sosyo-kültürel Sorunlar” olarak açıklanmaktadır. Bu iki ana unsurdan gecekondulaşmasının ekonomik olarak getirmiş olduğu sorunlar; köyden kentlere olan göçün sonucunda göç sürecine katılanların, kentlerde istihdam sorunu yaşaması ve gecekonduların yıkım sürecindeki maddi kayıplar olarak sıralanmaktadır. Kentlere göç etmiş olanlar, genel itibari ile maddi imkânları zayıf kesimi oluşturmaktadır. Kentlerde istihdam edilebilirliğinin daha kolay olduğunu düşünenler, göç yoluyla kentlere yerleşmektedir. Ancak gerek konut yetersizliği gerekse vasıf düzeyinin düşük olmasından dolayı bu kesim, kente uyum sorunu yaşamakta, meşru olmayan yöntemlerle para kazanmak için uğraşmakta veya işsiz kalmak yerine enformel sektöre yönelmektedir.

1950 yılından 1980 yılına kadar nüfus artış hızının yüksek seviyelerde görülmesi, tarımsal dönüşümün yaşanmasa dâhi kentlerdeki işgücü talebini karşılayacak nüfusun var olduğunu belirten Keyder (2014, s. 189) kırdan kente göçle birlikte sanayinin ihtiyaç duyduğu işgücünü sağlamak daha kolay duruma gelmiştir. 1960 yılında Türkiye’deki toplam nüfusun %30’unu kent nüfusu oluştururken, 1980 yılında bu oranın %45’e yükseldiği gözlenmektedir. Kentlere yeni yerleşerek modern sanayi alanında istihdam edilen kesim çok az bir oranı oluşturmuştur. Çoğunun enformel ve küçük işletmelerde iş bulduğu görülmektedir. Çünkü işgücü kıtlığının yaşanmaması, işverenlerin işçiler arasından daha kolay seçim yapma olanağı fazlasıyla bulunmaktadır.

Kentin gecekondulaşma bölgelerinde yaşayan nüfusun eğitim seviyesindeki düşüklüğe dikkat çeken Kıray (1998, s. 100) bu kesim arasında üniversite mezunlarının kesinlikle olmayacağını aktarmıştır. Eğitim seviyeleri kırsal bölgelerde daha düşük bir seviyeye sahip olduğunu oranlarla açıklayan Kıray’a göre, köylerden koparak gelen ve gecekondulaşma bölgelerine yerleşen kesimin kırdan daha iyi bir eğitim düzeyine sahip olması, bu kesimin kentsel uyumu sağlamak isteme çabalarından oluşmaktadır. Ayrıca Kıray, okuryazarlık durumunu arttıran gecekondulaşma sakinleri, işlerinin niteliği eğitim seviyesinin yüksek olmasını gerektirseydi, paralel olarak eğitim düzeylerini arttırmak için uğraşacaklarını belirtmektedir.

Neo-liberal ekonominin fayda ve rasyonelliği ön plana çıkaran yapısı, sermayenin ana unsuru haline gelmiştir. Faydacılık ve rasyonellik anlayışı yoğun olarak ekonomik süreçte görülmekle beraber, eğitimin ve tüketiminde yapısında kendini göstermektedir. Çoğunlukla bu anlayışla hareket eden insanlar, kendi hayatında yüksek bir seviyeye ulaştığında yoksulların durumunu göz ardı etmektedirler. Böyle bir etkinin gittikçe artmasına ise neo-liberal üretim kaynakları dayanak oluşturmakta ve rekabet edilebilirliği arttırmak için etkin sınıfı daha çok ortaya çıkarmakla uğraşmaktadır. Neo-liberal anlayış ise genellikle işgücü arzını kısıtlı olarak sağlama, bireysel iş sözleşmelerini arttırma, toplu sözleşmelerini kaldırma gibi çalışma hayatında tahribat oluşturabilecek bir politikayla hareket etmektedir (Üçoğlu, 2015, s. 47). Neo-liberal ekonomik anlayışın artması ile birlikte kentlerdeki konut ve ulaşım sisteminin yetersizliği, gıdaya ulaşmanın zorluğu yaşamı daha da zorlaştırmakta ve kentsel yoksulluk yaşayan kesimin ekonomik ve politik alanlardan dışlanmasına yol açmaktadır. Sonuç olarak kent yoksulları ümitlerini kaybetmekte ve daha iyi yaşanabilir bir hayat için çaba göstermeyi bırakmaktadırlar (Baloğlu, 2005, s. 235).

2.2.1. Yoksulların Kentleşmeye Uyum Süreci

Kentlerdeki farklılaşmış toplumsal yapılar, farklı sosyo-kültürel alanları yaratmaktadır. Hem niteliksel hem de niceliksel olarak tüm farklılıklar kentin mekânlarını da farklı yönden değiştirip dönüştürmektedir. Kentsel planlama da söz sahibi olanlar, bu farklılıkları göz ardı ederek projeler yürütmesinden dolayı kentsel sorunlarda etki alanını genişletmektedir. Bugün kentli nüfusla ve kente yeni göç etmiş olan kesim arasındaki uyumsuzluk, kentsel planlamaların istenilen etkiyi sağlayamamasından kaynaklanmaktadır (Ateş ve Es, 2004, s. 208). Kentlerde çarpık olarak kurulan mekânlar, kutuplaşmanın da ne kadar arttığının somut göstergesini oluşturmaktadır. Sonuç olarak sosyal ilişkiler azalmakta ve kentli yoksullar, gelir düzeyi yüksek olanlara karşı yeni bakış açısı geliştirmektedir (Yılmaz, 2012, s. 273). Bununla ilgili olarak Zaman ve Çoşkun'un (2012, s. 453) Erzurum ilinde yapmış oldukları saha araştırmasına göre; katılımcıların % 90'ı uzun yıllardan beri kentte yaşamalarına rağmen, kente tam olarak uyum sağlayamadıklarını ve kentsel hayata tamamiyle katılamadıklarını ifade etmişlerdir. Zaman ve Çoşkun'unda ifade ettiği gibi maddi

sıkıntılar nedeniyle kentlere göç etmiş olan kesim, gelmiş oldukları bölge ile bağlantılarını da kesmemektedir. Bunun nedeni olarak ise; kentlerde maddi açıdan uyumsuzluk yaşayan kesimin, ekonomik olarak daralmaya uğradıkları dönemlerde, memleketlerinden destek sağlanması olarak gösterilmektedir.

Türkiye’de 1980’li yıllara kadar kente göç yoluyla gelenlere yönelik düşünce yapısını, bu kesimin kentlileşmeye kolaylıkla uyum sağlayacağına yönelik olmuştur. 1990’larda ise kentlerin çeşitli kesimler tarafından bütünlüğünün bozulduğu ve şehirlerde belirli bir gelir düzeyine sahip olanların, bütünlüğü bozulmayan alanlara yerleşerek oraları koruma altına aldığı gözlenmiştir. Bu alanların çevreleri duvarlarla çevrilmiş ve kente yeni gelmiş kesimden korunmaya çalışılmıştır (Özbay, 2015, s. 248).

Türkiye’de 1980’lerde gecekondü sahibi olmanın daha kolay gerçekleştiği ancak 1990’lı yıllara gelindiğinde ise bu durumun ters bir seyir izlediği görülmektedir. Adaman ve Keyder’e göre (2006, s. 21-22) bu dönemden itibaren gecekondü kesiminde kiralar yükselmiş ve bir gecekondü sahibi olanlar ile gecekondülarda kiracı olarak yaşayanlar arasında ayrışmaların yaşandığı görülmüştür. Kentlere yeni gelenler, artık eskisi kadar kolay şekilde yapı inşa edecek arazi bulamamaktadır. Bunun nedeni olarak Adaman ve Keyder, politikacıların gecekondülaşmaya geçmiş dönemlerdeki kadar ılımlı yaklaşmayarak kentsel dönüşüm planlamalarını bu bölgelerde gerçekleştirmeleri ve araziye ihtiyaç duyan kesimin giderek daha da artması olarak göstermektedir. Sonuç olarak, kentlere yeni yerleşen ve kiracı olarak yaşayan bu kesim, kentsel yoksullukla baş başa kalmıştır. Adaman ve Keyder, bu durumun başka türlü yansıması olarak ise, kente yeni gelenlerin yalnız kalmasını göstermektedirler. Baloğlu’na göre (2005, s. 244) kentlere uyum sorunu yaşayan yeni kentlilerin, bu duruma düşmelerinin nedeni olarak, gecekondü bölgelerinin tasfiyesi ile “hemşehrilik ve akrabalık” ilişki ağının zayıflaması olarak da gösterilebilmektedir. Aile yapısının ne kadar değişikliğe uğrasa da, gecekondü bölgelerindeki geleneksel anlayıştaki yaşam biçiminin devam ettiğini aktaran Baloğlu, bu yaşam tarzı burada yaşayanlara, bir nevi sosyal güvenlik imkânı sağlamakta ve böylece maddi yönden ayakta kalmalarını sağlamaktadır. Türkiye’de sosyal güvenlik sorununu kendi imkânları ölçütünde gidermeye

çalışan kesimin göz ardı edilmemesi gerektiğini ifade eden Baloğlu, kentlerdeki bu ilişki ağlarının güven unsuru oluşturduğunu da açıklamaktadır.

Gecekondu bölgelerinde yaşayanları üç grup halinde inceleyen Şenyapılı (2004, s. 126) alt gelire sahip memurların, göçmenlerin ve şehir içerisinde olumsuz gelişmelere maruz kalanların ilk grubu oluşturduğunu aktarmaktadır. Bu kesimin avantajı ise yaşadığı konutun kira bedelini karşılayacak gelir düzeyinin bulunması olmuştur. Şenyapılı, kente yakın kırsal bölgelerde yaşayan ve kente çalışmak amacıyla gelenlerin ikinci grubu oluşturduğunu ifade etmektedir. Bu grupta yer alanlar, kentte çalışarak elde ettiği gelire, kırsalda sağladıkları gelire katkı yapmaktadırlar. Üçüncü grubu ise “ortakçı, yancı, maraba” olarak tanımlanan kesim oluşturmaktadır. Şehirde iş bulamayan ve gelire sahip olmayan bu kesim, karşılıksız olarak kendi yaşamını sürdüreceği mekânlara ihtiyaç duymaktadır.

Buğra'ya göre (2008, s. 90) kentleşme süreci, hanelerin kırsalla olan ilişki bağını zayıflatmakta ve bireylerin işsiz kaldığında hasta olduğunda veya yoksullukla baş başa kaldığında, yakın çevresinden yani akrabalarından gelecek desteğin azalmasına yol açmaktadır.

Kentlerde gerçekleşen dönüşümler, bilinçli ve planlı bir değişim olarak görülse de, esasında, belli başlı grupların kentlerdeki işleyişe hâkim olmaya başladığı bir süreçle karşı karşıya kalındığının göstergesidir. Yıldırım'a göre (2006, s. 9) bu süreç, orta ve üst sınıfların merkez konumdaki alanlara yerleşmesiyle ortaya çıkmakta ve soylulaştırma veyahut mutenalaştırma olarak adlandırılmaktadır. Yıldırım, 1980'lerden itibaren Dünya'da çeşitli ülkelerde de görülen bu dönüşümün, Türkiye'deki en belirgin örneklerinden biri olarak Antalya Kaleiçi'ni vermektedir.

İşgücünün örgütlenme şekli 1980'lerdeki gecekondu alanlarının apartmanlaşma sürecini de etkilemiştir. Kentlileşen ve kayıt dışı sektörlerde çalışan işgücü, gecekondu bölgelerinde, ruhsatsız lâkin yerleşik olarak kentlere dâhil olmuşlardır. Kent piyasasındaki konumunu güçlendirmiş ve farklılaşmış işgücü, yerleşkesini orta ve üst gelire sahip kesimlerin ikamet ettiği bölgelere doğru kaydırmıştır (Ataöv ve Osmay, 2007, s. 63).

Kentlerdeki zengin kesim, yoksul alanlardaki halkın işgücünü ucuz şekilde satın alarak kullanmaktadır. Bu sürecin devam edebilmesi için ise bu alanlardaki yoksul halk grubunun mevcut durumu sürdürülmekte ve dolayısıyla eğitim, kültür gibi faaliyetlerinin eksikliği giderilmemektedir. Tersine bir durum söz konusu olduğunda yani yoksul kesimdeki bu işçilerin eğitimi ve kültürü yükseldikçe çalışma tercihlerini de değiştirecekleri zengin kesimin, ucuz işgücünü kaybetme sıkıntısını doğuracağından tedirgin olmasına yol açmaktadır (Alptekin, 2013, s. 57). Böyle bir sorunun yedek işsizler grubunu oluşturacağını belirten Bal (2016, s. 145), bunun yanı sıra yetenekli ve vasıflı işçilerin istihdamının da artacağını belirtmektedir. Ancak bu şekilde gerçekleşen sistem tam bir sorun alanı yaratmaktadır.

Belirli bölgelerde dönüşüm ve değişim için yapılan planlamalar, bölgedeki sosyal yapıyı da olumsuz olarak etkilemektedir. Dönüşüm projelerinin yapıldığı bölgeler, orada yaşayanları yerinden etmeme amacını arzulamaya çalışsa da bunun önüne geçememektedir. Bunun nedeni ise, eski yerleşkilerinin ekonomik yetersizliklerden de ötürü, yeni oluşturulan mekânlardaki yeni komşularla uyum sağlayamaması olmaktadır. Sonuç olarak buralardan göç etmekte ve eski sosyal yaşantılarını bulabilecekleri alanlara yönelmektedirler (Akalm, 2016, s. 314). Ayrıca mekânsal dönüşüm her grupta farklı şekillere etkileşim oluşturmaktadır. Şehrin ileri gelir grubunda rahatsızlık oluşturmazken düşük gelirli kesimlerde memnuniyetsizlik yaratabilmektedir (Alptekin, 2013, s. 47). Zira mekânsal dönüşümü geliri yüksek olanlar kendi lehine de çevirebilmektedirler. Müteahhitlik, yap-sat faaliyetleri, emlakçılık, yeni mahallenin eski ve sözü dinlenir sakini olma ve nihayet belediye azası seçilmeye çalışma gibi süreçler bunun en açık örnekleridir (Alptekin, 2013, s. 49).

2000'li yıllardan sonraki dönemlerde konutlarda gözle görülür bir artış sağlandığı görülmüştür. Hem devlet eliyle sağlanan konut kredileri hem de toplu konut kooperatiflerinin sayısının artması, konutlardaki artışın da belirleyicisi olmuştur. Bu aşamada, konut sahipliği niteliksel olarak düşük konumdaki apartmanlarda artmıştır. Lüks konutlar ise şehirlerin dışındaki alanlarda özel sektör aracılığıyla artış göstermiştir (Ataöv ve Osmay, 2007, s. 69). Bununla beraber, belirli bir orta veya üst gelir konumundakilerin, özel arabaya sahip

olmaları ile birlikte, kentlerin dışındaki yaşam alanlarına yerleşmesi, dönüşümün diğer bir ayağını oluşturmaktadır. Sonuç olarak ise alt kentler ve sitelerde de artış gözlenmiştir. Bunun gibi bir dönüşüm ise, İstanbul'daki Bahçekent'te ve Kemer Country'de görülmüştür (Ataöv ve Osmay, 2007, s. 71). Daha açık bir şekilde anlatmak gerekirse, gelir düzeyi yüksek olan kesimler için oluşturulmuş olan alanlara yerleşenlerin boşaltmış olduğu alanlara da gelir düzeyi düşük olanlar yerleştirilmiştir. Böylece alt gelir düzeyine sahip olanlar, kentin merkezine yerleşme imkânı bulmuşlar fakat buralarda da hasarlı birer çevre görüntüsü oluşturmuşlardır. Kentlerin dışında ise, ekonomik anlamda sermayenin de yoğun şekilde ilgisini çeken yeni rant alanları gittikçe artış göstermiştir (Aktaş Polat, 2015, s. 192). Kentlere sonradan yerleşen bu kesimlerin, kentlerde sadece iş bulması ve geçimini sağlaması, kentsel uyum açısından yeterli olmamaktadır. Bu kesim kültürel ve sosyal anlamda kente katılabilmeli ve aktif olabilmelidir. Bunun gerçekleşmemesi durumunda ise tam olarak bir kentleşme sağlanamamış demektir (Bal, 2016, s. 145-146). Ancak kente sonradan dâhil olanların kente uyum sağlamasının zor olduğu Tekeli'nin (2015, s. 166) ifadelerinden de anlaşılmaktadır. Tekeli orta sınıf grubunda yer alanların, kentlere göç eden bu kesime yönelik tavırları farklı şekillerde kendini gösterdiğini açıklamaktadır. Tekeli'nin de ifade ettiği gibi kentlerde yaşayan orta sınıf, sonradan kente dâhil olmuş bu kesimi sorunlu bir alan olarak görmüşlerdir. İki kesim arasındaki yaşanan uyum sorununun nedeninin sosyo-kültürel farklılıklardan kaynaklandığını aktaran Es ve Ateş'e göre (2004, s. 223), kentsel bölgede yaşayan ve kırsal bölgede yaşamakta olan iki farklı birey, farklı değerler üzerinden hayatını sürdürmektedir. Çeşitli değer yapılarıyla birlikte kentlere göç etmiş olan kesim, kentlerde yaşayanların değerleriyle çoğunlukla çatışma içerisine girmektedir. Aytaç'a göre (2005, s. 183) ise kente yeni eklemlenen bu kesimi, kentlilerin değer yapılarına uygunluk göstermesi daha kolay olması gerekmektedir. Ancak kentlere olan yoğun göçün ardından bu eklemlenme olayının tersi yönde işlediğini ifade eden Aytaç, kentli kesimin kırsal kesimden gelenlerin değerlerine yenildiğini ifade etmektedir. Böylece kırsal kesimin değerleri kent yaşamının bir parçası durumuna gelmektedir.

Kentler ayrıca suça meyilli mekânlarda yaratabilmektedir. Sağlam (2006, s. 43) “Türkiye’de İç Göç Olgusu ve Kentleşme” makalesinde bunun sebepleri arasında, şehirlerin, insanlar arasındaki doğrudan iletişimi kaldırmasını ve “sosyal denetim” yapılanmalarını çözmesini göstermektedir. Ayrıca Sağlam’a göre, suç oranlarının en fazla görüldüğü alanlar olan gecekonduyardakilerin, eğitim seviyelerinin düşük olması ve şehirde sonradan yerleşik duruma gelenlere karşı büyümüş oldukları ötekileştirme zihniyeti de suça teşvik edici etkiler olarak görülebilmektedir. İstatistikî verilerde, suçun yoğun olarak yaşandığı bölgeler arasında “sefalet mahallelerini” göstermektedir. Tam da bu noktada Perouse’nin (2014, s. 143-144) farklılıklarıyla veyahut benzerlikleriyle çeşitli yaşam biçimlerini barındıran İstanbul’a ilişkin çalışması kayda değer bir noktayı gözler önüne sermektedir. Perouse, kentin yeniden inşası olarak tanımladığı sitelerde yaşayanları çoğunlukla, bahsedilen “sefalet mahalleri”nden uzak durarak, onlardan gelebilecek tehlikelere karşı korunma isteği, seçkinleri site gibi yaşam alanlarına itmiştir. İhtiyaç duyulan güvenlik ise çoğu zaman sitelerin etrafındaki yüksek duvarlarla karşılanırken çoğu sitelerde de kamera sistemi sayesinde giderilmektedir. Perouse, siteleşmeyle birlikte “kamusal iktidarların” kentlere yönelik denetimlerinin de sarsılacağını savunmakta ve bunun nedenini ise yapım aşamasında özel yüklenicilerin buralarda hâkimiyet kurarak denetimi de kendi ellerine alması olarak açıklamıştır.

Yoksul insanların durumlarının iyileştirilmesinde sorumluluğun tamamen devlette olduğu kanısı, yoksullarında çoğunlukla katıldığı bir düşünce olmuştur. Ayrıca yoksulların, durumlarını düzeltebilmek için çok çalışması gerektiğine ilişkin düşüncelerinin, yoksullar arasında yaygın olduğunu aktaran Aksan’a göre (2012, s. 18), yoksullar bu durumlarından kurtulmak için eğitim seviyesini arttırmaya çabalamaktadırlar. Bunun yanı sıra Aksan, yoksulluktan kurtulmayı şans faktörüne bağlayan insanların da çoğunlukta olduğunu ifade etmektedir. Toplumsal çevreden çoğu zaman dışlanan yoksullar, bireysel çabalar sonucunda bu durumdan kurtulacaklarını düşünmektedir. Yoksulluğun kader olduğuna ilişkin düşüncelerin yaygın olduğunu ifade eden Aksan, öncelikle devletin yoksulların durumunu gidermek için büyük yükümlülükleri olduğunu ifade etmektedir.

2.3. Kentsel Dönüşümde TOKİ Yapılaşması

Toprağın değerini arttıran belli başlı unsurlar bulunmaktadır. Belli bir arazi üzerinde yapılaşmış olan konut, sağlık, eğitim gibi sosyo-ekonomik faktörler araziye olan yöneliminde artmasını sağlayan etkenleri oluşturmaktadır. Konut ihtiyacının sağlanması için fazlasıyla araziye sahip olmak gerekmektedir. Kamusal ve özel kurumların kentlerdeki arazilere sahip olma istekleri, bu arazilerin değerlerindeki artışı tetiklemektedir. Arazi bölgeleri, tarımsal faaliyetlerden soyutlanarak ve alt yapısı düzenlenerek kentsel yapılaşmaya uyumlu hale getirilmesiyle birlikte kentsel arazi niteliğine kavuşturulmaktadır. Sonuç olarak maddi getirisi de aynı oranda arttırılmış olmaktadır (Keleş, 1983, s. 65).

Konut sahibi olma isteğinin evrensel olarak artış gösterdiğini vurgulayan Harvey (2015, s. 32), belli bir konuta sahip olanların, konutlarının değerlerinin arttırılması isteğinin siyasi alanlarda daha fazla yankı oluşturduğunu aktarmaktadır. Bunun nedenini ise konut piyasasındaki mübadele değerindeki artışın cazibeli duruma gelmesi oluşturmaktadır. Harvey'e göre (2015, s. 34) kapitalizm konut arzını geçmişte kullanım değerleri ölçüsünde gerçekleştirirken, bu durum yeni süreçte tersine gelişme göstermekte ve talebin ilk olarak göz önüne aldığı unsur mübadele değeri olmaktadır. Mübadele değerinin bu kadar yüksek olarak göz önüne alınmasındaki etmen ise, konut piyasasında görülen hızlı yükselişlerden kâr elde edebilme fırsatını yakalamak oluşturmaktadır.

Günümüzde hanelerin büyük çoğunluğu gelirini konuta harcadığını belirten Harvey'e göre (2015, s. 78) konut üretiminde etkin rol oynayan kesim bu alandan faizlerle, emlak vergisi ile yüksek düzeyde kâr elde etmektedir. Aynı zamanda komisyon alımı ve yasal harçların uygulanması, konut piyasasındaki yağmanın etkili bir şekilde uygulandığını göstermektedir. Çalışanlar belli bir miktar para kazanmakta ve bunu konut sahibi olmak için harcamaktadırlar. Çalışanların elde ettikleri gelirler konut piyasası ile tekrar geri alınmaktadır. Bu geri alım sürecini genellikle bankacılar, komisyoncu acenteler yönetmektedir. Gelirin geriye kalan kısmı ise vergiler aracılığıyla piyasaya aktarılmaktadır. Harvey, çalışanların gelirlerinin sermayeye tekrar aktarılmasının yolunun sadece konut alım-satımı

üzerinden olmadığını ayrıca sağlık, eğitim gibi kamusal hizmetlerin özelleştirilmesiyle birlikte işgücünün gelirin bir bölümüne el konulmasıyla sağlandığını gözler önüne sermektedir. Harvey (2015, s. 34) 1970'li yıllardan itibaren kamusal hizmetlerin neoliberal anlaşmalarla birlikte özel sektöre verildiğini ve devletin bu alanlardaki hizmetlerden giderek elini çektiğini aktarmaktadır. Bunun altında yatan etken ise bu alanların, sermayenin birikim sürecine ve mübadele değerine katkı sağlayacağı görüşü oluşturmaktadır. Harvey, bu süreçteki değişim ve dönüşümlerden konut sektörünün de etkilendiğini vurgulamaktadır.

İnsanların talepleri, ekonomik ve sosyo-kültürel yapıya paralel olarak değişiklik gösterebilmektedir. Bireylerin taleplerindeki bu değişiklikler, konut tercihlerinde de kendini gösterebilmektedir. Konut arzındaki değişiklikleri, bireylerin taleplerindeki bu değişikliklere karşılık verme nedenine bağlayan Alkan'a göre (2014, s. 107), konut arzındaki değişiklikler nicelikten çok nitelik sürecine odaklanmakta ve konut üretimi gittikçe çeşitlilik gösteren bir seyir izlemektedir. Bu durumun sonucunda ise, ihtiyaç fazlası konutların sayısı artmakta, konut üretimi sürekli gerçekleştirilmektedir. Konut talebindeki değişikliklerin de belirleyici unsuru olarak göç sürecini ve kentleşmeyi gösteren Öztürk ve Fitöz (2009, s. 29), kentleşmenin hızlanmasındaki etkinin sadece kırlardan kente olan göçlerin olmadığını, kentlerden kentlere olan göçlerin de etkili olduğunu aktarmaktadır. Kentlerin cazibe haline gelmesinin altında yatan faktörler arasında ekonomik unsurları gösteren Öztürk ve Fitöz'e göre, Türkiye bu konuda daha çok ön planda olmuştur. Kentlerin artış göstermesi ile birlikte konuta olan ihtiyaçta artmaktadır. Çünkü göçle beraber kentlerdeki konuta olan talepte artış göstermektedir. Bu aradaki bağ pozitif bir ilişki içerisinde ilerlemektedir. Kentlerdeki nüfusun ve yüzölçümünün artışı sonucunda kentsel hizmetlerin sağlanmasındaki giderlerin ve harcamaların artacağını belirten Keleş'e göre (1983, s. 58), geniş ölçekte alanları kaplayarak kurgulanan kentsel bölgelerin maliyetleri daha yüksek olmaktadır.

Türkiye'de kentsel dönüşüm projelerinin, kentlerdeki çöküntü bölgelerini iyileştireceği ve kentsel suçların azaltacağına ilişkin söylemleri üzerine kurulduğunu aktaran Kurtuluş'a göre (2012, s. 49), bu söylemler kentsel

dönüşüme ilişkin olumsuz yargıyı ortadan kaldırmaktadır. Ancak kentsel dönüşümü gerçekleştirmeye çalışan her ülke gibi Türkiye’de de dönüşümün amacı; kapitalist sistemin küreselleşme sürecindeki rekabet düzeyini yükseltmek ve toprağı metalaştırarak piyasanın gücünü arttırmak olmuştur. Bu sürecin sürdürülebilir bir kent anlayışını göz ardı ettiğini savunan Kurtuluş, kamunun da bu konudaki söz hakkının azaltıldığını ifade etmektedir. Ayrıca Sönmez’e göre (2006, s. 122), gerçekleştirilen dönüşümler, gecekondularda farklı kent merkezlerinde farklı şekilde uygulanmaktadır. Gecekondu bölgelerindeki dönüşümün ıslah imar projeleri ile gerçekleştiğini ifade eden Sönmez, kentin merkezi alanına yakın olan bölgelerin, soylulaştırma adı altında özel planlamalar aracılığıyla dönüştüğünü vurgulamaktadır.

2.3.1.Kentsel Yenilemede TOKİ’nin Ortaya Çıkış Süreçleri

Türkiye’de kentsel dönüşüm, Marmara ve Düzce depremleri ile birlikte daha çok tartışılan bir konu olarak görülmüştür. Deprem sonrasında, kentsel dönüşüme ilişkin politikalar ve uygulamalar artırılarak, afet risklerine karşı önlemlerinin alınmasına ilişkin olarak kentsel planlamalar gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Tüm bunların görevlendirilmesinde TOKİ ve büyükşehir belediyeleri önemli kuruluşlar haline gelmiştir. Bunun yanı sıra ise, tüm bu dönüşümlerin sağlanmasındaki yasal dayanağı “Kentsel Dönüşüm Yasa Tasarısı” olmuştur (Genç, 2008, s. 116). Kentsel alanlardaki sadece fiziksel boyutta dönüşümü gerçekleştirmeye odaklanan TOKİ, kamu adına bu faaliyetlere öncülük etmiştir. Kentlerde rantın yüksek olduğu alanların dönüştürülmesinde ise özel sektör başat rolü üstlenmiştir (Selçuk ve Aydoğdu, 2014, s. 47).

Türkiye’de 2004 yılında çıkarılan Büyükşehir Belediye Yasası ile belediyelerin yetkilerinin artırıldığı söylenebilir. Merkezi yönetimin yetkilerinin ve ayrıcalıklarının aynı şekilde belediyelere de verildiği bu yasa ile gözlenmektedir. 2005 yılında yürürlüğe konulan diğer bir yasa ile birlikte belediyelerin, yatırımlar ve altyapı hizmetlerin sağlanmasında etkili bir konuma gelmişlerdir. Belediyelere verilen yetkileri genellikle inşaat, su ve kanalizasyon sistemlerinin denetlenmesi ve faaliyetlere konulması oluşturmaktadır. Ayrıca bu dönem itibari ile kamu ve özel arasındaki işbirliklerinin oluşmasındaki imkânlar

sağlanmaya çalışılmıştır (Buğra ve Savaşkan, 2015, s. 141). Kamusal binaların dahi ihaleler aracılığıyla yapılması ve merkezi hükümetin, yerel teşkilatların ve belediyelerin kamu ihalesi açabilme olanağı, yüksek kazançlı bir sektör alanının yaratılmasını tetiklemiştir (Buğra ve Savaşkan, 2015, s. 150).

Türkiye’de 1980’lerden önce devlet destekli kaynaklar sanayileşme taraftarı iken, bu dönemden sonra kentlere yönelik kaynak aktarımı da gerçekleşmeye başlamıştır. 2001 krizi ile birlikte, yapısal uyum programları adı altında kentlerdeki mekânsal dönüşümünü ve mekânın yeniden üretimini sağlayacak politikalar geliştirilmiştir. Bu dönemler, gayrimenkule yönelik yatırımların artış gösterdiği yıllar olarak görülmüştür (Uğurlu, 2013, s. 4). Ayrıca bu dönemlerde sermayenin gücünün artması ve piyasalarda etkili duruma gelmesini, inşaat alanındaki kurumsal yapılaşma oluşturmaktadır (Dalkılıç ve Aşkın, 2017, s. 34).

İnşaat sektöründe gerçekleşen dönüşümlerin, binalardaki kat sayısının artışı tetiklediğini ifade eden Castells’e göre (2014, s. 52) şahsi konutların toplu şekilde kurgulanmasının ve konut sayısındaki artışın nedenini “Prefabrik” sistem oluşturmaktadır.

Türkiye’de her ne kadar konutla ilgili gerçekleştirilmiş planlamalar olsa da, TOKİ’nin denetimi altındaki bu projeler sonucunda, çoğu bölgelerde konutlar yeterli açığı sağlayamamış aksine konut piyasasında fazlalık oluşmuştur. Bu durum aynı zamanda, alış veriş merkezleri içinde geçerli olmaktadır. Günümüzde, İstanbul’un merkez konumundaki alanlara yapılmakta olan alış veriş merkezleri ve rezidanslar sonucunda tarihi dokular da yıkıma uğratılmıştır (Uğurlu, 2013, s. 10).

Türkiye’deki kentleşme sürecine baktığımızda bu alanın iktisadi ve fiziki açıdan sorunlu olduğu açık bir şekilde görülebilmektedir. Zira kentlerin niteliksel alanları oluşturacağına dair beklentilerin, kentlerdeki çarpıklaşmanın ve altyapının yetersizliği ile birlikte gerçekleşemediği ortaya çıkmıştır (Kılınç ve Çelik, 2009, s. 154). Türkiye’de denetimsiz bir şekilde gelişme gösteren kentleşmeye ilişkin sorunlara çözüm arayışı olarak sunulan planlamalar 1940’larla birlikte kendini göstermiştir. Ancak kentsel dönüşüm uygulamaları 1980’lerden bu yana yoğunlaşmaya başlamıştır. Kentsel dönüşüm uygulamalarının bu şekilde artması

ise Türkiye’deki deprem riski altında olan alanların fazla olması nedenine bağlanmıştır. Ayrıca TOKİ “Çağdaş mekânlarda herkese konut” adı altında kentlerdeki nüfusun hızla artmasının neden olduğu konut sorunlarının çözümünde başat rolü oynamaktadır. Bunun yanı sıra çoğu belediye de kentlerin dönüşümüne dair planlamaların yürütülmesine aracılık etmektedir. Aynı şekilde bu süreçte TOKİ ve belediyelerin yanı sıra özel sektör de geliri orta ve yüksek kesimin, “rezidans” olarak da tanımlanan, niteliksel olarak daha iyi konut ihtiyacını karşılamak için faaliyet göstermektedir (Kılınç ve Çelik, 2009, s. 157). Özel sektörün konut üzerindeki mali faydasıyla birlikte, inşaat sektöründeki hareketlenmeyi tetiklediği ve firma sayısının artması ile istihdamı da arttırdığı gerçeğinin dolaylı olarak sağlanacağını ifade eden Kızıltepe’ye göre (2013, s. 17), sermaye kesimi, tüketiciler, sanayiciler dönüşümlerle birlikte büyük fayda sağlamaktadır. Buralardan gelecek olan vergilerin, devletinde güçlenmesine katkı yapacağı beklentisi yüksek olmaktadır. Fakat bu yeniliklerin gerçekten ihtiyacı olan kesime odaklanmadığını belirten Kızıltepe, dönüşümlerin sosyal politikaya benzer bir sonucu yaratmayacağını açıklamaktadır. Tüm bu reformlar yoksulları dışlamakta ve finansal açıdan yeni gelişmeler sağlamakta başarılı olamamaktadır.

Türkiye’de toplu konutlara yönelik çeşitli şekillerde politikalar, 1980’lerle birlikte görülmüştür. “Kooperatif ve kooperatif üst birlikleri, Toplu Konut İdaresi eliyle gerçekleştirilen konut üretimi, yerel yönetim ve TOKİ işbirliği ile oluşan toplu konut alanlarının gelişimi ve özel girişimcilerin ve Türkiye Emlak Bankası’nın gerçekleştirdiği toplu konutlar” bunlar arasındadır (Ataöv ve Osmay, 2007, s. 65). Bu uygulamalar üzerinde yoğun çabaların artmasının sebepleri arasında, 1980’lerde Türkiye’deki, hem işçi kesiminde hem de devlet üzerinde artış gösteren ekonomik aksaklıklar gösterilebilir. Devletteki finansman ve kaynak sıkıntısı, siyasi aktörleri, çözüm olarak inşaat sektörüne yöneltmiştir. 1982 Anayasası’nda mevcut olan “Devlet, şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözeten bir planlama çerçevesinde, konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri alır. Ayrıca, toplu konut teşebbüslerini destekler” şeklindeki 57. maddesinin de göstermiş olduğu gibi, devlet, toplu konutlar üzerindeki etkisini kolaylaştıracak hukuki düzenlemeler gerçekleştirmiştir (Uğurlu, 2013, s. 4).

2.3.2. Kentsel Dönüşümün Yoksullar Üzerindeki Etkisi

Tarihsel süreç içerisinde etkin olan her toplumsal sistem, daha çok kazanan kesimin oluşmasını da sağlamıştır. Ancak kazananların en açık şekilde ortaya çıkmasını sağlayan sistem küresel kapitalizm olmuştur. Kazananların karşısında kaybedenlerin daha fazla olduğu bariz şekilde görülmektedir. Bu iki kesim arasındaki farkın gittikçe büyüdüğünü belirten Dowd'a göre (2008, s. 260) aradaki fark tüm ülkeleri etkileyecek evrensel bir nitelik oluşturmaktadır.

Küreselleşmeyle beraber liberal ekonominin ve özelleştirmelerin artması, kentler üzerinde de etkisini göstermiştir. 1980'lerden itibaren dönüşüme uğrayan ekonomik sistem, kentler üzerindeki tahakkümünü de arttırmıştır. Bununla birlikte küresel kent kavramının ortaya çıkışı, rekabeti de kentler üzerinden sürdürmektedir. Tüm dünyada değişen stratejilerin pratikte halkın katılımının göz ardı etmesi de tartışmalara neden olmuştur (Yıldırım, 2006, s. 8). Küreselleşme yalnızca ekonomik süreçte incelenecek bir ölçüt olmamaktadır. Aynı zamanda küreselleşme olgusu politik süreçleri de etkilemektedir. Son yıllarda gelirin bölüşüm aşamasındaki farkın artmasını sadece işsizliğe ve yoksulluğa bağlamamız gerektiğini vurgulayan Buğra'ya göre (2008, s. 90), bu dönem dikta rejiminin yerini seçimle gelen siyasete bırakmıştır.

Ülkelerin iktisadi ve sosyo-kültürel yapılarının sıkı bir ilişki içerisinde olduğu bu dönemde kentlerin bu bağlantıyı güçlendirdiği görülmektedir. Küreselleşme de kentlere benzer şekilde toplumsal yapı ile bir bütünlük kazanabilmektedir. Toplumsal ilişkilerin en kuvvetli olduğu alanlar olan şehirlerin gelişmesi aynı zamanda küreselleşmenin de gelişmesi olarak algılanmalıdır. Günümüzde kentlerin biçimi hangi yönde tasvir ediliyorsa, iktisadi yapı da aynı yönde kurgulanmaktadır. Dolayısıyla kentler global ekonominin yapı taşlarından birini oluşturmaktadır. Kentleşmenin hızla yaygınlaşması, küreselleşmenin de paralel şekilde artış göstereceği anlamına gelmektedir (Alptekin, 2012, s. 115).

Küreselleşme ile birlikte devletin etkin gücünün azalacağına dair görüşlerin yanıltıcı sonuçlar vermiştir. İşveren ve devlet arasındaki işbirliğinin gücünü koruduğunu hatta zaman zaman gerilimlerin yaşandığını söyleyebiliriz. Aynı şekilde Türkiye'de iktisadi büyümenin sağlanması için piyasa odaklı bir

yönelimde olması, kurumsal anlamda düzenleme ve dönüşümler sağlanmadan gerçekleştirilmiştir. Böyle bir yönetime hiçbir alt yapı oluşturulmadan girilmesi, ekonomik istikrar için bir dizi tehlikeler yaratmıştır. Bu tehlikeleri ekonomik krizler şeklinde görebiliriz (Buğra ve Savaşkan, 2015 36).

Fikret Başkaya (2015, s. 29) “Sömürgecilik, Emperyalizm, Küreselleşme” kitabında uluslararası kurumsal mekanizmaların, kentlerdeki yoksulluğa ve sorunlara ilişkin ilgilerinin ne kadar soyut kaldığına değinmektedir:

“Bazen beş yıldızlı, süper lüks otellerden de sevimsiz şeyler görülebilir. Ama gereken yapılıyor... Tayland’ın başkenti Bangkok’ta IMF ve Dünya Bankası’nın ortak toplantısı yapıldı. Bu toplantıya 150 kadar ülkeden binlerce “yetkin”, “etkin” ve “seçkin” insan katıldı. Toplantının yapıldığı 100 milyon dolara mâl olduğu söylenen süper lüks otele 100 metre mesafede, sefalet yuvası gecekondular bulunuyordu. Toplantının gündemini de “Dünyadaki yoksulluk ve sefaletle mücadele” oluşturuyordu. Sevimsiz, “çirkin” gecekonduların otele bu kadar yakın olması tatsız bir şeydi... Yoksulluk ve sefalet bu kadar yakınlarındayken sorunu sağlıklı bir şekilde “tartışıp” “halletmeleri” zorlaşırdı. Taylandlı yöneticilerin önerisi üzerine gecekonduların mahallesinin otelden görünen cephesine yüksek bir duvar yapıldı. Duvara da rengârenk tropikal orman manzaraları resmedildi. Gecekonduların sakinleri de toplantının sonuna kadar gecekondulardan alınıp devletçe tahsis edilen konutlara yerleştirildi.”

Kapitalizmde yoksullar belli bir ücret karşılığında çalışması gerekli kesim olarak görülmektedir. Bunu sağlayamayan kesimler, yani bir ücret karşılığı çalışacak gücü olmayanlar, darülaceze gibi kuruluşlarla veyahut hapishaneler aracılığıyla toplumsal alanlardan soyutlanmaktadır. Tüm bunların dışında hayırseverliğe tabi tutularak muhtaç duruma düşürülüp, yaşamını giderecek kadar yardım yapılan bireylere de dönüştürülebilmektedir. Ancak kapitalizm içerisinde bu kesimin her daim yoksulluğu sürdürülmekte, toplumsal alanlardan uzaklaştırıldığı görülmektedir (Buğra, 2008, s. 48). Bu konuda parasal olarak maddi imkânlarla sahip olması, bireysel emeğin sosyalleşmesini de sağlayacaktır. Dolayısıyla parasal güce sahip olmak için ise emeğin karşılığı ücretlerin makul bir

seviyede olması, iş gücünü özgür kılacak ve daha iyi yaşam koşullarına kavuşturacaktır (Ercan, 2005, s. 519).

Mekânsal dönüşümlerin etkili şekilde gerçekleştiği 1980'lerden sonraki dönemler, neoliberalizmin, devlet ve sermaye arasındaki ilişki ağlarını baştan biçimlendirdiği süreci oluşturmaktadır. Bu dönemlerden itibaren, kentsel alanlardaki hak unsuru sermaye kesimine doğru yönelim göstermiştir. Ayrıca 1980 sonrasında, kentsel mekânlar tamamen meta unsuru haline gelmiş ve sermaye birikim modelinin işletilmesi adına, kamunun mekân üzerindeki denetimi de azaltılmaya çalışılmıştır (Kurtuluş, 2012, s. 51). Bu yeni süreçte Marmara depreminin yanı sıra ülkede gerçekleşen diğer depremlerin geniş çapta etkisinin olduğunu belirten Özden (2006, s. 223), depremden kaynaklı olarak konutların yapımındaki yerin seçiminin büyük bir titizlik gerektirdiğini ve yeni dönüşüm planlarının oluşturulduğunu açıklamıştır. Yeni dönüşüm projeleri öncelikle deprem riski taşımayan, trafiğin az olduğu, gürültüden ve hava kirliliğinden uzak, park sorununun yaşanmadığı araziler üzerine gerçekleşmektedir. Özden'e göre bu durum sonucunda merkezi alanlardaki konut yapım faaliyetleri geriye çekilmekte ve dolayısıyla merkezi alanların giderek terk edilmesine neden olmaktadır.

Kentsel dönüşümün uygulanmak istendiği alanlar, orada yaşayan toplumun özellikleriyle kuvvetli bir bağa sahip olmaktadır. Farklı alanlar farklı kentsel dönüşümü yansıtmak zorundadır. Zira her alanın iktisadi yapısı, sosyo- kültürel durumu, gelenekleri ve görenekleri, eğitim seviyesi gibi kendine ilişkin yapısal özellikleri barındırmaktadır. Dolayısıyla yapılan projeler yerel halkın bu durumları göz alınarak hazırlanmakta ve kentsel dönüşüm kararları alınmaktadır (Özden, 2006, s. 217). Ancak Akkar'ın (2006, s. 37) bu konudaki söylemleri 1980'lerden sonraki kentsel dönüşümün altındaki ana unsuru ortaya çıkarmaktadır. 1980'lerdeki ulusal ve uluslararası iktisadi yapıdaki değişimler kentlerin dönüşümünde kâr faktörünün daha çok ön plana alınmasını gerektirmiştir. Dolayısıyla kâr söz konusu olduğunda gereksiz kentleşme artmaya başlamış ve yerele önem vermeyen bir yapılaşma ortaya çıkmıştır. Ayrıca Akkar kârın ön planda olduğu bu planlama yapısının, kentlerdeki sürdürülebilir çevre anlayışını yok ettiğini ve eşitsiz bir mekân anlayışı yarattığını da ifade etmektedir. Aynı şekilde Akkoç'ta (2018, s. 25) Türkiye'deki kentleşme kâr seviyesi fazla

olan bölgelerde yoğunlaştığını belirtmektedir. Kentsel dönüşüm planlanan alanlardaki artı getirinin yüksekliği gereksiz yapılaşmaları arttırmış ve çoğu zaman analiz edilmeden uygulamaya geçirilen imar planlarının faaliyete geçmesine neden olmuştur. Bu şekilde dönüştürülen kentler beraberinde de aynı özellikleri barındırmaya başlayan kent kimliklerini oluşturmuştur. Ancak Akkoç, kentlerdeki uluslararası rekabet düzeyinin artırılma çabası kentlerin kendine özgü yapısının korunmasına dair dönüşüm projelerini de arttırmıştır. Görülmek üzere kent kimliğinin korunmasına ilişkin bunun gibi dönüşümler yine de kârın artırılmasına yönelik bir düşüncenin temelini oluşturmaktadır. Uluslararası rekabet anlayışı sürdürülebilir bir kent planlamasını da geri plana itmektedir. Şen'e göre ise (2011, s. 37), 1980'lerde kentlerdeki çöküntü bölgelerinin yatırım alanı haline gelmesinin nedeni krizi aşmanın bir yolu olarak görülmesindedir. Zira bu bölgelerde yatırım yapmak hem maliyet açısından kârlı hem de risk olarak düşük bir girişimi oluşturmaktadır. Küreselleşmenin çöküntü alanlarını yatırımcılar için bir fırsat alanı olarak görülmesini sağladığını ifade eden Şen, emlak ekonomisinin ve metropol kentlerin sermayeye kârı yüksek yatırım yapma olanağı sunmuştur. Bu mahallelerin dönüştürülmesini ise yatırımcılar "yaşanabilir kentler kurmak" olarak tanımlamıştır. Kentsel dönüşümün, niteliği yüksek ve düzenli geliştirilmiş kentler ile çevreci, sosyo-kültürel yapıyı yıkıma uğratmayacak hedeflerle sunulduğunu ifade eden Kılınç ve Çelik (2009, s. 159), bu dönüşümü gerçekleştirmeye odaklanan yatırımcıların, bölge halkının kentleşmeye uyumu sağlaması için hangi yöntemleri izleyeceğini açıklamadığını ifade etmektedirler.

Kentsel dönüşüm adı altında sunulan, kentleri yenileme çalışmaları için yapılmakta olan kentsel planlamalara halkın katılımının soyut olarak gerçekleştiğini belirten Keleş'e göre (2016, s. 306-307), kentsel planlamalara halkın katılımı olumludan çok olumsuz bir nitelikte görüldüğü açıktır. Bununla birlikte Keleş, olumsuz katılımı, kentsel planlamalarla birlikte halkın çıkarını zedeleyecek faaliyetlere yine halk tarafından yargı süreciyle mücadele gösterilmesi olarak tanımlamaktadır. Şehirlerin planlaması ve inşası sürecinde farklı yöntemlerin uygulanması gerektiğini savunan Alptekin'e göre (2012, s. 15) sanayileşme süreci şehirlerdeki nüfus oranını da arttırmış ve sorunlarda yüksek

seviyelere ulaşmıştır. Ayrıca kentsel dönüşümün sadece fiziki düzenlemelerden oluşmamasını ve toplumsal sorunların kentin yapısını değiştirerek değil kentte yaşayanların eğitim seviyesini yükselterek bilinçli bireyler yaratılmasını sağlayarak gerçekleştirilmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Kentsel dönüşümle birlikte ilk olarak başvuru alan faaliyet olarak, kentin odak noktasında ve çevresindeki eski kent yapısının soylulaştırılmasıdır. Ayrıca kentsel dönüşüm ile beraber gecekondular yıkılarak, orada yaşayanları tasfiye edilmekte ve yerlerine gelir düzeyi yüksek kesimler yerleştirilmektedir (Uğurlu, 2013, s. 3).²

Kentsel dönüşümün etkili bir biçimde kendini gösterdiği İstanbul'un Sulukule bölgesi de bu tasfiyeden payına düşüne almıştır. Bu bölgede yaşayanların çoğunluğunu Romanlar oluşturmakta ve bölgenin eğlence sektöründe ayrı bir yeri bulunmaktaydı. Sulukule bölgesine ilişkin gerçekleştirilecek kentsel dönüşüm 2005 yılında kendini göstermiş ve tamamlanması 2012 yılında gerçekleşmiştir. Kentsel dönüşüm sonucunda bölgede yaşayan kesim çalışma alanlarından uzak bölgelere gönderilmiş ve binalarına karşılık olarak yeni evlerine borçlandırılarak yerleştirilmişlerdir (Bal, 2016, s. 291).

Uzgören ve Türkün (2018, s. 168) Kadıköy Rasimpaşa Mallesi'nde yapmış oldukları araştırmaya göre, 2010 yılından sonra mahallenin orta sınıf aracılığıyla soylulaştırıldığı görülmüştür. Soylulaştırma süreci belediye ve serbest piyasa mekanizması vasıtasıyla hızını arttırmıştır. Soylulaştırmaya ilk olarak konut alanlarında daha fazla rastlanılmaktadır. Ayrıca bu süreçte işçi sınıfı da yerinden edinilmiştir. Soylulaştırmanın ikinci aşamasında da yeni orta sınıf yerinden edilirken ticari ve turizmin soylulaşması oluşmaktadır. Soylulaştırmada dikkat çekici bir unsur bölgenin soylulaşmasının uzun vadeli bir dönemi kapsamasıdır. Aynı zamanda soylulaşma süreci hem sosyo-ekonomik süreci etkileyen hem de bu süreçten etkilenen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

---

² Buna ilişkin olarak Karadağ'ın ve Mirioğlu'nun (2012) "Bayraklı Kentsel Dönüşüm Projesi Üzerine Coğrafi Değerlendirmeler" makalesi kentsel dönüşümün tasfiyesinin yerel halk üzerindeki etkisini verilerle detaylı olarak göstermektedir.

Kentlerdeki dönüşüm ve değişim eşitsizlikleri de arttırarak beraberinde götürmektedir. Kentsel ayrışmaların yoğun yaşandığı ve kentsel yoksulların toplandığı alan olarak görülen gecekondu bölgeleri de kentsel dönüşümden payına düşüne almıştır. Kentin yoksullarını dönüşüm adı altında yerlerinden ederek veya baskı kurup tasfiyeye zorlamak, adalet ve ahlaka aykırı bir süreci oluşturmaktadır. Tüm bunlar neo-liberal ekonominin yapısına göre şekillendirilmiş olan kentleşme olgusunu da oluşturmaktadır (Şen, 2011, s. 51). Sonuç olarak kentsel dönüşümün sorgulanması ve bu dönem içerisinde uygulamaya konulmasının altında yatan etmenleri ortaya çıkarmak gerekmektedir (Yıldırım, 2006, s. 8).

2.4.Türkiye’de Kentsel Yoksulluğun Görünümü

Kapitalist sistemin parasal değerler üzerinde var olduğunu belirten Ercan (2005, s. 25) paranın tüm ekonomik yapılanma için önemli bir unsur olduğunu vurgulamaktadır. Tüm sosyal ve kültürel değerlerimiz ve becerilerimiz paranın çevresi etrafında gelişme göstermektedir. Üretim sürecinin başlangıcından sonuna kadar paranın değeri önemli bir rol oynamaktadır. Bu süreçte gerekli araç gereçlerin sağlanmasında ve üretilen ürünlerin tüketiminde parasal faktör önemli tutulmaktadır. Dolayısıyla toplumsal zenginliğin yaratılmasında ve üretimin sağlanmasında iş gücünün değeri göz ardı edilmemelidir.

2.4.1. Kentsel Yoksulların Kentsel Dönüşümle Tasfiyesine Yönelik Uygulamalar

Kentsel dönüşümle birlikte, kamu kaynaklarının ve mülkiyeti kullanabilme haklarının, belli bir sınıfın çıkarı için hazırlanmakta olduğu kesin bir şekilde görülmektedir. Kent yoksulları, bu süreçte gittikçe orta sınıflarında dâhil olmaya başladığı bir unsuru oluşturmaktadır. Kentlerdeki arazi üzerinde, daha fazla ekonomik ayrıcalığa sahip olmaya başlayan kentteki gelir düzeyi yüksek yeni kesimler, kentin yoksullarının barınmakta olduğu mekânlarda etkin şekilde faaliyet göstermektedir (Kurtuluş, 2012, s. 52).

Şen’e göre (2011, s. 34) Türkiye’deki çeşitli boyutlarda inşa edilmiş tarihsel kentleri oluşturan bölgeler, fiziki ve mekânsal olarak tahribata uğramıştır. Ayrıca bu bölgelerdeki alt yapı hizmetlerinin yetersiz kalması, bu bölgelerin kentle bütünleşememesine neden olmuştur. Bunun yanı sıra, buralardaki toplumsal

yapının büyük ölçüde değişikliğe uğradığını ifade eden Şen, gelir düzeyi makul seviyede olanların bu bölgelerden ayrıldığını ve buraları yoksul veyahut göçmen olarak tabir edilen kesimin doldurduğunu aktarmaktadır. Sonuç olarak bu bölgeler birer çöküntü merkezi haline gelmiştir.

Castells (2014, s. 66) toplumsal süreçte yaratılan “ortak tüketim”in ortaya çıkarmış olduğu sorunları, toplumsal kesimi de kendi içerisine hapsedtiğini ifade etmektedir. Ona göre sorunların aynı veya farklı olması fark etmeksizin, toplumsal grupların birbirleri ile ilişkilerini güçlendirmektedir. Castells bu konuda kentlerde yaşayan tüm toplumu ilgilendiren trafik problemini ve kirliliği “ortak tüketim” sorunu olarak örneklendirmektedir. Ayrıca Castells, kentlerde gelir düzeyi yüksek olanların bu sorunlarla başa çıkabileceğini ancak daima sorunların farkında olacaklarını ifade etmektedir.

Kentsel dönüşüm ilk izlenimlerini, sanayileşmenin yaşandığı kentlerde göstermeye başlamıştır. Sanayi kentlerine olan yoğun göçler sonucunda, kentlerdeki yaşam alanlarının niteliği bozulmuş ve dolayısıyla bu alanlara yönelik düzenlemeleri artırma odaklı planlamalara gidilmesi düşüncesi yaygınlık kazanmıştır. Ayrıca, kentin çeperlerinde ihtiyaç duyulan konut gereksinimi de kamu destekleriyle sağlanmıştır. Birçok kentsel yapılaşma, 1980 sonrasında ise benzer dönüşümleri ve değişimleri içermiştir (Sönmez, 2005, s. 16). Ancak kentsel dönüşüm bu döneme kadar kamu desteğiyle faaliyetlerini sürdürmüş fakat 70’lerden sonra yaşanan ekonomik krizle birlikte, ekonominin değişen yeni sürecinde kamunun desteği yeterli olamayacağı öngörülmüştür. Dolayısıyla, 80’li yıllardan itibaren ek olarak finansman destek sağlayabilecek kuruluşlar oluşturulmuştur (Selçuk ve Aydoğdu, 2014, s. 41). Özel sektörün daha ön planda olduğu bu süreçte, kamunun görevi özel sektörün faaliyet alanını genişletebilme olanağını sağlamak olmuştur. Dolayısıyla sermaye kesimini çekmek adına, kentsel dönüşümün gerçekleştirilmek istenilen alanlardaki arazi ıslahını sağlamak ve altyapıyı düzenli duruma getirmek için kamu sektörü büyük yükümlülükler altına girmiştir. Kamu sektörünün diğer bir görevi olarak, kentsel dönüşümün gerçekleştirileceği alanlardaki planlama için bir araya gelecek olan ortaklıkları sağlamak olduğunu belirten Akkar’a göre (2006, s. 32), merkezi kuruluşların öncülük oluşturulması ile kurulmuş olan “kentsel yapılandırma birlikleri” bu

rollerin sağlanmasıdaki en temel yapıyı oluşturmaktadır. Buğra ve Savaşkan'a göre (2015, s. 37-38) büyük sermaye sahipleri açısından yönetici kesimler yani hükümetler değerini korumakta ve politik güce sahip olanlar ile iktisadi anlamda güç sahibi olanlar arasındaki ilişkinin ölçütü, yeni dönemle birlikte farklı dinamikler kazanmıştır. Yönetim kesimi iş çevresinde değerli birer aktör haline gelmeye başlamıştır. Geçmiş dönemlerde siyasi süreci geriden takip eden iş dünyası, yeni dönemde bu sürecin yakın aktörleri haline gelmişlerdir. Hükümetin desteğinin iş piyasasında artmış olduğunun göstergesi olarak, hükümetlerin girişimci derneklerine olan ilgisini arttırarak, buralara destek sağlamasında görülebilmektedir. Aynı ölçüde girişimci dernekleri ve kurumları, hükümetlerin siyasi süreçte iktidar rolüne kavuşması için kaynaklarını ve güçlerini kullanmışlardır.

Merkezi yönetim, Türkiye'de kentsel dönüşümle ilgili uygulamaları, piyasa mekanizması içerisinde sağlayan bir kuruluş olarak karşımıza çıkmaktadır. Büyük bir rant kaynağını barındırmakta olan kentlerin kontrolü, aynı zamanda merkezi yönetimler tarafından yerel yönetimlere devredilmemektedir. Kentlerin kontrolünü sağlayan merkezi yönetimler böylece büyük bir rant alanına da sahip olabilmektedir (Bahçeci, 2017, s. 26).

Kentsel dönüşümle ilişkin uygulamalar, her yerde benzer şekilde görülmemektedir. Ülkelerdeki toplum ve ekonomik gelişmelerin seviyeleri, sanayi toplumu olup olmadıkları, şehirleşme sürecinin sanayiyle paralel olarak gelişip gelişmediği, toplumun kültür seviyesi ve siyasi yönelimleri ile ilgili oluşumlar, ülkeler bazında, kentsel dönüşümün farklı şekillerde gelişebileceğinin göstergeleridir (Akalin, 2016, s. 291).

Türkiye'ye baktığımız zaman, kentsel dönüşümün yasal dayanağını ilk olarak, 2004 tarihli *5104 Sayılı Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi Kanunu* oluşturmuştur. Bu kanunun amacı, Ankara'daki gecekondu bölgelerinin tasfiye ederek, bu bölgelerde yeniden yapılaşma ve yenileme çalışmalarını sağlamaktır (Aktaş Polat, 2015, s. 193). Yenileme süreci Türkiye'de, kentsel dönüşümle özdeş olarak tanımlansa da, pratikte yenileme, zamanla farklı şekilde ve türde kavramlaşmaya uğramıştır. İlk zamanlar, yıkarak tekrar yerine yapıma

olarak tanımlanmış olan dönüşüm zamanla anlamı farklı boyutlar kazanmış ve var olan yapının korunup fiziki niteliklerinin değiştirilmesi olarak tanımlanmıştır (Ataöv ve Osmay, 2007, s. 61). Kentsel dönüşümün ilk izlenimleri olarak sayılabilecek *Portakal Çiçeği Vadisi Kentsel Dönüşüm Projesi* belirli bölgeler (Çankaya, Dikmen ve Ayrancı) içerisinde bulunan vadideki gecekonduların temizleyerek, yeşil alanlar oluşturulması yönünde planlanmıştır. Böylece bu alanlar kente dâhil edilerek, yenilenme sürecine girmiştir (Karadağ ve Miroğlu, 2012, s. 24).

Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun ile birlikte, yapı denetim firmaları, inşaat sektörünün yaşamış olduğu konut fazlasını düşürebilme imkânına kavuşmuşlardır. Ayrıca, bu kanun hükümleri ile yapı denetim firmalarına, yeni pazarlar yaratabilme kolaylığı da sağlanmaktadır. Ayrıca, kentlerde konut üretimi için istenilen düzeyde alan bulunamadığında, devlete ait kamu, orman ve mera alanların da konut üretimi gerçekleştirilebilecektir (Uğurlu, 2013, s. 10). Sadece bu kanun kapsamında değil, Yapı Denetim Hakkında Kanun ile birlikte konut üretimi önündeki engelleri hafifletmeye yöneliktir. Belirtmek gerekirse, *2B yarası* ile birlikte orman niteliğinden çıkmış olan bölgeler imara açılabilecektir. Ayrıca zeytinlik olarak belirlenen alanlardaki %10'luk bir düzey yapılaşmaya dâhil edilebilecek ve mera alanlarında, binde beşlik oranında 49 yıl süre ile yapılaşmaya gidilebilecektir. Böylece kentin dışında da yeni piyasa ve rant bölgeleri oluşturulmuştur (Uğurlu, 2013, s. 10). Buradan da görüldüğü gibi ülkemizde kentsel dönüşüm uygulamaları, rantal olarak kazanç sağlamaya ve kârı arttırmaya yönelik politikalarla desteklenmektedir. Bu türden kentsel dönüşüm uygulamaları, kentlerin etkili biçimde kullanımından uzak ve kentlerin istikrarlı şekilde yayılmasını sağlamada etkili olamamaktadır. Bunun sonucunda ise kentlerde sosyo-ekonomik problemler kendini göstermektedir (Akalin, 2016, s. 298).

Türkiye'deki dönüşüme ilişkin gerçekleştirilen faaliyetler genel olarak fiziki yönden gerçekleştirilmiş, toplumun genel yapısı, ekonomiye ve çevreye ilişkin faktörleri göz önüne alınmamıştır. Kentsel dönüşümde başarının gözlenebilmesi için bu faktörlerinde ön plana alınması gerektiğini vurgulayan Akkar'a göre

(2006, s. 35) kentsel dönüşümün yanı sıra, istihdam imkânları ve yerele yönelik girişimcilik faaliyetleri arttırılmalıdır. Ayrıca, ekonomik yönden yeterli etkiyi gösteremeyen bölgelere yönelik, ekonominin canlanmasını sağlayacak aktiviteler sağlanmalıdır. Ek olarak Akkar, bu bölgelerdeki vasıf düzeyi düşük işgücünün rolünü arttırmak amacıyla, kursların açılması gerektiğini vurgulamaktadır. Çöküntü diye tabir edilen bu alanlardaki eğitim düzeyini arttıracak ve sağlığa olan ihtiyacı karşılayacak planlamaların gerçekleştirilmesi gerektiğini savunan Akkar, doğanın ve enerji kaynaklarının korunmasına ilişkin stratejik gelişmelerinde sağlanmasında etkili olacak projelerin ön plana çıkması gerektiğini vurgulamaktadır.

Tarımsal üretimde istihdam olanaklarının azaldığı, buna paralel olarak kentlerdeki iş bulma olanağının büyük bir kesim için zorlaştığı gözlenmektedir. Ayrıca tüm bunların yanı sıra “çalışmaya ekmek yok” söyleminin arttığını görmekteyiz. Sorunların çözümünde ise neoliberal politikaların “mikrokredi mucizesi” yöntemini kullanmaktadır. Bu yöntemin gelişmesinde rol oynayan Grameen Vakfı ile amaçlanan, teminat yetersizliği nedeniyle, gerekli olan teminatı göstermekte zorluk çeken, dolayısıyla normal yollarla kredi alamayan yoksullara kolaylıkla kredi sağlayarak, kendine ait iş kurabilme imkânına kavuşturmak amacıyla her yoksulun girişimciliğe adım atmasını kolaylaştırmaya çalışmaktır. Böylece yoksulluktan kurtulmak imkânsız olarak görülmeyecektir. Ancak burada önemli bir hususu dile getirmek gerekmektedir. Verilen bu kredilerin faizinin çok yüksek olması göz ardı edilmemelidir (Buğra, 2008, s. 94).

Kentsel dönüşümde, ulaşımda, sanayide, turizmde ve kültürel faaliyetlerde uygulanan imar projelerindeki herhangi bir değişiklik, kentsel gayrimenkulü de etkilemektedir. Kanal İstanbul Projesi, 3. Köprü ve uydu kent projelerinde de görüldüğü gibi, projelerin açıklandığı zaman itibari ile projelerin uygulanacağı alanlarda da gayrimenkul piyasasında canlılık gözlenmiştir (Kaya, 2011, s. 87). Bu projelerin faaliyete geçeceği alanları önceden belirleyebilecek konumdakiler veya bilgisini alabilecek düzeyde olanlar, dönüşüm gerçekleşmeden ve imar planları yapılmadan bu alanlardaki gayrimenkulleri sahip olarak büyük oranda kazanç sağlamaktalar ve rantların tekeline dâhi oluşturabilmektedir (Kaya, 2011, s. 87).

Adaman ve Keyder'e göre (2006, s. 18) kentlere yönelik olarak, kamunun küçük çapta gerçekleştirmiş olduğu projeler tamamen etkin rol oynamamaktadır. Dolayısıyla yapısal anlamda ve uzun süre daha etkili planlamalar gerçekleştirilmelidir. Bunları öncelik haline getirmeyen projeler sonucunda kentsel yoksulluk devamlılık gösterecektir. Sonuç olarak kentlerde sosyal olarak dışlanmaya maruz kalan kesim varlığını sürdürecektir.

III. BÖLÜM

3. ALAN ARAŞTIRMASI

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Günümüzde yoksulluk kavramı, artık belli bir geliri ve işi olanlar içinde sıklıkla kullanılmaktadır. Bu çalışma İstanbul'un işçi sınıfı kenti olarak da nitelendirilebilecek Esenyurt ilçesindeki çalışan kesimin kent yoksulluğunu ön plana çıkarmayı hedeflemektedir. İşçi örgütlenmelerinin ve haklarının son yıllarda giderek daha da baskı altına alınmaya çalışıldığı bu zamanlarda, Esenyurt ilçesindeki işçilerin sendikal örgütlenmeye ve öz örgütlenmeye ilişkin bakış açıları verilmektedir. Araştırmada, hem kentsel yoksulluğun kıskaçında hem de yoğun çalışmanın baskısı altında kalan işçilerin demografik bilgileri, aile içi yaşam şartları, işçilerin sektörel dağılımı ve gelir durumlarından hareketle kent yoksulluğu kavramının Esenyurt özelinde toplumda neye tekabül ettiği incelenmektedir.

Bu araştırma Esenyurt'taki kentsel yoksulluğun boyutlarını araştırırken aynı zamanda yoksulluğun işçi sınıfı tarafından algılanış biçimlerini ortaya koymaktadır.

3.2. Araştırmanın Sorunsalı

Kentsel yoksulluk üzerine yapılmış olan birçok araştırmanın varlığı ve kentsel yoksulluğa ilişkin verileri ortaya koymadaki yöntem farklılıklarının fazla olması, yoksulluk kavramının tek bir tanım altında toplanabileceği görüşünü de uzaklaştırmaktadır. Yoksulluğa farklı bir kavramsallaştırma biçimi getirmek, aynı zamanda bu çalışmanın da temel savları arasında bulunmaktadır.

Türkiye'nin iç göç baskısı altında kalan İstanbul'a sonradan göç yoluyla gelen yeni hanelerin yerleşim yeri olarak Esenyurt öne çıkmaktadır. Bu araştırma da yoksulluk üzerine yapılan tartışmaların ve yoksullukla ilgili ortaya çıkan savların, Esenyurt ilçesindeki yoksulluğun boyutuyla örtüşüp örtüşmediği irdelenmek istenmektedir. Bu çalışmayı özgünleştiren kısım ise kentsel yoksulluğu yaşayan çalışan yoksulluğa karşı anlam geliştiremedikleri savı üzerine ilerlemiş olmasıdır. Yoksulluk yaşayan bireyler, yoksulluğunun nedeni olarak

ekonomik sistemin dışındaki unsurları göstermektedirler. Esenyurt'taki işçiler, yaşadıkları yoksulluğu tam boyutlarıyla kavrayamamakta ve yoksulluğun “kader”, “tembellik” ve “akılsızlık” gibi nedenlerden kaynaklandığını düşünmektedirler.

İstanbul'un göçle gelen nüfusun daha çok yerleşim alanı olarak görülmesi ve buna nazaran göçün fazla olmasına karşılık yeterli düzeyde istihdam imkânının yaratılamaması, İstanbul'daki kentsel yoksulluğun etkisini arttırmaktadır. Bu çalışma, yapılan iş ve gelir düzeyinin de yoksulluk üzerinde etkisi olduğu düşüncesi üzerinden ilerlemektedir. Ayrıca Esenyurt'a daha erken göç eden kesimin, sonradan göç eden kesimle aynı derecede yoksulluk yaşadığı düşünülmekte ve iki kesim karşılaştırılmaktadır. Kente sonradan göç yoluyla yerleşenlerin kentin merkezinde toplanmaya başladığı görülmektedir. Esenyurt'un bu şekilde bir yapılaşma yaşadığı öngörülmektedir.

Bu çalışmanın yanıt aradığı sorular şu şekilde sıralanabilir;

- İşçilerin yoksulluğa karşı geliştirdikleri mücadele yöntemleri nelerdir?
- Yoksulluk bağlamında cinsiyetler arası farklar söz konusu mudur?
- Esenyurt'ta mesleki anlamda yığılmanın varlığından bahsedilebilir mi?
- İşçilerin sendikaya ve örgütlenmeye karşı bakış açıları nelerdir?
- İstanbul'a sonradan göç edenler yerleşim alanı olarak neden Esenyurt ilçesini seçmektedir?
- Kente göç edenlerin kentsel yaşam alanı ile uyum süreci nasıl gelişmektedir?

3.3. Araştırmanın Evreni ve Örneklem

Bu çalışma karma yöntemle dayalı bir araştırma olup İstanbul'un Esenyurt ilçesinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya ilişkin saha çalışması 04.06.2018-23.06.2018 tarihleri arasında Esenyurt'un farklı mahallelerinde gerçekleştirilmiştir. İlk olarak farklı sektörlerden 109 çalışanla görüşülmüş ancak yedi kişi ile yapılan görüşmeler, işçilerin soruları yarıda bırakıp cevap vermemesinden dolayı örneklem grubunu 102 kişi ile yapılan görüşmeler oluşturmuştur. Araştırmanın örneklemini Esenyurt'ta yaşayan, farklı sektörlerde ve farklı bölgelerde çalışan kadın ve erkek işçilerden oluşmaktadır. Örneklem

grubundakilere ayrıca anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Anket formu yarı kapalı uçlu soru tekniğine göre hazırlanan, olgusal soruları da içerisinde barındıran 40 sorudan oluşmaktadır. Anket görüşmeleri yüz yüze ve yaklaşık 10-20 dakikalık bir zaman aralığında sağlanmıştır. Anket soruları çalışanların yoksulluğa ilişkin tutumlarını, davranışlarını v.b. ortaya çıkaracak derecede hazırlanmıştır. Bu kişilere rastgele örneklem metodu kullanılarak ulaşılmıştır.

Saha araştırmasında rastgele seçilen, farklı sektörlerde çalışan 10 kişi ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Tüm güncel iletişim bilgilerine sahip olduğumuz örneklem grubundakilere toplamda 17 açık uçlu soru sorulmuştur. Görüşmecilerin vermiş oldukları bilgiler elle not alınarak kayıt altına alınmıştır. Aynı zamanda araştırmanın sınırlılıkları içerisinde sayılabilecek bir etken de görüşmelerin, 25 Haziran seçimi öncesine ve 21 Temmuz 2016'da ilan edilen OHAL dönemine denk gelmesi olmuştur. Dolayısıyla örneklem grubundakiler, ses kayıt cihazı kullanımına tedirginlikle yaklaşmışlardır. Görüşmecilerle aradaki güvenin tam olarak sağlanması amacıyla ses kayıt cihazı kullanmada ısrar edilmeyerek samimi bir ortam yaratılmıştır. Yarı yapılandırılmış soru tekniğine göre hazırlanan sorulara cevaplar kimi zaman görüşmecinin düşüncelerini rahat şekilde anlatması ile genişlik kazanmıştır. Görüşmeler araştırma kapsamına alınan kişilerin belirlemiş olduğu dış bir mekânda, 30-40 dakikalık zaman içerisinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamına alınan kişilerin kimlikleri gizli tutulmuş ve görüşmecilerin ifadeleri verilirken temsili isimler kullanılmıştır.

Araştırma kapsamındaki Esenyurt'un Haramidere ve Yeşilkent mahallelerinde yaşayan iki farklı aile de katılımcı gözlemci olarak, her biriyle üçer gün olmak üzere toplamda altı günlük bir zaman diliminde misafir olarak kalınmıştır. İlk olarak gözlemlenen aile İstanbul'a 2017 yılında göç etmiş olup 4 kişilik bir aileyi oluşturmaktadır. İkinci olarak gözlemlenen aile İstanbul'a 2002 yılında yerleşmiş olup 7 kişilik bir haneden oluşmaktadır. Katılımcı gözlemci olarak incelenen bu iki aileye ilişkin analizler, araştırmanın ilerleyen kısımlarında detaylı olarak verilecektir.

3.4. Verilerin Toplanması

Öncelikle alana ilişkin literatür taraması gerçekleştirilmiştir. İlk olarak kütüphane kaynaklarına ulaşılmıştır. Ayrıca bilimsel yazılara ve makalelere internetten yararlanarak ulaşılmıştır. Araştırma ile aynı konuyu paylaşan süreli yayınlardan, söyleşilerden ve anketlerden yararlanılmıştır. Çalışmaya ilişkin sağlanan tüm nitel veriler değerlendirilmeye alınmış ve anket verileri SPSS-20 programı aracılığıyla analiz edilmiştir.

3.5. Araştırmanın Bulguları

3.5.1. Araştırma Alanı Olarak Esenyurt'un Seçilme Nedeni

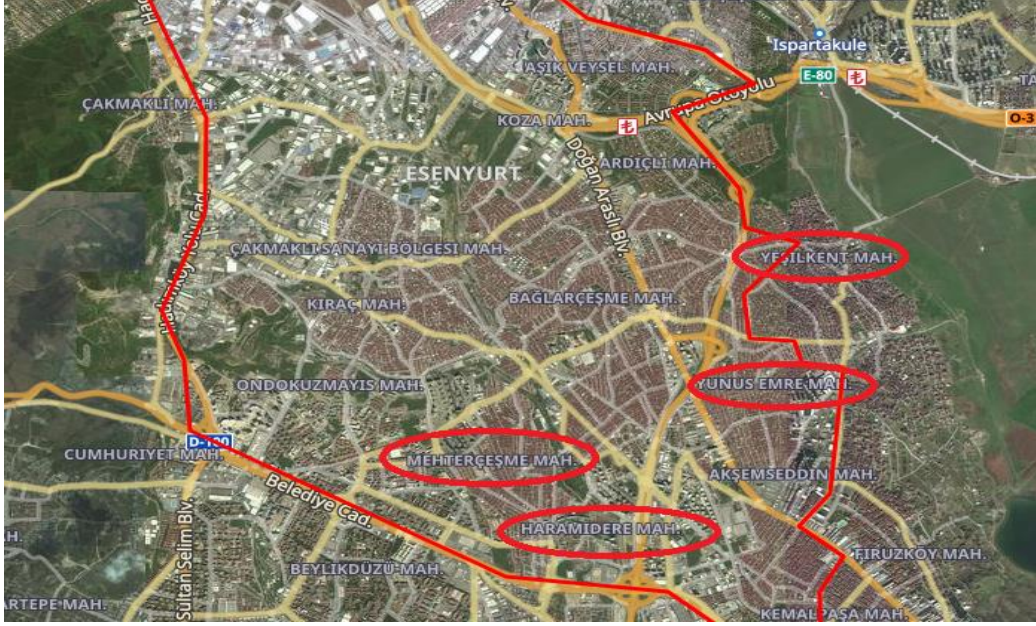
Esenyurt'un ekonomisi 1960'lı yılların sonuna kadar tarım ve hayvancılığa dayanırken, bu döneme kadar kırsal yaşantının izlerini gösteren bölgede 1970'li yıllardan sonra sanayi kuruluşlarının artması ile ekonomik gelişimin fonksiyonu değişme göstermiştir. Yerel yönetimin desteğiyle de birlikte Esenyurt, sanayi bölgesi olarak belirlenmiştir. Bu süreçten sonra Esenyurt işçi göçünün yoğun yaşanmaya başladığı bir bölge haline gelmiştir. 1965 yılında köy statüsünde olan Esenyurt, 1985 yılında nüfusun artması ile belde statüsü kazanmıştır (Ayhan, 2019, s. 78).³ 2000'li yıllardan itibaren nüfusun yoğunlaşması ve kentsel yaşamın alanını genişletmesi ile birlikte Esenyurt, 2008 yılında ilçe statüsü kazanmıştır. İlçe statüsü kazanarak 2010-2015 yılları arasında nüfusu en çok artan ilçe Esenyurt olmuştur (Gökburun, 2017, s. 124-125).

Esenyurt ilçesi her ne kadar Esenyurt Belediyesi tarafından "Avrupa kenti", "modern kent" olarak tanımlansa da birçok açıdan çarpık yapılaşmanın bir örneğini ve kent sermayesinin hızlıca dönüştürdüğü bir alanı oluşturmaktadır. Bu çarpık yapılaşmayı Esenyurt'la sınır olan Beylikdüzü ilçesine bakarak anlamak mümkündür. Zira Beylikdüzü ilçesi daha planlı bir yapılanmayı gözler önüne

---

³ Erder (1996) *İstanbul'a Bir Kent Kondu: Ümraniye* çalışmasında bir köyün kentsel yaşam alanına dönüşme sürecini detaylı şekilde gözler önüne sermektedir. Ümraniye'de olduğu gibi Esenyurt ilçesinde de merkezden çevreye doğru yerleşim alanlarının yayılım gösterdiği söylenebilir. Ayrıca kente göç eden kesimin kente dâhil olma sürecinde kullanmış oldukları kanallar önemli bir yer tutmaktadır. Kente göç etmiş kesimin avantajlı oldukları durumlar önemli bir yer tutarken aynı zamanda bu avantajlar kentin iş piyasasında ne kadar yaralı olabilmektedir. Dolayısıyla kentte ayrıca buna da odaklanmak önemli bir yer tutar.

sererken, Beylikdüzü ilçesi sınırında olup ancak Esenyurt ilçesine bağlı olan Mehterçeşme mahallesinde çarpık kentleşme bariz biçimde görülebilmektedir.

Görsel 1. Esenyurt Bölge Haritası

Esenyurt'ta dört mahalle örneklem içerisine alınmış olup, bu mahallelerin seçilme nedeni olarak kentlere sonradan göç edenler, merkezden uzak alanlara yerleşerek kendilerine ait ucuz yaşam alanı oluşturmakta ve buralarda kente uyum sağlamaya çalışmaktadır. Dolayısıyla hem bu süreci yaşayan hem de bu süreci tetikleyen işçiler bu mahallelerde toplanmışlardır. Yoksulluğun en iyi yansıması bu mahallelerde daha iyi görülebileceği öngörüsü araştırma örneklemine bu mahallelere kaydırmıştır.

Tablo 1. Esenyurt'ta Yıllara Göre Nüfus Oranları

Dönem	Nüfus Oranı
2008	373.01
2009	403.89
2010	446.77
2011	500.02
2012	553.36
2013	624.73
2014	686.96
2015	742.81
2016	795.01
2017	846.49
2018	891.12

(<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>)

Esenyurt, çoğunlukla İstanbul'a ilk göç deneyimini yaşayanların yaşamlarını kurdukları bir bölgedir. Dolayısıyla çeşitli hanelerin toplanma merkezi olarak tanımlanabilmektedir. *Tablo 1*'de görülmek üzere, Esenyurt'ta yıllar itibari ile sürekli bir göç artışı meydana gelmiştir. 2008 yılında Esenyurt nüfusu 373.017 iken 2018 yılı itibariyle nüfus 891.120 kişiye yükselmiştir. Bu nedenle Esenyurt'un araştırma kapsamına alınması, İstanbul'a sonradan yerleşen haneler ile yerli hanelerini birlikte inceleme olanağı sağlamıştır. Ayrıca bu bölgeye sonradan yerleşen ve işçileşme deneyimini İstanbul'un diğer ilçelerine nazaran geç tamamlayan çalışan kesimin sosyo-ekonomik durumları ve bu durumlara karşı oluşturdukları bakış açısı incelenebilmektedir. Son dönemde

Suriyeli göçmenlerin/mültecilerin de uğrak mekânı haline de gelen Esenyurt, kültürel çeşitlilik bakımından da öne çıkmaktadır.⁴

3.5.2. Esenyurt'taki Kentsel Yoksulluğun İşçi Kesimi Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi

İstanbul'un en kalabalık nüfusuna sahip ilçeler arasında yer alan Esenyurt, İstanbul'daki yeni kentsel yoksulluğu açık şekilde gösteren bir kentleşme yapısını sergilemektedir. Esenyurt'ta belediyeciliğin sistemli bir şekilde gelişmesi sonucunda gecekonduların yerleşimine maruz kalmayan, 2000'den sonraki dönemlerde kırsal alandan İstanbul'a göç eden insanlar için, yerleşim alanı olarak bölgenin batı yakasının cazibe merkezi haline geldiği görülmektedir.

Esenyurt, çalışma hayatına entegre olmak isteyen mavi yakalı işçiler için ilk dönemlerde gerek sanayi sektörünün gerekse inşaat sektörünün istihdam yarattığı alanı oluşturmuştur. Ancak Esenyurt'ta faaliyet yürüten işletmeler son dönemlerde ulaşım ağlarının da gelişmesi ile birlikte istihdam olanaklarını başka illere veyahut ilçelere doğru kaydırmaya başlamıştır. Bununla ilgili olarak araştırmaya katılanların çoğu, istihdam konusunda sıkıntı çektiklerini, fabrika ve inşaat piyasasının Tekirdağ iline doğru yönelim gösterdiğini belirtmişlerdir. Dolayısıyla sektörel istihdam yapısının bu değişkenliği kentsel yoksulluğu da beraberinde getirmekte ve kent içerisinde tam olarak güvenceli bir yaşam oluşturamayan kesimleri yaratmaktadır.

3.5.3. İşçilerin Sosyo-Demografik Özellikleri

Araştırma örnekleminin %44,1'ini kadınlar oluştururken %55,9'unu erkekler oluşturmaktadır. Çalışan kesimi araştırma kapsamına alarak yapılan bu çalışmada görüleceği üzere saha çalışması esnasında çalışan kadınlara kısmi

---

⁴ “Türkiye’de yaşayan 3,1 milyonu aşkın Suriyeli mültecinin en az 540 bini de yani % 15 ile % 20 arasındaki bir oranı da İstanbul’da yaşamaktadır. Bu göçmenler özellikle Esenyurt, Başakşehir, Sultangazi, Küçükçekmece, Bağcılar, Zeytinburnu, Fatih ilçelerinde yoğunlaşmaktadırlar. İBB Şehir Planlama Müdürlüğü’nün yaptırdığı “objektif ve subjektif kriterler üzerinden yaşam kalitesi” analizine bakıldığında, mültecilerin tercihleri ile yerel yönetimlerin mültecilere yönelik verdiği hizmetler bakımından ters bir korelasyon dikkat çekmektedir. İstisnalara rağmen, mültecilerin en fazla tercih ettikleri/barındıkları yerlerin, yoksulluğun yaygın muhafazakarlığın-dindarlığın belirgin nispeten yaşamın daha ucuz olduğu bölgeler görülmektedir” (Erdoğan, 2017, s. 29-30).

miktarda rastlanılmıştır. Genelde erkek işçilerin izin günlerini dışarıda, kadın işçilerin ise ev içerisinde geçirmesinden dolayı örneklem grubu daha çok erkeklerden oluşmaktadır. Ancak yine de oransal olarak bakıldığında araştırmamız örnekleminde kadınların istihdam oranı Türkiye’de kadın istihdam oranının üzerinde olmakla birlikte, Türkiye işgücü piyasasında erkek istihdam oranından daha geridedir. Dolayısıyla örnekleminizin niteliğini olumsuz etkileyecek olan bir durum söz konusu değildir.

Tablo 2. Örneklem Grubunun Yaş ve Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	Yaş						Toplam
	18 Yaş Altı	18-24	25-30	31-40	41-50	51 Üzeri	
Kadın	5	12	5	15	7	1	45
	4.9%	11.8%	4.9%	14.7%	6.9%	1.0%	44.2%
Erkek	1	11	12	24	7	2	57
	1.0%	10.8%	11.8%	23.5%	6.9%	2.0%	55.8%
Toplam	6	23	17	39	14	3	102
	5.9%	22.5%	16.7%	38.2%	13.7%	2.9%	100%

Tablo 2’de görülmek üzere, örneklem grubu içerisine alınan işçilerin %5.9’unu 18 yaş altı, % 22.5’i 18-24 yaş aralığına sahiptir. Bu oranın %11.8’ini kadın işçiler oluştururken %10,8’i erkek işçilerden oluşmaktadır. %16.7’si 25-30 yaş aralığına sahip iken bu işçilerin %4.9’u kadın işçilerden, %11.8’i erkek işçilerden oluşmaktadır. 31-40 yaş aralığına sahip işçilerin oranı ise %38.2’dir. Bunun %14.7’si kadın işçiler iken %23.5’i erkek işçilerden oluşmaktadır. %13.7’sinin yarısı kadın işçi, yarısı erkek işçi olmak üzere yaş aralığı 41-50 arasındadır. Yaş aralığı 50 ve üzeri olanların oranı ise %2.9’dur. Bunun üçte biri kadın işçilerden üçte ikisi erkek işçilerden oluşmaktadır.

Tablo 2’ye göre, işçilerin büyük bir kısmı orta yaş aralığına sahip grubu oluşturmaktadır. Günümüzde 18 yaş altı çalışan grubu, göz ardı edilemeyecek bir

değere sahiptir. Bu yaş aralığında daha çok kadınlar görülmekte ve genellikle tekstil atölyelerinde çalışmaktadır. 18 yaş altındakiler, araştırma kapsamındaki işçilerin %5.9'unu oluştururken bunun içinde kadın çalışanların payı %4.9'dur. İşçilere verilen ücret, sistemde asgari ücret olarak verilmekte ancak tekrar belli bir miktarı elden geri alınmaktadır. Literatürde kayıt-dışı istihdam olarak tanımlanan bu durumu, araştırma örnekleminizdeki kadın işçilerden biri şu sözlerle ifade etmektedir:

“Tekstilde çalışıyorum ben. Zaten bu yaşta tekstilde çalışmak daha kolay. Denetim sorunu olmuyor patron için. 1000 lira alıyoruz. Benim işyerinde çok arkadaşım var. Şikâyet falan ettiğim yok. Etmem de zaten, işime son verirler. Yedi kişiyiz ailede. Kira ödemek zorundayım. Ücret asgari ücretten yatıyor ama geri veriyoruz üstünü” (Kübra, 16 yaşında, Memleketi Van, İstanbul'a 2017'de Göç Etmiştir).

“Bizim ücretler arka tarafta ayarlanıyor. Görünen aslında asgari ücret ama verilen 1000 lira gibi. O da olmasa hep aç kalırız. Malum çalışmaya ekmek yok (Emre, 19 Yaşında, Memleketi Tekirdağ, Fabrika İşçisi).

Kente göç eden kadınlar çalışma hayatında, yeni fırsatların yanında aynı zamanda yeni eşitsizliklerle de karşılaşmaktadır. Kentte yaşayan kadınlar kırsal bölgelere nazaran daha çeşitli iş imkânına sahip olmaktadır. Ancak işe dair çeşitlilik daha çok enformel sektörde görülmektedir. Kadın işçiler ücretlerin düşük, çalışma şartlarının ağır olduğu enformel sektörde istihdam edilmektedir (Dedeoğlu, 2004, s. 258-259). Kadın işçiler genç yaşta çocuk bakımı veya yaşlı bakımı sorumluluğunu üstlenmekte ve bu bakım hizmetinin tamamlanması ile beraber çalışma hayatına dâhil olabilmektedir. Kadın işçilerin genç yaşta iş piyasasına katılabilmesi ancak geçim şartlarının zorlaşması ile beraber gerekli görülmekte ve istihdama katılması ikinci planda kalmaktadır.

Tablo 3. İşçilerin Eğitim Düzeyi

Eğitim Durumu	Frekans(n)	Yüzde(%)
İlkokul	30	29.4
Ortaokul	25	24.5
Lise	13	12.7
Lisans	6	5.9
Yüksek Lisans	4	3.9
Açıköğretim Lise	13	12.7
Açıköğretim Lisans	11	10.8
Toplam	102	100.0

Eğitim, her bireyin yararlanabileceği anayasal bir haktır. Bireylerin eğitim ve öğretimden yoksun bırakılmasının hiçbir dayanağı yoktur. Ancak eğitimdeki fırsat eşitsizliği sebebiyle pek çok birey eğitime devam etmekte zorluk çekmektedir. Dolayısıyla bireyler eğitim hayatını yarıda bırakabilmektedirler. Bu kesimi çoğu zaman eğitimi tamamlamaya maddi gücü yetmeyen, gelir düzeyi düşük aileler oluşturmaktadır. Eğitim hayatını yarıda bırakmak zorunda kalan bireyler iş gücü piyasasında emek arzını meydana getirerek, belli bir gelir elde etme yarışına girmektedir. Bu kesimin çoğu zaman sanayi sektöründe arz edildiği de söylenebilir.

Tablo 3'e göre, işçilerin %29.4'ünü ilköğretim, %24.5'ini ortaokul, %12.7'sini lise, %5.9'unu lisans, %3.9'unu yüksek-lisans, %12.7'sini Açıköğretim-lise, %10.8'ini Açıköğretim-lisans mezunları oluşturmaktadır. Eğitimin son yıllarda giderek iş piyasasının etkisi altında kaldığı görülmektedir. Araştırma kapsamına alınan çalışan kesim, eğitimi maddi ve manevi anlamda bir külfet olarak görmektedir. İşçiler eğitime ilişkin maddi sorumluluğun gün geçtikçe daha fazla arttığını ifade etmekte ve bu yükün altına girme cesaretini kendinde görememektedirler. Bununla ilgili olarak Fatma'nın ifadeleri dikkat çekicidir.

“Evlenip de çocuklarım olduğu zaman sadece çocuklarımı düşünüyordum. Onlar okusun da iyi yerlere gelsin. Güzel işleri olsun. Beş altı yıldır özellikle son zamanlar da boğazımızı nasıl doyuracağız diye düşünmeye başladık. Eğitimi falan hep unuttuk. Çocuklarda başladı çalışmaya” (Fatma, 38 yaşında, Memleketi Bingöl, Temizlik Görevlisi).

İşçiler için herhangi bir sektörde iş bulup çalışmak daha cazip görülmekte ve eğitimi yarıda bırakarak genç yaşta çalışma hayatına katılmaktadırlar. Son yıllarda açık erişim aracılığıyla eğitimi tamamlamanın daha fazla tercih edilmeye başlandığı gözlenmiştir. Eğitimi tamamlamak isteyen çalışanlar, belli bir iş bulduktan sonra açık erişim yoluyla eğitim ve öğretiminin tamamlamanın daha az maddi külfet yüklediğini belirtmişlerdir.

3.5.4. Esenyurt'ta Göçmen Olmak

İstanbul'a sonradan gelerek yerleşmek ve kentte tutunmaya çalışmak işçilerin birçok sorumluluğu da yüklenmesi anlamına gelmektedir. Kent yaşamına uyum sağlamak açısından, kente sonradan yerleşenler ile kentin yerlileri arasında büyük bir uçurum oluşmaktadır. Esenyurt'a sonradan yerleşenlerin gerek sosyo-kültürel anlamda gerekse ekonomik anlamda, Esenyurt'un yerlilerine nazaran daha çok zorlandığı gözlenmiştir. Bu bölümde, kente göç yoluyla gelen işçilerin hem sosyo-ekonomik hem de sosyo-kültürel yapıları irdelenecektir.

Tablo 4. Esenyurt'a Göç Yoluyla Yerleşenler ve Geldikleri Bölge

Gelinen bölge	Evet	Hayır	Aile Göçü	Toplam
Yurt-dışı	2.0%	0.0%	1.0%	2.9%
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	9.8%	0.0%	0.0%	9.8%
Doğu Anadolu Bölgesi	23.5%	0.0%	2.0%	25.5%
İç Anadolu Bölgesi	19.6%	0.0%	2.0%	21.6%
Akdeniz Bölgesi	5.9%	0.0%	0.0%	5.9%
Ege Bölgesi	2.0%	0.0%	0.0%	2.0%
Marmara Bölgesi	1.0%	0.0%	0.0%	1.0%
Karadeniz Bölgesi	17.6%	0.0%	2.0%	19.6%
Yerliler	0.0%	11.8%	0.0%	11.8%
Toplam	81.4%	11.8%	6.9%	100.0%

Tablo 4'deki verilere göre, işçilerin %81.4'ü Esenyurt'a göç yoluyla yerleşmişlerdir. %11.8'i Esenyurt'un yerli hanelerini oluştururken %6.9'u ise ailesinin göç yoluyla geldiğini ve burada ikinci kuşak olduklarını bildirmişlerdir. Bölgeye en yüksek orana sahip olan ve "Doğu Anadolu Bölgesi"nden göç etmiş olanların oranı %23.5'tir. İkinci olarak bölgede %19.6 oranında "İç Anadolu Bölgesi"nden göç etmiş olanlar bulunmaktadır. "Doğu Anadolu Bölgesi" ve "İç Anadolu Bölgesi"nden göç edenlerin çoğunlukta olduğu Esenyurt bölgesinde aynı şekilde "Karadeniz Bölgesi"nden gelenlerin oranı da %17.6 olmak üzere yüksek bir değere sahiptir. Bu oranları sırası ile %9.8'i "Güneydoğu Anadolu Bölgesi"nden göç edenler, %5.9'u "Akdeniz Bölgesi"nden göç edenler, %2'si "Ege Bölgesi"nden" göç edenler, %2'si "Yurt-Dışı"ndan göç edenler, %1'i "Marmara Bölgesi"nden göç edenler takip etmektedir.

Esenyurt bölgesine göç yoluyla gelen işçiler çoğunlukla “Doğu Anadolu Bölgesi”nden gelmektedir. Memleketi “İç Anadolu” ve “Karadeniz Bölgesi” olanlarda aynı derecede yüksek bir orana sahiptir.

Tablo 5. Cinsiyete Göre Memleketine Geri Dönmek İsteyenlerin Durumu

	Cinsiyet		Toplam
	Kadın	Erkek	
Evet	16	29	45
	17.8%	32.2%	50.0%
Hayır	25	20	45
	27.8%	22.2%	50.0%
Toplam	41	49	90
	45.6%	54.4%	100.0%

Geçimini sağlayabilecek kadar gelire sahip olmakla birlikte çalışanların %50’si memleketlerine geri dönmeyi istemektedir. %50’lik diğer kısım ise İstanbul’da kalmak istemekte ve tekrar memlekete dönme yönünde bir düşüncelerinin olmadığını ifade etmişlerdir. Geçimi sağlayabilecek kadar gelire sahip olmaları durumunda kadınların %17.8’i memleketlerine geri dönebileceklerini, %27.8’i ise tekrar memleketlerine yerleşmeyi düşünmediklerini belirtmişlerdir. Erkeklerin ise %32.2’si geri dönmek istediklerini, %22.2’si ise memlekete tekrar yerleşemeyeceklerini aktarmışlardır.

Yukarıdaki tablodaki verilerden hareketle, Esenyurt’ta kadınların memleketlerine geri dönme konusunda isteksiz olduklarını söyleyebiliriz. Kendileriyle görüşme gerçekleştirilen çalışan kadınlar İstanbul’daki kent yaşantısının onlar için daha çok özgür yaşam imkânı sunduğunu dile getirmişlerdir. Geleneksel kalıplar ve değerler kırsal yaşam alanlarında daha fazla hâkimiyet alanı kurabilmektedir. Kentsel yaşamın, kadınlar için kendini ifade edebilme ve tek başına birey olabilme imkânını da yarattığını söyleyebiliriz. Kırsal yaşamdan koparak kente yerleşmiş olan kadınlar kısmi de olsa kendine ait

birey olabilme şansı yakalayabilmektedir. Köylerde kız çocukları üzerindeki baskıcı tutum kent yaşamı ile birlikte hafifleyebilmektedir. Zira Esenyurt'a göçle gelmiş ailelerin, yeni bir toplumsal alana girmesiyle farklı yaşam biçimlerini kabullenme zorunluluğu doğmaktadır. Farklı yaşam tarzlarının kabul edilmemesi sonucunda ise toplumun dışlayıcı tepkisi ile karşılaşabilmektedirler. Bununla bağlantılı olarak çalışanlardan bir tanesinin ifadesi şu şekildedir;

“Bu mahallede Bitlis ve Siirtlileri sevmezler pek. Gelişmemişler hala. Ağabeyleri kızların elindeki telefonları almış. Telefonları yok koskoca kızların. Kızlara kendileri sormuyorlar evlenecek misiniz diye. Kafalarına göre birilerini ayarlıyorlar. Çok gericiler. Mahalle olarak konuşmuyoruz. Onlar anlıyorlar. Ama değişmek lazım” (Aynur, 32 yaşında, Memleketi Giresun, Muhasebeci).

Kırsaldaki aile yapılarının birbiri ile benzerlik göstermesi, ailelerin değişime kapalı bir hale gelmesine neden olmaktadır. Kapalı aile yapısının kadınlar üzerindeki baskısı daha yoğun görünmektedir. Kırsaldaki baskıcı toplum yapısına tekrar dönmek istemeyen kadınlar, kentte daha çok tutunabilme davranışını sergilemektedir.

Memlekete geri dönmeme isteği aynı zamanda gençlerde de görülmektedir. Bunun altındaki etken ise, gençlerin kentin hızlı devingenliğine kolay uyum sağlamasıdır. Bununla ilgili olarak genç bir işçinin ifadesi şu şekildedir, s. *“Köy çok sıkıcı. Hiçbir şey yok. Burada paramızı kazanıp özgür olabiliyoruz.”* Ayrıca Esenyurt'a daha erken gelmiş olan haneler, Esenyurt'a yeni göç etmiş hanelere kıyasla memlekete daha az geri dönmek istemektedirler. Göç sürecini erken yaşamış haneler Esenyurt'a yeni bir yaşam alanı kurmuşlar ve memleketleri ile olan ilişkilerini azaltmışlardır.

Tablo 6. İşçilerin İstanbul’a Göç Etme Nedeni

İşçilerin Göç Etme Sebebi	Frekans(n)	Yüzde (%)
Ekonomik Nedenler	66	64.7
Eğitim	5	4.9
Sağlık	6	5.9
Diğer	13	12.7
Toplam	90	88.2

İstanbul’un çoğu semti kırdan kente göç etmiş hanelerden meydana gelmiştir. Dolayısıyla İstanbul Türkiye’de farklı şehirlerdeki hanelerin “toplanma mekânı” olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 6’ya göre işçilerin memleketlerinden koparak İstanbul’a yerleşmelerinin temel kaynağını %64.7’lik bir oranını “ekonomik nedenler” oluşturmaktadır. %4.9’u “eğitim”, %5.9’u “sağlık”, %12.7’si “diğer” nedenlerden dolayı İstanbul’a göç etmişlerdir. İş piyasasının etkin bir şekilde devam etmesine kaynaklık eden kentler, iş gücü piyasasının emek talebini karşılamada kırsal alanlara nazaran yardımcı rolü oynamaktadır. İlk olarak doğdukları yerlerde maddi imkânlarını sağlayamayan haneler, emeğini kolaylıkla satabilecekleri yeni yerleşim alanı aramaktadırlar. Türkiye’de işgücü piyasasının en hareketli olduğu alanlar arasında İstanbul ilk sıraya konulabilir. Dolayısıyla belirli bir gelir elde etmek ve göç ettikleri bölgelerde sağlayamadıkları ekonomik kazancını yükseltmek amacıyla haneler Esenyurt’a göç etmişlerdir.

Eğitim için Esenyurt’a göç etmiş olan aileler, kırsal bölgelerdeki eğitim olanaklarının yetersizliğinden dolayı göç sürecine katılmışlardır. Aileler, çocuklarının eğitimini daha rahat sağlaması ve eğitim imkânlarından daha kolay yararlanması için göç gerçekleştirmişlerdir. Ancak eğitim süreci, maddi imkânların yetersizliği nedeniyle genelde yarım kalmıştır.

Tablo 7. Göç Etmeden Önce Yapılan İş ve Ekonomik Durum Değişikliği

Yapılan İş	Ekonomik Değişim			Toplam
	Daha İyi Oldu	Daha Kötü Oldu	Değişim Olmadı	
Tarım Ve Hayvancılık	15	0	8	23
	16.7%	%0.0	8.9%	25.6%
Çalışmıyor	32	3	20	55
	35.6%	3.3%	22.2%	61.1%
Aynı İş	2	1	3	6
	2.2%	1.1%	3.3%	6.7%
Farklı iş	4	0	2	6
	4.4%	%0.0	2.2%	6.7%
Toplam	53	4	33	90
	58.9%	4.4%	36.7%	100.0%

Esenyurt'a göç yoluyla yerleşenlerin, göç etmeden önceki yapılan iş ile İstanbul'a yerleştikten sonraki süreçte ekonomik durumlarındaki değişimin incelendiği *Tablo 7*'ye göre, toplamda %58.9'unun göç sonrası ekonomik durumu daha iyi olurken, %36.7'sinin göç sonrası ekonomik durumunda herhangi bir değişiklik olmamıştır. %4.4'ü ise maddi durumlarının daha kötü duruma geldiğini belirtmişlerdir.

İşçilerin %25.6'sı göç etmeden önce "tarım ve hayvancılık" ile uğraşmaktadır. Bunların %16.7'sinin göç sonrası durumu "daha iyi" olurken, %8.9'unun durumunda değişiklik olmamıştır. İşçilerin %61.1'i göç etmeden önce herhangi bir işte "çalışmayan" kısmı oluşturmaktadır. Bu gruptakilerin %35.6'sının göç sonrası ekonomik durumları "daha iyi" olurken %3.3'ünün "daha kötü" olmuştur. %22.2'si ise ekonomik durumlarında herhangi bir "değişim

olmadı”ğını belirtmişlerdir. “Aynı iş”i yapanlar %6.7’yi aynı şekilde “farklı iş”te çalışan gruptakiler de %6.7’yi oluşturmaktadır.

Tablo 7’de saptanan verilere göre, İstanbul’a göç ettikten sonra, işçilerin ekonomik durumları daha iyi bir seyir izlemiştir. Ekonomik durumları daha iyi duruma gelen işçilerin çoğunluğunun göç etmeden önce herhangi bir sektörde çalışmadığı görülmektedir. Esenyurt’ta ilk iş deneyimi yaşayan bu kesimi genellikle kadınlar ve gençler oluşturmaktadır. Memleketlerinde herhangi bir sektörde çalışmayan bu kesim, Esenyurt’a göç sonrası çalışmak zorunda kalmış ve iş gücü piyasasında yerini almıştır. İlk defa farklı bir işte çalışmanın ve kendine ait gelir elde etmenin gençler için büyük bir heyecan yarattığı gözlenmiştir. Dolayısıyla gençler işin yoğunluğuna ve çalışma şartlarının ağırlığına bakmadan tüm işlere uyum sağlayabilmektedirler. İşverenler açısından, iş hayatına yeni yeni entegre olmaya başlayan gençler daha çok kabul görülmektedir. Zira bu kesim sahip olduğu hakları ve hak arama yöntemlerini daha tam olarak benimseyememiş grubu oluşturmaktadır. Bununla ilgili olarak Esenyurt’a yeni göç etmiş bir aileden olan Talat’ın ifadeleri şu şekildedir.

“Bu benim ilk işim. Paranın bir kısmını ben alıyorum. Bir kısmını da babama veriyorum. Sabah saat on birde başlarım işe. Saat on ikiye kadar çalışırız. Köyde iken param olmuyordu. Buraya geldik kendime ait az da olsa param var. Para insanı özgür kılıyor. Ama bizimkilerin yüzünü unuttur hale geldim. Akşam gelir yemeğimi yer uyurum. Sabah kalkar hemen işe. Çalışma saatlerimiz çok ama çalışmayana iş yok. Paran olsun istiyorsan çalışacaksın. Hem arkadaş çevrem gelişti” (Talat, 17 yaşında, Garson, İstanbul’a 2017’de göç etmiştir, Memleketi İçdir).

“Memlekette iken evdeydim. Çalışmazdım. Şimdi para yok diye çalışıyoruz ama yine de iyi bir şey. Kocama paranın hepsini vermiyorum. O tam bilmiyor ne kadar aldığımı. Koca, karısı para isteyince vermezse böyle olur işte. Özgürlük varmış valla. Bu işi ne olursa olsun bırakmam. Zaten çok işsiz var. Hemen başkasını alırlar. İşveren için hiç önemli değiliz. Patron parasını kazanıyor bir şekilde” (Şeyma, 24 yaşında, Memleketi Ardahan, Fabrika işçisi).

Tablo 8. Memlekette Para veya Gıda Yardımı Alanlar ile Memlekete Gidiş-Geliş Nedeni

Memlekete Gidiş-Geliş Nedeni	Memlekette Gıda veya Para Yardımı Alanlar		Toplam
	Evet	Hayır	
Aile Ziyareti	17	38	55
	18.9%	42.2%	61.1%
Bağ Bahçe İşleri	15	1	16
	16.7%	1.1%	17.8%
Cenaze/Düğün	1	7	8
	1.1%	7.8%	8.9%
Diğer	1	10	11
	1.1%	11.1%	12.2%
Toplam	34	56	90
	37.8%	62.2%	100.0%

İşçilerin %37.8'i memleketlerinden gıda ve para yardımı sağlarken, %62.2'si herhangi bir yardım sağlayamadıklarını ifade etmişlerdir. Ekonomik koşulların düştüğü durumlarda kentte yaşayan haneler, memleketlerine gidiş-gelişleri daha sıkı şekilde yapmaktadır. Memlekete gidiş-geliş nedeninin %61.1'ini "aile ziyareti" oluşturmaktadır. Aile ziyareti sebebiyle memleketlerine gidenlerin %18.9'u memlekette yardım sağlarken %42.2'si yardım sağlamamaktadır. "Bağ-bahçe işleri" ile uğraşmak için memlekete gidenlerin oranı %17.8'dir. Tarımsal faaliyetleri nedeniyle gidenlerin %16.7'si memlekette yardım gerçekleştirmektedir. %1.1'i yardım sağlamamaktadır. "Cenaze-Düğün" işleri için memlekete gidenler %8.9'dur. Memlekete gidiş-geliş yapanların %12.2'sini "diğer nedenler" oluşturmaktadır.

Esenyurt'a göç yoluyla gelenlerin, geldikleri bölgelerle olan ilişkisi yıllar itibari ile azalmıştır. Yeni bir yaşam biçiminin kurulduğu kentler, kırsal bölgelere olan sosyo-ekonomik bağımlılığı da azaltmaya başlamıştır. Kırsal bölgelerdeki iş imkânlarının yetersizliği, tarımsal verimin ve üretimin azalması, terör ve kan davası gibi etkenler hanelerin kente yerleşmelerine hız kazandırmıştır. Bu faktörlerinde etkisiyle kırsaldan göç etmiş olan işçiler memlekete gidiş-gelişlerini zamanla azaltmaya başlamışlardır. İşçiler, memleketlerine gidiş-gelişlerini genel olarak aile veya akraba ziyareti, düğün ve cenaze işleri nedeniyle yapmaktadırlar. Memlekete bu faktörler nedeniyle gidiş-geliş sağlayan işçilerin çoğunluğu memleketten daha az para veya gıda yardımı sağlamaktadırlar. Gıda veya para yardımı sağlayan işçiler ise, memlekette belli bir araziye sahip olmakta veyahut burada yaşayan ailelerinin belli bir mülkü bulunmaktadır. Genel olarak köylerde yaşamaya devam eden aile üyeleri, kırsal bölgeden bağlarını koparamayan, kente uyum sağlamak zorluk çeken yaşlı anne ve babadan oluşmaktadır. Aile ziyareti dolayısıyla köyelerine gelen işçiler, belli bir tatil yaptıktan sonra bir miktar gıda (bu genelde turşu, yazın kurutulmuş meyve ve sebzeler vb. olmakta) ile İstanbul'a geri dönmektedir.

“Tekstilde kolay iş buluyorsun. Zaten bu saate bu ücrete çalışmayı kabul ettin mi tamam. Bende yazları çıkıyorum işten. İki ay. Köye gidiyorum. Yanıma da küçük oğlumu alırım. Tarlalarımız var. Bakımını yapıyoruz. İmece çalıştırıyoruz. Fındık yetiştiriyoruz. Kurutur satar geliriz. Ek gelir oluyor bizim için” (Fatma, 37 yaşında, memleketi Giresun, Tekstilde çalışıyor).

İzin günlerinde memleketlerine gelerek, geride bırakmış oldukları tarla veya bahçelerinde ürün yetiştirmeye devam eden işçiler de memleketlerindeki mevcut durumunu halen korumaya çalışmaktadırlar. Bu haneler kentsel yoksullukla başa çıkma sürecinde, köyden sağladıkları maddi kazanç ve ürünlerden büyük destek sağlamaktadır. Ayrıca bu kesimde yer alan işçilerin köyelerine geri dönme istekleri daha fazladır. Ancak bu isteklerini belirli bir yaşa geldikten ve çocuklarının kentte yer edinmelerini (çocukların evlenip “yuva kurarak” kendi evlerine sahip olması) sağladıktan sonra gerçekleştireceklerdir.

“60 yaşımdan sonra dönmek istiyorum köyüme. Evimizde var köyde. Karımla bir inek alırız yine doyarız. Ama burada çocukları böyle bırakıp gidemeyiz. Önce onlara birer ev alacağız. İstanbul’da yaşayacaksan bir evin olacak. En azından kira derdi olmaz çocukların” (Ferit, İnşaatta çalışıyor, 40 yaşında, Memleketi Kayseri).

Tablo 9. Esenyurt'a Yerleşme Nedeni ve İlk Gelindiğinde Komşular İle Aradaki İlişki

Esenyurt'a Yerleşme Nedeni	İlk Gelindiğinde Komşuların Tavrı			Toplam
	Olumlu	Olumsuz	Komşuluk İlişkisi Yok	
Ailem veya Arkadaşlar Burada	20	6	8	34
	22.2%	6.7%	8.9%	37.8%
	58.8%	17.6%	23.5%	100%
İş İmkânı	17	9	3	29
	18.9%	10.0%	3.3%	32.2%
	58.6%	31.0%	10.3%	100%
Kiralara Ucuz	5	4	0	9
	5.6%	4.4%	0.0%	10.0%
	55.6%	44.4%	0.0%	100%
Hayat Daha Ucuz	6	4	4	14
	6.7%	4.4%	4.4%	15.6%
	42.9%	28.6%	28.6%	100%
Diğer	1	2	1	4
	1.1%	2.2%	1.1%	4.4%
	25.0%	50.0%	25.0%	100.0%
Toplam	49	25	16	90
	54.4%	27.8%	17.8%	100.0%

İşçilerin yerleşim alanı olarak İstanbul'un Esenyurt ilçesini seçme nedenlerinden birini, %37.8'lik bir değerle "aile ve akrabaların" Esenyurt'ta yaşıyor olmaları oluşturmaktadır. Aile veya arkadaşlarından dolayı buraya

yerleşenlerin %58.8'inin, bölgeye ilk yerleştikleri yıllarda komşularla olan ilişkileri olumlu olarak gelişme göstermiştir. %17.6'si komşularla olan ilişkileri olumsuz gelişme göstermiş, %23.5'i herhangi bir komşuluk ilişkisi kurmamışlardır.

“Erzurum'dan gelip de buraya uyum sağlamak zor oldu. Çevreye kolay alışamadık. Yardım görmedik kimseden” (Sıla, Yaş 25, Kimyager, Üniversite mezunu).

Esenyurt'a iş imkânı nedeniyle yerleşenler %32.2'dir. Bu kesimin %58.6'sının ilk yerleştiklerinde komşuluk ilişkisi olumlu iken %31'inin komşuluk ilişkileri olumsuz gelişmiştir. %10.3'ünün komşuluk ilişkisi olmamıştır. Kentlere ilk yerleşim sürecinde iş imkânının daha fazla olduğu alanlar göç edenler için cazibe merkezi haline gelmektedir. İş imkânı nedeniyle Esenyurt'a yerleştiklerini belirten işçi kesiminin çoğunluğu, akrabalarının onlar göç etmeden önce iş bulduğunu veya onların çalıştıkları işte çalışacaklarını belirtmişlerdir. Buradan da görüleceği üzere, iş imkânı nedeniyle Esenyurt'a yerleşenlerin aslında akrabalarının çevresinde toplandığı söylenebilir. Dolayısıyla iş imkânı nedeniyle Esenyurt'a yerleşenlerin komşuluk ilişkileri çoğunlukla olumlu gelişme göstermiştir.

İşçilerin %10'u kiraların ucuz olması nedeniyle Esenyurt'a yerleşmişlerdir.⁵ Bu gruptakilerin %56.6'sının komşuluk ilişkisi olumlu iken %44.4'ünün olumsuz gelişme göstermiştir. Esenyurt'a, hayatın daha ucuz olduğunu düşünerek yerleşenlerin %15.6'sının yarısından fazlası komşularla olumlu bir ilişki kurmuşlardır. Esenyurt'ta ki kiraların fiyatı ve hayat şartlarının daha ucuz olarak sağlanabilmesi, bölgeye göç ederek yerleşenlerin dikkatini çekmektedir. İlçede ki esnaf lokantalarının, tuhafiyelerin, halk pazarlarının fiyat seviyelerinin düşük olmasının da, göç eden kesimin bölgeye yerleşmesine önemli bir etken olmuştur.

---

⁵ Kiraların ucuz olmasından dolayı Esenyurt'a yerleşen bir işçinin ifadesi şu şekildedir: *“Kiralar daha ucuz diye yerleşiyoruz. Tanıdıklarım da o nedenle geldi. Sarıyer'de 2000 liraya otururken Esenyurt'ta 500 liraya kira bulabilirsin. Asgari ücretin üstünde kiralar var. Bizde ucuz, derme çatma bir yer bulup giriyoruz” (Sevgi, 29 yaşında, Aşçı yardımcısı, Memleketi Tokat).*

Esenyurt'a göç yoluyla gelenler ilk olarak uyum sorunu yaşamaktadır. Bu uyum sorununun daha çok yoksul olarak sonradan kente yerleşenlerde rastlanılan bir durum olduğu gözlemlenmiştir. Köyden kente göç sürecini yaşarken, kırsal bölgelerde gelir sağlayabileceği belli bir mülkü bulunmayan haneler, kentlerde ki asgari yaşam düzeyini daha geç tamamlamaktadır. Yeni kültürlerin ve yeni yaşam biçimlerinin etkisi altına girmek, hanelerin yaşamlarında çok önemli bir noktayı oluşturmuştur. İşçiler çoğunlukla yaşam biçimlerini değiştirmek zorunda kalmışlardır. Dolayısıyla İstanbul'a göç yoluyla gelen işçiler, buradaki yeni yaşam alanını seçerken komşuluk faktörüne de ayrı bir önem vermişlerdir. Göç edenler yerleştikleri alanı seçerken, ilk olarak kente daha önce yerleşmiş olan akrabalarının veya arkadaşlarının yerleşim alanını tercih ettikleri görülmüştür.⁶

Akraba veya hemşerilerle Esenyurt'ta aynı mekânı paylaşmak, komşuluk ilişkilerinin sadece yakınlarla kurulmasına neden olmuştur. Bayram ziyaretleri, düğünler ve eğlence faaliyetleri de sadece aynı mekânda yaşamış oldukları akrabalarla kurulmaktadır. Kadınların çoğunlukla akraba ile olan bağları daha kuvvetli olduğu gözlenmiştir. Ayrıca haneler evlilik çağına gelmiş gençlerin evliliğinin, özellikle aynı mekânda yaşadığı ve ilişki bağlarının kuvvetli olduğu akrabaları ile gerçekleşmesini daha fazla istemektedirler. Esenyurt'a sonradan göç ederek, akraba veya hemşerilerinin yanına yerleşen kesimin komşuluk ilişkilerinin daha olumlu geliştiği gözlenmiştir.

İşçilerin, iş saatlerinin ve günlerinin fazla olması komşuluk ilişkilerini de zayıflatan bir etken olmuştur. Haftanın altı günü ve ortalama 12 saat mesai yapan işçiler geri kalan zamanını sadece kendi ihtiyaçlarını gidermede

---

⁶ “Yeni dönem kentlerinde çokça etkisini göstermekte olan kent içerisindeki cemaat yapısı, kırsaldan göç yoluyla kentlere yerleşmiş kesimlerin devam ettirmiş olduğu bir yapılanmadır. Kırsaldaki bireylerin cemaat ilişkileri, kentlere yerleştiklerinde değişime de uğramaktadır. Bunun nedeni ise kentlerdeki ilişki ağlarının, kırsal alanlardakinden farklı bir niteliği sahip olmasıdır. Yeniden kabilileşme olarak da ifade edilen bu yeni dönüşüm, metropollerde, köylerdeki veyahut kasabalardaki geleneksel bağların yaygınlaştığı bir alana dönüşmektedir. Bu alanlardaki bireylerin ilişkileri daha çok yaygınlık kazandığından sosyal denetim mekanizmaları da çarpık şekilde ilerlemektedir” (Sağlam, 2006, s. 43).

Aksan'ın da (2015, s. 78) ifade ettiği gibi, mekânsal olarak komşulara daha yakın olma durumu, sosyal ağın gelişimini iletirmektedir. Bireyler, hane içinde anlık olarak karşılanması gerekli olan ihtiyaçlarını büyük bir oranda komşulardan isteyerek karşılamaktadır. Hanelerin ekonomik olarak kriz yaşadığı dönemlerde ilk olarak komşularından yardım ve destek aldığı söylenebilir.

kullanabilmektedirler. Bu kesim ağırlıklı olarak gençlerden oluşmaktadır. Bekâr ve genç yaştaki bireyler komşuluk ilişkilerine fazla değer vermemektedir.

Tablo 10. İstanbul’a Göç Etme Yılı ve Gelenek-Göreneklerin Değişimi

Gelenek Ve Görenek Değişimi	İstanbul’a Göç Etme Dönem					Toplam
	1990 Önce	1990- 1995	1996- 2000	2001- 2010	2011- 2018	
Evet	2	2	5	9	5	23
	2.2%	2.2%	5.6%	10.0%	5.6%	25.6%
Hayır	7	8	8	31	13	67
	7.8%	8.9%	8.9%	34.4%	14.4%	74.4%
Toplam	9	10	13	40	18	90
	10.0%	11.1%	14.4%	44.4%	20.0%	100.0%

Esenyurt’a göç yoluyla gelenlerin, yıllar itibari ile gelenek ile göreneklerdeki değişim ve dönüşümlerin ne şekilde gerçekleştiğini göstermektedir. Tabloya göre, işçilerin %25.6’sı gelenek ve göreneklerinin değişim gösterdiğini, %74.4’ü herhangi bir değişim yaşamadıklarını ifade etmişlerdir.

Kırsal yerleşim yerlerinde daha yoğun yaşanmakta olan gelenek ve göreneklerin, Esenyurt’a yerleştikten sonra da yaşanmaya devam ettiği gözlenmiştir. İşçiler, yıllardır sürdürmüş olduğu gelenek ve göreneklerinden vazgeçmemektedir. Nitekim hanelerin sünnet töreni, asker uğurlama ve karşılama, düğün adetleri(kırsal bölgelerde yapılan düğünler ile kentte yapılan düğün adetleri farklılık göstermemektedir) gibi geleneksel faaliyetleri çoğunlukla devam etmektedir. Esenyurt’ta hanelerin gerçekleştirmek istedikleri bu faaliyetlere çoğu zaman belediyeler de öncülük etmekte ve bir takım organizasyonlar(toplu sünnet düğünleri, asker gecesi gibi) gerçekleştirmektedir. Hanelerin bu organizasyonlara katılımı yüksek düzeyde olmaktadır. Yapılması zorunluluk olarak görülen bu faaliyetlerin belediyeler tarafından desteklenmesi çalışanlar üzerindeki maddi külfeti de azaltmaktadır. İşçilerin maddi durumlarının yetersizliği, geleneksel

âdetlerinin yerine getirilme alışkanlığını hiçbir şekilde sekteye uğratmamaktadır. Maddi imkânların kısıtlı olduğu zamanlarda âdetler ya ileri bir tarihe ertelenmekte ya da borç sağlanarak gerçekleştirilmektedir. Ayrıca gelenek ve göreneklere ilişkin değişimin yaşandığı kesimi çoğunlukla gençler oluşturmaktadır. Genç çalışan kesim âdetlerin çoğunu gereksiz ve “gericilik” olarak görmektedir. Geleneksel faaliyetleri yerine getirenler ise bunu aile baskısı altında yapmaktadır.

Esenyurt'ta on yıl ve üzeri bir zamanda yaşamakta olduğu ve çoğunlukla Esenyurt'ta ikinci kuşak göç eden işçilerin genellikle gelenek ve göreneklere değişime uğramaktadır. Kuşaklararası farklılıklar işçilerin şehir yaşantısına yaklaşımında kendini göstermektedir. Bu kesimin zamanla şehir yaşantısının etkisi altında kalarak kırsal bölgelerde gerçekleştirdikleri geleneksel alışkanlıklarını değiştirmek zorunda kalmıştır.

3.5.5. İşçilerin İş ve Gündelik Yaşantılarına İlişkin Özellikler

Kentsel yaşamın, kentte yaşayanlar için arzulan bir yaşam olmadığını ve kent yaşamının pahalı bir yanılsamadan meydana geldiğini ifade eden Önkal'a (2016, s. 68) göre kentlerde yaşayan kitle, kapitalist sistem tarafından inşa edilmiş ve insanın doğasına göre yapılanmamıştır. Bu kitle, kapitalizmin ekonomik mantığına göre kurgulanmış bir kentte yaşam sürmektedir.

Tablo 11. İşçilerin Sektörel Dağılımı ve Meslek Grupları

Sektör	Frekans (n)	Yüzde (%)
Hizmet	70	68.6
Sanayi	22	21.6
İnşaat	10	9.8
Toplam	102	100.0

Araştırma kapsamındaki işçilerin %68.6'sı “Hizmetler sektörü”nde çalışmakta iken %21.6'sı “Sanayi sektörü”nde çalışmaktadır. İşçilerin %9.8'i de “İnşaat sektörü”nde çalışmaktadır. Bu dağılım Türkiye'deki sektörel dağılım ile uyumludur. Ülkelerdeki sektörel dağılım oranları ülke ekonomisinin niteliksel boyutunu ortaya çıkaran önemli bir kesiti oluşturmaktadır. Türkiye'de sektörel

dağılıma baktığımızda da ekonomik gelişimin hızındaki seyri görebilmekteyiz. Bununla birlikte Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın 2018 yılına ilişkin yayınlanan *Yıllık Ekonomik Raporu*'na göre, hizmetler sektörü GSYH içerisinde büyük bir paya sahiptir. Hizmetler sektörünün 2018 yılının ilk yarısında %7.2 büyüyerek milli gelire olan katkısı diğer sektörler nazaran daha güçlü olmuştur. Rapora göre, yılın ilk yarısında sektörler arasında en yüksek katkıyı sağlayan sektör ise sanayi sektörüdür. Ancak sanayi sektörünün büyüme oranında yılın ikinci çeyreğinde bir miktar azalma kaydedilmiştir. Buna rağmen sanayi sektörü sektörel dağılımda ikinci sırayı yer alırken üretim yönünden GSYH'ye katkılarının oransal dağılımındaki düzeyi tarım sektörü ve inşaat sektörü ile devam etmektedir (<https://www.hmb.gov.tr/>).

Tablo 12. İşleri Edinme Aracı

	Frekans (n)	Yüzde (%)
İşkur	3	2.9
Akraba Aracılığıyla	57	55.9
İş Yerine Doğrudan Başvuru	42	41.2
Toplam	102	100.0

Tablo 12'ye göre, iş bulma sürecinde işçilerin %2.9'u iş arama kanallarından biri olan "İşkur"u kullanmışlardır. %55.9'u "akraba aracılığıyla" işe girerken, % 41.2'si "işyerine doğrudan başvuru" yaparak çalışma hayatında yer almışlardır. Kente göç yoluyla gelenler, ilk olarak belli bir iş edinmeye çalışmaktadır. Çalışılacak işe dair koşullar, ücret ve çalışma saatleri, bireylerin iş ararken dikkat ettiği durumları oluşturmaktadır. İşçiler işe ilişkin koşul ve şartları çoğunlukla o işte daha önce çalışmış veya halen çalışmakta olan akraba veyahut arkadaş aracılığıyla öğrenebilmektedir. İşçiler için çoğunlukla bir tanıdık aracılığıyla işe girmek en kolay ve garanti yöntem olarak görülmektedir.⁷ Tanıdık

⁷ "Kökene dayalı ilişki ağları"nın kent yaşamında yaygınlaşmasını geniş çaplı olarak değerlendiren Erder'e göre (2015, s. 9), bu tarzdaki ilişkilerin, kent yaşamında gelişmesine neden olan etken, çalışma alanlarının ve konut piyasasının kamusal düzenlemeleri barındırmamasıdır.

aracılığıyla işe girenleri, ilk göç deneyimini yaşayan ve kentin iş piyasasını tam olarak bilmeyen kesim oluşturmaktadır. Ancak tanıdık aracılığıyla bir işe girmeye çalışmayı gençler fazla tercih etmemektedirler. Bunun sebebi ise, gençlerin her alanda kolayca işe uyum sağlayabilmesi ve akraba yanında çalışmanın daha çok sorumluluk getirdiği düşüncesidir. İş ararken belli bir nitelik şartı aramayan gençler, herhangi bir işyerine doğrudan başvuru yaparak çalışmayı daha cazip görmektedir. Çalışma koşullarının beğenilmediği durumlarda da kolayca işi bırakabilmektedirler. Nitekim akraba aracılığıyla işe girenler “mahcup olmamak” adına işe devam etme sorumluluğunu kendilerinde görmektedir. Bu kesim ise şartlara adapte olmaya çalışmakta ve işten kolayca ayrılamamaktadır. İş arama yöntemlerinden biri olan İşkur ise, iş arama kanalı olarak fazla tercih edilmemektedir. İşkur aracılığıyla işe başvuru yapanların belirttiğine göre, başvuru sonrası hemen yanıt gelmemektedir. Geri dönüş süresinin uzun olmasından dolayı İşkur fazla tercih edilmemektedir. Ayrıca iş arama kanallarından biri olan İşkur’u kullanarak iş bulma yolunun bulunduğu, bilgisinde olmayan kesimin bulunması işkur kanalının tercih edilme oranının düşük olmasına neden olmuştur.

Tablo 13. Gelir Durumu

Gelir Durumu	Frekans (n)	Yüzde (%)
Asgari Ücret	50	49.0
2000-3000	30	29.4
3000-4000	12	11.8
4000-5000	3	2.9
5000- Üzeri	2	2.0
Asgari Ücret Altı	5	4.9
Toplam	102	100.0

Gelir durum dağılımını veren yukarıdaki tabloya göre işçilerin %4.9’u asgari ücretin altında, %49’u asgari ücret düzeyinde, %29.4’ü “2000-3000 TL

arasında”, %11.8’i, 3000-4000 TL arasında, %2.9’u 4000-5000 TL arasında, %2’si ise 5000 TL ve üzerinde gelire sahiptir. ⁸

Gelir düzeyi arttıkça hanelerinde yaşam standartlarının yükseldiği gözlenmiştir. Kazandıkları gelir 4000 TL ve üzeri olan kesim, gelirlerinin yaşantıları için yeterli olduğunu belirtmiştir. İşçilere göre, Esenyurt’ta daha iyi bir yaşam için asgari ücretin miktarı ortalama olarak 3500 TL seviyesinde olması gerekmektedir. Asgari ücret düzeyinin bu seviyede olması gerektiği düşüncesi, çalışanların ortaklaştığı bir noktayı oluşturmaktadır.

“Çalışma şartları için çözüm arayan yok. Aldığın paran üzerinden sigortan yatmıyor fabrikalarda. İstanbul’da %80’i asgari ücret üstü çalışıyor ama sigorta asgari ücretten yatıyor. Öyle bir şey var. Yönetim denetim yok. Hakkını arayanları da işten atıyorlar. Diğerleri çalışmaya devam ediyor. İşten çıkarılma korkusu var herkeste”(Eren, Yaş 34, Fabrika işçisi, Geliri 2500).

Gelir durumu hanelerin sosyo-ekonomik koşullarını belirleyen en önemli unsuru oluşturmuştur. İşçilerin çoğunluğu asgari ücret düzeyinde çalışmaktadır. Asgari ücret, aile geçimini sağlamak için pek yeterli olmamakta dolayısıyla diğer aile üyelerinin de çalışmasıyla hane içi gelir desteklenmektedir. Dolayısıyla çalışma çağına gelmiş olan bireylerin tümü belli bir iş edinmekte ve hane içi ek gelir sağlanmaktadır.

“İstanbul’un taşı toprağı altın derler. Yok öyle bir şey. İşçi kesimi açlık sınırı altında yoksul kesim yoksulluk sınırı altında yaşıyor” (Sami, Yaş 28, Fabrika işçisi, Geliri 1600 TL).

Ücreti 4000 TL ve üzeri olan çalışanların eğitim seviyeleri yüksek, çalıştıkları işler ise nitelik gerektiren çalışma alanını oluşturmaktadır. Ayrıca çalışma saatleri ve koşulları daha uygun işlerdir.

“Ayın beşinde para alıyorum. Hemen kayboluyor para. Yetmiyor. Nedeni hayat çok pahalı gelmektedir. Yeterince denetim yasa da yok. Domates bahçeden elli kuruşa çıkıyor pazara geliyor beş lira oluyor. 1000 lira kazanan da ben açım

---

⁸ İşçilerle gelir durumuna ilişkin bu görüşmelerin gerçekleştirildiği dönemde asgari ücret 1606 TL’dir.

diyor 5000 lira kazanan da açım diyor. Kimse halinden memnun değil ama yine de ses etmiyorlar.”

Tablo 14. Gelirin Yeterlilik Durumu Ve Hanede Diğer Çalışan Kişi Sayısı

Gelirin Yeterliliği	Hanede Diğer Çalışan Kişi Sayısı						Toplam
	1	2	3	4	5 ve Üzeri	Yok	
Evet	4	0	0	1	2	5	12
	3.9%	0.0%	0.0%	1.0%	2.0%	4.9%	11.8%
	33.3%	0.0%	0.0%	8.3%	16.7%	41.7%	100%
Hayır	43	23	7	3	1	13	90
	42.2%	22.5%	6.9%	2.9%	1.0%	12.7%	88.2%
	47.8%	25.6%	7.8%	3.3%	1.1%	14.4%	100%
Toplam	47	23	7	4	3	18	102
	46.1%	22.5%	6.9%	3.9%	2.9%	17.6%	100.0%

Tablo 14'e göre işçilerin %11.8'i gelirlerinin kendileri için yeterli olduğunu belirtirken %88.2'si kazandıkları gelirlerinin gerekli olan yaşam standartlarını sağlamak için yeterli olmadığını belirtmişlerdir. Kazandıkları geliri ailenin geçimi için yeterli bulan hanelerin %33.3'ünde ailede kendilerinden başka bir çalışan daha bulunmaktadır. Bu gruptakilerin %8.3'ü dört, %16.7'si beş ve üzeri kişinin kendisi dışında hane gelirine katkı sağladığını belirtmiştir. Geliri yeterli bulanların %41.7'si ailede başka çalışanın olmadığını ve gelirin geçimleri için yeterli olduğunu belirten kesimi oluşturmaktadır. Bu kesimdeki işçilerin gelirini yeterli olarak görmesinin ana etkeni, iki kişilik hanelerden oluşmasından kaynaklanmaktadır.

Kazandıkları gelirlerinin hane içi sosyo-ekonomik yaşantıyı sürdürmelerinde yeterli olmadığını belirten %88.2'lik oranındaki işçilerin hanelerinde kendilerinden başka gelir sağlayan kişilerde bulunmaktadır. Bunların

%47.8'i "bir", %25.6'sı "iki", % 7.8'i "üç", %3.3'ü "dört", %1.1'i "beş ve üzeri" kişi, hanede diğer çalışan kişilerin sayısını oluşturmaktadır. Bu gruptakilerin %14.4'ü hanede, kendisinden başka gelir kazancı sağlayan kişilerin olmadığını belirtmişlerdir. Araştırma kapsamına alınan işçilerden başka hanede çalışan sayısının "bir" kişi olduğu oran %46.1'dir. Hanede diğer çalışan kişi sayısının oranı ise %22.5'i "iki", %6.9'u "üç", %3.9'u "dört", %2.9'u "beş ve üzeri" olarak görülmektedir.

Geçimini sağlamak adına, kazanılan geliri yeterli olarak gören çalışanların çoğunlukla gelir düzeyleri yüksek olmakta ve ailede başka çalışan bireyler bulunmaktadır. Aynı zamanda bu gruptakilerin eğitim düzeylerinin de yüksek olduğu saptanmıştır.

İşçilerin sosyo-ekonomik durumlarını sağlaması için belli bir gelir düzeyine sahip olması gerekmektedir. Ancak işçiler için elde edilen gelir miktarı yeterli olmamaktadır. Hanedeki işçilerin çoğunluğu asgari ücret düzeyinde gelir elde etmektedirler. Hane üyelerinde diğer çalışan sayısının artmasıyla, kazanılan geliri geçimi için yeterli bulan çalışan sayısı da artmaktadır.

"Yoksulluk demek, geçim sıkıntısı demektir. Geçim koşullarının yaşam koşullarının darlığı. Yoksulluktan çalışırsak kurtulabiliriz. Kendimi yoksul olarak görmüyorum" (Engin, Yaş 41, Geliri 3500, Özel bir sektörde bölge yöneticisi).

"Evde beş kişiyiz. Temel ihtiyaç nedir? Ekmek, su. Suyun fiyatı 20 lira. Suya ulaşamıyoruz. Musluk suyu da içilmiyor.%80'ini bu halde. Suyu alamıyoruz. Yoksul değil de neyiz şimdi?" (Hülya, Yaş 21, Anasınıfı çalışanı, Geliri 1600).

İşçiler hane içi gelir dayanışması ile geçimlerini sağlamak için çabalamaktadır. Fakat hane üyelerinden birinin işsiz kalmasıyla bu denge bozulmakta ve geçim şartları daha da zorlaşmaktadır.

"Geldik İstanbul'a. Önce başka hayallerimiz vardı tabi. Hanımla ben terzi dükkânı açacaktık. Hanım çok iyidir bu işte. Oğlum tiyatroya merak salmıştı. O da tiyatrosunu geliştirecekti. Memleketten tarlayı satarız dedik bir dükkan alırız. Hiç de öyle olmadı. Sekiz yıldır buradayız ama halen fabrikada işçiyiz. Köyde geçinemeyen İstanbul'da hiç yapamıyor. Üçümüz de çalıştık. Tek kişi çalışırsan

aç kalırsın burada. Zaten asgari ücretin hali ortada çok düşük. Üçümüzün maaşı düzgün bir asgari ücret ediyor ancak olması gereken. O da patronun zararına oluyor” (Salih, 45 yaşında, Memleketi Yozgat, Çuval fabrikasında çalışıyor, Geliri 2500 TL).

Tablo 15. Gelirin Harcandığı Yerler ve Haftalık Gıda Tüketimi

Harcılanan Yer	Frekans (n)	Yüzde (%)	Satın Alınan Gıdalar	Frekans (n)	Yüzde (%)
Kira	31	30.4	Kahvaltılık	61	59.8
Gıda	45	44.1	Beyaz Et	13	12.7
Eğitim	18	17.6	Kırmızı Et	1	1.0
Giyim	5	4.9	Sebze	12	11.8
Sağlık	3	2.9	Bakliyat	7	6.9
Toplam	102	100.0	Orantılı	8	7.8
			Toplam	102	100.0

Tablo 15'e göre, gelirini en çok kiraya harcayanların oranı %30.4'dür. Gelirini gıdaya harcayanların oranı %44.1 iken eğitime harcayanların oranı %17.9'dur. Kazanılan gelirini çoğunlukla giyime ayıranlar %4.9'dur. Gelir harcamasını en fazla sağlık giderlerine kullananların oranı ise %2.9'dur.

İşçiler, elde etmiş oldukları geliri ilk olarak gıdaya harcamaktadır. Gıda, gelirin kullanılmasında en fazla tercih edilen kalemi oluşturmaktadır. İşçilerin gıda tercihleri arasında ise çoğunlukla zaruri ihtiyaç olarak görülen ürünler yer almaktadır. Zira gıda tüketiminde çeşitlilik sağlamaya çalışmak büyük oranda maliyet oluşturmaktadır. İşçilerin %59.8'i haftalık gıda tüketiminde çoğunlukla “kahvaltılık” ürünleri tercih etmektedir. Haftalık olarak “beyaz et”i daha fazla tüketenlerin oranı %12.7 iken “kırmızı et”i tüketenlerin oranı %1'dir.⁹ %11.8'i

⁹ Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) ile Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) verilerine göre, Türkiye’de yıllık kişi başı et tüketim oranı 32.5 kg iken yıllık kişi başı sığır ve dana eti tüketenlerin oranı 10.4 ile bu oran OECD ortalamasının (14.5) altındadır. Türkiye’de en

ağırlıklı olarak “sebze” tüketirken % 6.9’u “bakliyat” ürünlerini daha fazla tüketmektedir. Haftalık gıda ihtiyacını tamamlarken “orantılı” olarak tüm ürünleri dengeli bir şekilde tüketenlerin oranı ise %7.8’dir. Gıdaya olan giderlerin çoğunluğunu kahvaltılık ürünler oluşturmaktadır. İşçilerin gıda masraflarını kahvaltılık ürünlerin oluşturması ve çoğunlukla kahvaltılık ürünlerin tüketilmesinin nedeni olarak, hane üyelerinin tamamının gün içinde çalışma yerinde vakit geçirmesi gösterilebilir. Ancak çalışanlar tarafından da belirtildiği üzere gıda fiyatlarının yüksek olması, haftalık gıda alışverişinin çeşitliliğini de azaltmıştır. Haneler gelirlerin en fazla kullanıldığı gıda masraflarını en aza düşürmek için çoğunlukla ucuz kahvaltılık ürünleri tercih etmektedir. Dolayısıyla fiyatının yüksek olması nedeniyle “kırmızı et” tercih edilmemektedir. Buna ilişkin Ayşe’nin ifadeleri dikkat çekicidir;

“Bir yıldır et girmez bizim eve. Geçen apartmanda yapmış komşu. Valla 100 metre öteden alıyorsun kokusunu. Çocuklar da istiyor ama kırmızı et fiyatına verecek para yok. Evde altı kişiyiz. Kime yeter aldığımız et” (Ayşe, 34 yaşında, Fabrikada çalışıyor, Kars’tan göç etmiş, Geliri asgari ücret).

Haftalık gıda ihtiyacını orantılı olarak sağlayanların ise gelirleri yüksek seviyededir. Bu kesimin çalışanları farklı sektörlerde çalışan beyaz ve mavi yakalıdan oluşmaktadır. Gelir harcamasında çalışılan sektörler bir farklılık oluşturmamaktadır. Zira mavi yakalı bir çalışan, İstanbul’da birikim sonucu elde ettiği mülkü sayesinde daha rahat yaşam sürdürebilmektedir.

İşçiler, gelirlerinin belli bir kısmını yaşamış oldukları evlere kira bedeli olarak ayırmaktadır. Konut sahibi olan çalışan ile konutta kira vererek oturan çalışanın gelir harcaması farklılık göstermektedir. Oturdıkları konuta kira ödeyenler çoğunlukla haftalık gıda ihtiyacını daha düşük meblağlarla tamamlamaya çalışmaktadır. Zira gelirin büyük bir kısmı kiraya kullanılmaktadır. Oturdıkları konutun sahibi durumunda olanlar ise gelir harcamasını çeşitlendirebilmektedir. Konut sahibi olma durumu çoğunlukla çocuklarının

---

fazla et tüketimi kişi başı yıllık 17.7 kilogram ile tavuk etinde görülmektedir. Ancak tavuk eti tüketimi OECD ortalamasında yıllık 30.2 olarak görülmekte dolayısıyla Türkiye bu oranın da altında kalmaktadır. Dünya’da ortalama en fazla tavuk eti tüketen ülke İsrail olurken, sığır ve dana eti tüketiminde yıllık kişi başı 39.6 ile en yüksek orana sahip ülke Arjantin olmuştur. (<https://data.oecd.org/agroutput/meat-consumption.htm#indicator-chart>, Erişim Tarihi: 17.06.2019).

eğitimine daha fazla destek verebilme imkânı sağlamaktadır. Ancak eğitim maliyetlerinin gün geçtikçe artması bu kesimi dâhi zor durumda bırakmaya başlamıştır.

Sağlık giderleri, işçiler açısından fazla bir gider payı oluşturmamaktadır. Ortaya çıkan hastalık önemli bir sorun oluşturmadığı sürece tedavisini erteleyebilmektedir. İşçiler, sağlık sorunlarını çoğunlukla kendi imkânlarıyla (bitkisel tedavi yöntemi, yatarak dinlenme vb.) çözmeye çalışmaktadır. Bununla ilgili olarak Mehmet'in ifadeleri şu şekildedir;

“Hasta olduğumda hastaneye gitmeyi tercih etmiyorum pek. Hem buradan dolmuşla hastaneye git, sıra al, akşama kadar bekle. Zaten insanı kanser ediyor hastaneler. Özel hastaneler de paralı. Hem büyük hastalık olmadıkça ağrı falan geçiyor. İlaçlara para vereceğime alırım bir kilo et. Hem de çocukların yüzü güler. Et giren eve dert girmezmiş. Hastalık falan kalmaz. İş bırakıp doktora gitme imkânımız da olmuyor zaten” (Mehmet, 45 yaşında, Alçı yapı dekorasyon işinde çalışıyor, Memleketi Kırklareli, Geliri 2.500 TL).

“Evde ancak çocuklar hasta olursa gideriz. Ben zaten gelmişim 50 yaşına. Her hasta olduğumda doktora gidersem ay sonunu göremeyiz. Vücut bekledikçe hastalığı yok ediyor zaten” (Fatih, 52 yaşında, Doğum yeri İstanbul, İnşaatta çalışıyor, Geliri 3000 TL).

Tablo 16. İşten Çıkarılma Korkusu İle Daha Önce İşsizlik Yaşamış Olanlar Arasındaki İlişki

İş Kaybetme Korkusu	Son Beş Yılda İşsizlik Yaşayan		Toplam
	Evet	Hayır	
Evet	42	13	55
	73.7%	26.3%	100%
	41.2%	12.7%	53.9%
Hayır	15	32	47
	28.9%	71.1%	100%
	14.7%	31.4%	46.1%
Toplam	57	45	102
	55.9%	44.1%	100.0%

İşçilerin %53.9'u işlerini her an kaybetme korkusu yaşarken, %46.1'i işlerini kaybetme korkusu yaşamamaktadır. Son beş yılda işsizlik yaşamış olanlar %55.9'unu oluştururken, %44.1'i bu zaman diliminde işsizlik yaşamamışlardır. İş kaybetme korkusu olan %53.9'unun %73.7'si son beş yılda işsizlik yaşayanlardan oluşmaktadır. Bu gruptaki işsizlik yaşamayanların oranı ise %26.3'tür. İşinden çıkarılma veya işsiz kalma korkusu yaşamayan %46.1'inin %28.9'u son beş yıl içinde herhangi bir işsizlik yaşamayanlardan oluştururken, %71.1'i daha önce işsizlik deneyimi olan kesimi oluşturmaktadır.

Çalışma hayatında güvencesizlik çoğu meslek grubunu kapsayarak hızla büyümektedir. İşçilerin her an işten çıkarılma olasılığının yüksek olması, işçilerin hayatında ekonomik tedirginliğin artmasına neden olmuştur. Dışarıda işsizlik yaşayan kesimin her an yerlerine geçebilme olasılığı, çalışanlar için en büyük tehdit ve korkuyu oluşturmaktadır. İşverenler işten çıkardığı işçi yerine yenisini kolaylıkla işe alabilmektedir. İşçiler işverenin işten çıkarmaları rahatlıkla yapabileceği gerçeğini çoğunlukla benimsemişlerdir.

“Çözüm aramaya çalışsak bile birlik beraberlik olmuyor. Çözüm olmuyor. Mesela patron zam yapmıyor hakkımızı vermiyor. Onu bile bir araya gelip konuşamıyoruz. Beni işten çıkartırlarsa zor olur diyor gelmiyor. Sorunlarımızı genelde yemekhanede, serviste konuşuruz. Başka yerde değil. İş bitti mi herkes evine dağılıyor.”¹⁰

İşçilerin işsiz kalma korkusunu tetikleyen etkenler arasında daha önce işsizlik deneyimini yaşamış olmaları bulunmaktadır. Son beş yılda işsizlik yaşayan işçi kesimi, işsizliğin sosyo-ekonomik koşullar üzerinde yarattığı sorunlarla tekrar karşı karşıya kalmak istememektedir. İşçiler bir işe sahip olduktan sonra uzun mesai saatlerini ve ağır çalışma koşullarını daha kolay kabullenmektedir. Dolayısıyla daha önce işsizlik yaşamakla sonradan bir işte çalışırken her an işsiz kalma korkusu arasında doğrusal bir bağlantının olduğu saptanmıştır.

“Eğer ki biz hakkımızı aramaya kalkarsak bizi gönderirler. Tazminatsız falan. Zaten işten işçi çıkarsalar kimse oralı olmuyor beni de çıkarır diye” (Beyza, 32 yaşında, Fabrikada çalışıyor, Geliri asgari ücret).

---

¹⁰ Araştırmacı, kimliğini açıkça beyan etmesine rağmen alan çalışması kapsamındaki bu görüşmede görüşülenlerce gazeteci olarak algılanmıştır. Bunda alan çalışmasının OHAL koşullarında gerçekleştirilmesinin de etkisi vardır. Bu sebeple görüşme yapılan kişi sorulara daha kestirme yanıtlar vermeyi uygun görmüştür.

Tablo 17. İşçilerin Borçlu Oldukları Yer ve Borçluluk Durumları

Borç Durumu	Borçluluk İlişkisi Kurulan Kişi/Kurum					Toplam
	Banka	Esnaf	Kredi Kartı	Eş/Dost	Borç Yok	
Evet	44	7	27	7	0	85
	51.8%	8.2%	31.8%	8.2%	0.0%	100%
	43.1%	6.9%	26.5%	6.9%	0.0%	83.3%
Hayır	0	0	0	0	17	17
	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	100%	100%
	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	16.7%	16.7%
Toplam	44	7	27	7	17	102
	43.1%	6.9%	26.5%	6.9%	16.7%	100.0%

İşçilerin borcunun nerelere bulunduğunu ve borçluluk durumunun ne sıklıkta olduğunu gösteren *Tablo 17*'ye göre, çalışan kesimin %83.3'ünün borcu bulunmaktadır. Bu kesimin %51.8'inin bankaya, %31.8'inin kredi kartına, %8.2'sinin esnafa aynı şekilde %8.2'sinin eş/dosta borcu bulunmaktadır. İşçilerin %16.7'sinin borcu bulunmamaktadır. *Tablo 17*'ye göre işçilerin yaklaşık %70'inin bankaya borcu olduğu görülmektedir.

Borçlu olarak yaşayan işçilerin çoğunlukla bankaya borcu bulunmaktadır. Bankaya borçlanma nedenlerinin altında yatan en önemli faktör ise, konut veya araba gibi mülk sahibi olmak için bankadan çekilen kredilerdir. Kredi kartlarına olan borcun genellikle gençlerden oluştuğu görülmektedir. Genç gruptaki işçiler, kredi kartı üzerinden alışveriş yapmakta ve ihtiyacı olan ürünü peşin para olmasa dahi alabilmektedir. Ayrıca gençler daha çok giyim harcamaları üzerinden borçlanmaktadır. Genç işçiler, farklı ve gösterişli giyimin toplum içerisinde bir farklılık yarattığını ve itibar kazanmalarını sağlamadığını düşünmektedirler. Dolayısıyla krediye olan borçların artması tüketme isteğinin önüne geçememektedir.

Kredi kartı, işçilerin elde ettikleri gelirinin bitmesiyle birlikte diğer gelecek ayların gelirini de kullanma imkânı sağlamaktadır. Dolayısıyla düşük gelir elde etmenin zorluğunu kredi kartına borçlanarak kapatmaya çalışanlar için bir kurtuluş yolu olmaktadır. İhtiyacı olan ürünleri kazandıkları gelirle edinemeyen çalışanlar, borçlanma yoluyla ihtiyaç gidermeye başvurmaktadır. Bu da bize göstermektedir ki elde edilen gelir çalışan kesim açısından yeterli olmamaktadır.

Esnalardan alışveriş yapanları daha çok hane içi gelirin düşük olduğu grup oluşturmaktadır. Bu kesim ihtiyacını, tanıdık esnalardan borçlanarak sağlamakta ve borcunu ancak ödeyebilecek gücü olduğu zamanlarda ödemektedir. Ayrıca çalışan kesim, borçlarının ödeme günü gelmiş olmasına rağmen henüz bir parasal güç biriktirememiş ise, eş ve dosttan borç para alarak günü gelmiş olan borcunu kapatabilmektedir.

Borcu bulunmayan çalışan kesimin durumu sadece bu ay için geçerlidir. Zira bu kesim geçmiş aylarda ve yıllarda bir dönem borçlu olarak yaşamışlardır. Durumunu düzelterek borçlarını kapatan çalışan kesimin tekrar borç altına girmeleri kolay olmaktadır. Gelir bir dönem için yeterli olurken, hanede birinin işini kaybetmesi veya çalışamaz duruma gelmesi sonucunda haneler borç altına girmektedir. Buna ek olarak yeni bir mülk edinme, aile üyelerinden birinin evlenmesi veya sağlık sorununun oluşması borcu bulunmayan ailelerin tekrar borçlanmasına neden olabilmektedir.

Tablo 18. Borçluluk Durumunun Aralığı

Borçluluk Durumu	Frekans (n)	Yüzde (%)	Toplam Yüzde (%)
Sürekli Borçluyuz	30	29.4	29.4
Çoğunlukla Borçluyuz	21	20.6	50.0
Ara Sıra Borçlanıyoruz	47	46.1	96.1
Hiç Borcumuz Olmuyor	4	3.9	100.0
Toplam	102	100.0	

Tablo 18'e göre, çalışan kesimin borçlanma durumuna baktığımızda, işçilerin %20.6'sı "çoğunlukla borçlu", %29.4'ü "sürekli olarak borçlu" ve %46.1'i aralıklı olarak borçludur. Hiç borcu olmayanlar ise %3.9'dur. Çalışan kesimin %96.1'i aile geçiminde borçlanmaya başvurmuşlardır.

Tablo 19. Belli Bir Süre İşsizlik Yaşayanların Geçimini Sağlamak İçin Başvurduğu Yollar

	Frekans (n)	Yüzde (%)
Yardım Aldım	1	1.0
Kredi/Bankaya Borçlanarak	5	4.9
Tasarruf Ettim	15	14.7
Günü Birlik Yevmiye İşler	9	8.8
Ailemde Başka Çalışan Var	27	26.5
Toplam	57	55.9
İşsizlik Yaşamayan	45	44.1
Toplam	102	100.0

Geçmişte belirli süre (1 ay ile 1 yıl arası) işsizlik yaşayan çalışanların oranı %55.9'dur. %44.1'i işsizlik yaşamamıştır. İşsizlik yaşayan %55.9'unun %26.5'inin bu süreçte ailesinde başka çalışanlar bulunmaktadır. Hane içinde başka bir çalışanın bulunması işsizlik sürecinde ortaya çıkan maddi imkânsızlığı gidermede en önemli araç olarak görülmektedir. Hane içi aile ilişkileri, işsizlik sürecinin yükünü hafifletmektedir. Dolayısıyla bu süreçte ailesinden destek alabilen işsizler, iş arama sürecindeki psikolojik yıpranmayı kolay atlatabilmektedir.

İşsizlik süreci, kentte yaşayan hane üyelerini maddi yetersizliğe düşmesini sağlamaktadır. Haneler bu süreçte maddi yetersizlikten kaynaklı olarak belirli alanlarda tasarrufa gitmektedir. Ayrıca işsizlik sürecinde ailesinin durumunun da iyi olmaması işsizlik yaşayan bireylerin günü birlik işlerde çalışmasına neden

olmaktadır. İşsizliğin vermiş olduğu maddi yetersizlik durumunu bankadan genellikle “ihtiyaç kredisi” çekerek gidermeye çalışan işsizlerin, yardım alacağı bir kesim olmaması ve hanenin geçimi sağlamasının zor olmasından kaynaklı olarak bu yola başvurduğu görülmektedir. İşsizlik sürecinde çekilen kredi, iş arama sürecinde hane içi ihtiyacı gidermek için kullanılmaktadır. Dolayısıyla bir işte çalışmaya başlayan birey, işsiz kaldığı dönemde biriken borcunu ödemek için çalışmaktadır.

Tablo 20. Son Beş Yılda (2013-2018 Dönemi) İş Değiştirme ve Değiştirme Süresi

İş Değiştirme	Değiştirme Oranı					Toplam
	1 Kez	2 Kez	3 Kez	4 ve Üzeri	Değişim Olmayan	
Evet	25	19	9	8	0	61
	41.0%	31.1%	14.8%	13.1%	0.0%	100.0%
	24.5%	18.6%	8.8%	7.8%	0.0%	59.8%
Hayır	0	0	0	0	41	41
	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	100.0%	100.0%
	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	40.2%	40.2%
Toplam	25	19	9	8	41	102
	24.5%	18.6%	8.8%	7.8%	40.2%	100.0%

Yukarıdaki tabloda çalışan kesimin son beş yılda iş değiştirme oranı ve iş değiştirme sıklığının hangi düzeyde olduğu gösterilmektedir. Buna göre işçilerin %59.8’i son beş yılda iş değiştirmişken, %40.2’si var olan işinde hâlâ çalışmaktadır. İşçilerin iş değiştirme oranları yüksek bir seviyede görülmüştür. Son beş yılda iş değiştirenlerin %59.8’inin %41 i beş yıl içinde “bir kez” iş değiştirmişlerdir. Bu gruptakilerin %31.1’i “iki kez”, %14.8’i “üç kez” iş değiştirirken %13.1’i “4 ve üzeri” oranında iş değiştirmiştir. Beş yıl içinde iş değiştirmeler çoğunlukla işten çıkarılma olarak görülmekte ve bu işçiler kendi

istekleri ile iş değiştirmeye gitmemektedir. İşinden memnun olmasa dahi başka bir iş bulma garantisi bulunmayan işçiler, işlerinde uzun süre kalmak için çabalamaktadır. Dolayısıyla her an işten çıkarılma tehdidi altında kalan işçilerin bir işte çalışıyor olması tam bir güvence oluşturmamaktadır. Son dönemlerde fabrikaların maliyetini karşılayamaması nedeniyle bazı bölümlerini kapatarak işçi çıkarımlarını arttırdığı görülmüştür. Bazı fabrikaların ise İstanbul'dan başka bölgelere taşınması kararı artış göstermiştir¹¹. Ancak fabrikaları başka bölgelere taşıma kararı verilirken, buralarda çalışan işçilerin durumlarında ise tam bir çözüm oluşturulmamıştır. Fabrikanın taşındığı bölgeye gitme imkânı olmayan işçiler dolayısıyla işsiz kalmaktadır.

“Fabrika taşındı. Sekiz sene çalıştım. Altı ay önce falan. Tekirdağ’a gitti. Teklif ettiler ama oraya gidersem kira verecektim burada ev bize ait” (Arif, 32 yaşında, İstanbul’a 2005 yılında göç etmiş, Şu an inşaatta çalışmakta).

Teknolojide ve iletişim ağlarındaki son zamanlarda yaşanmakta olan hızlı dönüşümün, üretimde, dağıtımda ve tüketim aşamasındaki hareketliliği de hızlandırdığı görülmektedir. Bu süreçte mekânsal boyutlarda değişiklik yaşanmış ve yeni bir boyut kazanmıştır. Sanayide de aynı oranda bir değişim yaşandığı görülmektedir. Sanayinin yeni odakları oluşmakta ve geçmişte sadece bir mekânda yürütülebilen sanayi faaliyetleri yeni dönemde faaliyetlerini daha düşük oranda gerçekleştirebileceği alanlara kayabilmektedir (Öngel, 2013, s. 25-26).

---

¹¹ Turkishtime dergisinde 15 Aralık 2017 tarihli “Trakya’ya Taşınan Sanayi Şirketleri” başlıklı haberi ile Sercan Akıncı’nın 27 Nisan 2017 tarihli “Sanayicinin Taşınma Kaygısı” başlıklı “sanayi göçü” olarak da tabir edilen duruma ilişkin daha detaylı inceleme için bkz.

(<http://www.turkishtimedergi.com/makro-ekonomi/trakyaya-tasinan-sanayi-sirketleri/>)

(<https://www.dunya.com/ekonomi/sanayicinin-tasinma-kaygisi-haberi-360050>)

Tablo 21. İşçilerin Hane Halkı Sayısı ve İkamet Ettikleri Konutun Oda Sayısı

Oda Sayısı	Aile Kişi Sayısı					Toplam
	2	3	4	5	6 ve Üstü	
2+1	6	15	22	17	8	68
	8.8%	22.1%	32.4%	25.0%	11.8%	100.0%
	5.9%	14.7%	21.6%	16.7%	7.8%	66.7%
3+1	0	7	9	7	9	32
	0.0%	21.9%	28.1%	21.9%	28.1%	100.0%
	0.0%	6.9%	8.8%	6.9%	8.8%	31.4%
4+1	0	0	1	0	1	2
	0.0%	0.0%	50.0%	0.0%	50.0%	100.0%
	0.0%	0.0%	1.0%	0.0%	1.0%	2.0%
Toplam	6	22	32	24	18	102
	5.9%	21.6%	31.4%	23.5%	17.6%	100.0%

İşçilerin yaşadığı hanede bulunan kişi sayısının ve konutta yer alan oda sayısının karşılaştırıldığı *Tablo 21*'e göre, konut tipi “2+1” evlerde yaşayanların oranı %66.7 iken “3+1” evlerde yaşayanların oranı %31.4 ve “4+1” evlerde yaşayanların oranı %2'dir. İki kişilik hane sayısına sahip olanların oranı %5.9 iken üç kişilik hane sayısına sahip olanların oranı %21.6'dır. Hane üye sayısı dört kişiden oluşanların oranı %31.4 iken beş kişiden oluşanların oranı %23.5'tir. Hane üye sayısının altı ve üzeri olan ailelerin oranı ise %17.6'dır.

Konut tipi “2+1” olan %66.7'sinin %8.8'i iki kişilik, %22.1'i üç kişilik, %32.4'ü dört kişilik, %25'i beş kişilik ve %11.8'i altı ve üstü olmak üzere hanede ki kişi sayısını göstermektedir. Konut tipi “3+1” olan evlerde yaşayan %31.4'ünün %21.9'u üç kişilik hane üye sayına sahipken, bu grupta hane üye sayısı dört kişiden oluşanların oranı %28.1'den, beş kişilik olanların oranı %21.9'dan, altı ve üzeri olanların oranı %28.1'den oluşmaktadır. Konut tipi “4+1”

olan evlerde yaşayanların oranına göre, hane sayısı dört kişiden oluşanların oranı ile hane üye sayısı altı ve üzeri olanların sayısının yarı yarıya olduğu görülmektedir.

Tablo 22. Konut Sahipliği ve Sahip Olma Yolu

Konutta Oturma Durumu	Konut Sahibi Olma Yolu				Toplam
	Kira	Banka Kredis	Borçlanma	Birikim	
Satın Alma	0	23	24	15	62
	0.0%	37.1%	38.7%	24.2%	100.0%
	0.0%	22.5%	23.5%	14.7%	60.8%
Kendi Yapımı	0	1	4	3	8
	0.0%	12.5%	%50.0	37.5%	100.0%
	0.0%	1.0%	3.9%	2.9%	7.8%
Kira	32	0	0	0	32
	100.0%	0.0%	0.0%	0.0%	100.0%
	31.4%	0.0%	0.0%	0.0%	31.4%
Toplam	32	24	28	18	102
	31.4%	23.5%	27.5%	17.6%	100.0%

Asgari ücret düzeyinde çalışarak yaşamını sürdüren işçilerin oturdukları evlerinin kendilerine ait olması sosyo ekonomik yaşantılarının daha rahat sürmesinde yardımcı rol oynamaktadır. Yukarıdaki tablo, işçilerin konut sahiplik durumunu ve konuta sahip olabilmek için gerekli maddi imkânı nasıl sağladıklarını göstermektedir. Buna göre, oturdukları konuta sahip olanların %60.8'i konutu satın alarak edinmişlerdir. Konutu doğrudan tamamlanmış şekilde satın alanların %37.1'i banka kredisinden yararlanırken, %38.7'si tanıdığı kişilere borçlanarak konut sahibi olmuştur. %24.2'si ise belli bir birikim oluşturduktan sonra konut satın almıştır. Oturdukları konutu kendi imkânlarıyla aldıkları arsa

üzerine, sonradan yaptıklarını ifade edenlerin oranı %7.8'dir. Konutunu sonradan kendileri yapanların %12.5'i banka kredisi kullanmış olup yarısı yakın akraba veya arkadaşlara borçlanmıştır. %37.5'i ise konut yapımı kadar para biriktirerek konut sahibi olmuştur. Yaşadıkları konutta kiracı olarak ikamet edenlerin oranı ise %31.4'tür.

Tablo 23. Giyim-Kuşam Alışverişinin Yapıldığı Yer ve Giyimde Kaliteye Verilen Önem

Alışveriş Yapılan Yer	Giyim-Kuşam Alışverişinde Öncelik Verilen Durum			Toplam
	Kalite	Fiyat	Görünüm	
Pazar	2	51	0	53
	3.8%	96.2%	0.0%	100.0%
	2.0%	50.0%	0.0%	52.0%
Avm	19	26	2	47
	40.4%	55.3%	4.3%	100.0%
	18.6%	25.5%	2.0%	46.1%
Tuhafiye	1	1	0	2
	50.0%	50.0%	0.0%	100.0%
	1.0%	1.0%	0.0%	2.0%
Toplam	22	78	2	102
	21.6%	76.5%	2.0%	100.0%

Giyim alışverişi yaparken tercih edilen yerleri ve işçilerin kıyafet alırken kalite, fiyat ve görünümünden ilk tercihlerinin ne olduğunu gösteren yukarıdaki tabloya göre işçilerin %52'si giyim alışverişini pazardan, %46.1'i alışveriş merkezlerinden, %2'si tuhafiyelerden yapmaktadır. Giyim alışverişi sırasında kıyafetlerde kaliteye önem verenlerin oranı %21.6 iken, kıyafet alırken fiyatı dikkate alanların oranı %76.5'tir. Giyim alışverişlerinde ilk olarak görünüme

dikkat edenlerin oranı ise %2'dir. Giyim alış verişinde fiyat unsurunu daha fazla dikkate alanların %50'si ile kaliteye dikkat edenlerin %2'si ürünlerini pazardan almaktadır. Alış veriş merkezlerinden giyim alış verışı yapanların %25.5'i fiyata, %18.6'sı kaliteye ve %2'si görünüme dikkat etmektedir.

Tablo 24. Sağlık Sorunlarını Çözme ve Tedavi Sağlama

Sağlık Sorununda Başvurulan Yer	Gerekli Olan Tedaviyi Sağlama		Toplam
	Evet	Hayır	
Devlet Hastanesi	50	33	83
	60.2%	39.8%	100.0%
	49.0%	32.4%	81.4%
Özel Hastane	15	4	19
	78.9%	21.1%	100.0%
	14.7%	3.9%	18.6%
Toplam	65	37	102
	63.7%	36.3%	100.0%

İşçiler, tedavi olabilmek için öncelikle devlet hastanesi ve özel hastane kurumlarından birini tercih etmektedir. Sağlıkın bozulması durumunda tedaviyi sağlamak için devlet hastanesine başvuranların oranı %81.4 iken özel hastaneleri tercih edenlerin oranı ise %18.6'dır. Özel hastaneyi tercih eden işçilerin çoğu bu hastanelerdeki acil polikliniği kullanmaktadır. İşçiler özel poliklinik fiyatlarının aşırı şekilde pahalı olduğunu ve tedavi yolunu uzattıklarını düşünmektedir. Bununla ilgili olarak Sami'nin ifadeleri şu şekildedir.

“Damar tıkanıklığı var kalbimde. Her bir doktor farklı şeyler söylüyor. Kimi diyor ameliyat olmalısın kimi diyor olmak tehlikeli. Sağlık bitmiş ülkede. Nereye gideceğimi bilemedim. Özel hastaneye de gidelim dedik. Üç ay süründürdü bizi.” (Sami Bey, 43 yaşında, Güvenlik görevlisi, Memleketi Kayseri)

“Özel hastanede acili kullanırız. Polikliniklerde tedavi olduğumu hiç hatırlamam. Üç kuruş para ile oralarda ölsen tedavi etmezler. Kardeşim bir gece nefes alamaz duruma geldi. Özel hızlı tedavi eder dedik acil gittik. İki tane fatura koydular önümüze. Faturaları düşünmekten sağlığı unuttuk.” (Gülhan, 28 Yaşında, Muhasebeci, Memleketi Ağrı)

Sağlık sorunlarından dolayı devlet veya özel hastanelerden birine başvuranların % 63.7’si gerekli olan tedavisini zor şartlarda da olsa sağlamakta, %36.3’ü sağlığı için gerekli olan tedavisini hiçbir şekilde sağlayamamaktadır.¹² Tedavide devlet hastanesini kullananların %60.2’si gerekli olan tedaviyi sağlamaktadır. Tedaviyi sağlamada özel hastaneleri kullananların %78.9’u gerekli olan tedaviyi sağlamaktadır.

Devlet hastanelerin niteliğinin gittikçe düşürülmesinden ve buralarda hem doktor yetersizliğinden kaynaklı hem de gerekli tedavi gereçlerinin yetersizliğinden kaynaklı sorunların olması, işçilerin devlet hastanelerindeki tedaviden memnun olmamasına neden olmaktadır.¹³

“Eşim kanser hastası. İlaçlarını bulmak çok zor. İki liralık ilaç oluyor sana 20 lira. Kanser ilacını 3.800’e bulamıyorsun. Eczaneleri sürekli geziyorum. Acil kullanması gerektiği zamanda daha da zor oluyor.” (Elif, yaş 39, Bilişim teknolojisi, Geliri 3000 TL)

---

¹² Bu oran sağlıktan memnun olmayanların oranını göstermemekle birlikte sağlık sorunlarını maddi olarak hiçbir şekilde sağlayamayanların oranıdır.

¹³ Kamu hastanelerinin gelir gider bütçesine ilişkin olarak daha detaylı veriler için 2017 Yılı Sayıştay Denetim Raporu Bkz.

https://www.sayistay.gov.tr/tr/Upload/62643830/files/raporlar/kid/2017/Genel_B%C3%BCt%C3%A7e_Kapsam%C4%B1daki_%20Kamu_%C4%B0dareleri/T%C3%9CRK%C4%B0YE%20KAMU%20HASTANELER%C4%B0%20KURUMU.pdf

Tablo 25. Cinsiyet Dağılımına Göre Boş Zamanın Değerlendirilmesi

Cinsiyet	Boş Zaman Uğraşı							Toplam
	Kitap/dergi vb.	TV İzleme	Kıraathane	Dernek	Dinleme	Temizlik Ev İçi Faaliyet	Boş Zamanı Yok	
Kadın	4	5	0	0	3	27	6	45
	3.9%	4.9%	0.0%	0.0%	2.9%	26.5%	5.9%	44.1%
Erkek	4	9	4	7	23	0	10	57
	3.9%	8.8%	3.9%	6.9%	22.6%	0.0%	9.8%	55.9%
Toplam	8	14	4	7	26	27	16	102
	7.8%	13.7%	3.9%	6.9%	25.5%	26.5%	15.7%	100%

Çalışma saatleri dışında boş zamanını nasıl geçirdiğini değerlendirmek, işçilerin günlük yaşamda sosyo-kültürel durumlarının niteliğini ortaya çıkarmaktadır. Aşağıdaki tablo, kadın ve erkek işçilerin çalışma saatleri dışında ve izin günlerinde boş zamanlarını nasıl geçirdiğini ortaya koymaktadır.

Çalışma saatleri dışında “boş zaman uğraşı” olarak kadınların %3.9’u, aynı şekilde erkeklerinde %3.9’u “kitap, dergi vb.” okumaktadır. Toplamda işçilerin %7.8’inin boş zamanını “kitap, dergi vb.” okuyarak geçirdikleri görülmüştür. İşçilerin %4.9’u kadın işçiler, %8.8’i erkek işçiler olmak üzere %13.7’si boş zamanını “TV izleyerek” geçirmektedir. Boş zamanlarda “kıraathaneye” gidenlerin %3.9’luk bir kısmı tamamen erkeklerden oluşmaktadır. Aynı şekilde tamamını erkek işçilerin oluşturduğu “derneğe gidenler”in oranı %6.9’dur. İşçilerin %25’i boş zamanını dinlenerek geçirmektedir. Boş zamanını dinleyerek geçirenlerin %2.9’u kadın iken %22’si erkek işçilerdir. Ev içi temizlik faaliyetleri kadın işçilerin sorumluluğu üzerine yüklenmekte ve kadın işçiler çalışma saatleri dışında ev içi faaliyetlerle ilgilenmektedir. Kadın işçilerin %26.5’i boş zamanında ev içi faaliyetlerle (ütü yapmak, ev içi genel temizlik, çocuklarla ilgilenmek vb.)

uğraşmaktadır. İşçilerin, %9.8'inin erkek %5.9'unun kadın işçilerden oluşan toplam olarak %15.7'si çalışma saatleri dışında dâhi boş zamanlarının olmadığını belirtmiştir.¹⁴

“Paran varsa her yere gidersin. Sinema falan gibi pahalı şeylere gidemeyiz. Her şey maddi burada. Allah razı olsun bizim memleket derneği piknik falan yapıyor bazen.” (Ali, Yaş 42, İnşaat sektöründe çalışmakta, Gelir durumu 3000 TL, Memleketi Ordu)

“İşe gider işten geliriz. Zaten haftanın altı günü çalışıyorum. Bir günü de evde yorgunluktan yatıyorsun. Çocukları parka götürürüm bazen. Aktivite kimsede yok. Bekârlara var ama. Onlar da gezerler sadece. İşyerinde maç olur maça giderler hepsi o.” (Ersin, yaş 37, Fabrikada imalat ustası, Geliri 2500 TL, Memleket Ardahan)

Tablo 26. İşçilerin Yoksulluktan Kurtulmak ve Çalışma Şartlarının İyileştirmek İçin Herhangi Bir Girişimde Bulunup Bulunmadıklarını

	Frekans (n)	Yüzde (%)
Evet	14	13.7
Hayır	88	86.3
Toplam	102	100.0

Tablo 26'da işçilerin çalışma hayatlarında karşılaştıkları sorunlara ve yaşadıkları yoksulluğa karşı herhangi bir tepki oluşturup oluşturmadıkları verilmiştir. İşçilerin %13.7'si iş ortamında bir araya gelerek çalışma sorunlarına karşı dernek kurma sendikaya katılma gibi örgütlenme kanallarından birini gerçekleştirmişlerdir. %86.3'ü ise herhangi bir sendikal faaliyete katılmamış veya iş yerindeki sorunlara karşı eylem gerçekleştirmemiştir.

¹⁴ Önkal (2016, s. 73) kentte yaşayan “metropol insanının” dış etkenler tarafından yaratılmış olduğunu belirtmektedir. Kentte yaşayan insanlar, çalışarak belli bir gelir elde etmekte, bir bedel ödemekte ve zaman planını kendisi gerçekleştirememektedir. İhtiyacının dahi “üst akılla” belirlendiği bu insanlar “suyunu arıtma sebillerinden, yemeğini fast-food zincirlerinden karşılayan pasif bir tüketicidir.”

Esenyurt'taki işçilerin sendikal örgütlenmesi ve hayat şartlarının daha iyi konuma getirilmesi için oluşturdukları tepkimeler çoğunlukla alt seviyelerde görülmektedir. İşçiler yoksulluktan kurtulma aracı olarak ücretlerdeki miktarı önemli bulmaktadır. Dolayısıyla ücretlerinin daha iyi koşula getirilmesi gerektiğini düşünmektedir. Ancak işyerlerinde çalışma ücretlerinin ve koşullarının düzeltilmesi için bir araya gelerek hak aramayı da tehlikeli bulmaktadır. İşçilerin ücretlerinden başka güvencelerinin olmaması ve yaşam koşullarının zor şartlarda sağlanması işyerlerine karşı gösterilecek tüm tepkileri etki altına almıştır. İşçilerin çalışma yerlerindeki hak ihlallerine karşı çoğunlukla sessiz kaldıkları görülmüştür.

“Bizim sektörde öyle örgütlenme falan yapamazsın. Çalışmıyorsan bırak git diyorlar. Parayı da vermezler”(Ekrem, Yaş 37, İnşaat sektöründe çalışmakta, Geliri 3000 TL, Memleket Rize).

Çalışma ortamlarında işverenler aracılığıyla sendikacılığa karşı hareketler geliştirilebilmektedir. İşverenler işçileri korkutma yolu ile sendikal faaliyetleri engelleme çabasını gösterebilmektedir. İşten atma, ücret kesintisi, daha zor işleri verme gibi eylemleri genellikle işçilere direkt olarak iletilmektedir. Özellikle sendikaya katılma konusunda istekli olan işçilere karşı tehdit edici hareketler açıkça uygulanmaktadır. Ayrıca sendikaya karşı ilgili olan işçilerin izin durumları, hastalık nedeniyle işe gelmemesi, iş performansları gibi durumları sık sık takip edilmektedir (Yıldırım ve Uçkan, 2010, s. 170).

“Herhangi bir kuruluşa üye de olmadım hakta aramadım. Siyasi ideolojik olayım olmaz. Üye olduğunuzda hayatınız kaya. Sendika falan gibi şeylere üye olmamak gerekir bu zamanda. Şirketin zaten tuzu kuru olur hep. Olan biz işçilere olur sonra” (Kadir, Yaş 41, Özel sektör bölge yöneticisi, gelir 3500 TL, Doğum yeri İstanbul).

Sendikaya olan güvenin bu kadar azalmasında sendikaların, işçilerin çalışma yerlerinde uğradıkları hak ihlaline karşı gerekli tepkiyi gösterememiş olmasıdır. İşçilerin haklarını tam olarak savunmaya çalışan sendikalar ise işçiler nezdinde büyük bir destekle karşılanmaktadır. Ancak işçiler tam olarak işçi hakkını gözetebilecek bir sendikanın oluşmadığını belirtmektedir. Dolayısıyla işçilerin örgütsel düzeylerindeki oranın artması ya da azalması tamamen sendikaların

niteliklerine bağılı olmaktadır. İşçilerin, sendika üyesi olduğu halde sendikanın desteğini almadan bir araya gelerek çalışma şartlarını daha iyi duruma getirdikleri görülmüştür. Dolayısıyla işçiler sendika üyesi olup sendikanın dışında eylem kararını verebilmektedir.¹⁵

“Sendikalarda sağcı solcu var. Kimi patrona çalışıyor. Kimi sendika var patrona yüzünü döner arkasından güler. Bazı sendikalar kendi çıkarı için çalışır. Bu sendikalar senin iyiliği için uğraşmazlar. Ayda 100 lira para kesiyorlar. Çünkü bizim avukatlığımızı yapıyorlar. Bazı sendikalar, patronlarla insan kaynakları ile sorun yaşadığımızda ortadan kayboluyorlar. Bazı sendikalarda senin hakkının dört dörtlük savunurlar. Çünkü aylık para çekiyorlar. Para vermesek hiçbir sendika bizi düşünmez. Orası ayrı tabi. Sendikada adamın hakkını savunan var savunmayan var” (Serkan, 36, Fabrikada çalışmakta, Geliri 2000 TL, Memleketi Sivas).

Sendikal faaliyet altında bir araya gelmek işçiler için artık düşündürücü bir noktayı oluşturmaktadır. Sendikaların örgütlenmeye ve işçilerin haklarına karşı tutumu sendikaya olan güven düzeyini belirlemektedir.

“Önceden üye olduğum sendikadan hiç memnun değildim. Maaşı güzeldi işimin. Ama sendika çok ilgisizdi. İnsan kaynakları ile bir sorunun olduğunda adam hakkı aramazdı.” (Ömer, Yaş 34, Fabrikada çalışmakta, Geliri 2500 TL, Memleket Sivas).

İşçilerin bir araya gelerek işyerlerindeki koşullarının düzeltilmesine ilişkin eylemleri sendika dışında başka yollarla sağlanamamaktadır. Bu koşulların oluşması için gerekli tüm yollar fabrika içi kurumlarında baskısıyla denetim altına alınmaktadır. İşçilerin hem yaşamlarındaki yoksulluğa hem de işyerindeki zor şartlarına karşı oluşabilecek tüm tepkileri kurumlar aracılığıyla denetlenmektedir. Ayrıca yoksulluğa ve düşük gelire karşı verilecek herhangi bir tepkinin işçiler için anlamı daha da yoksullaşma ve uzun bir süre işsiz kalma düşüncesidir.

---

¹⁵ “İş bıraktık maaşı beğenmedik. Sendikanın haberi olmadan. Sendika patrandan fazla yalvarıyor bize yapmayın diye. Ama az da olsa arttırdık”.

“Sendikanın dışında örgütlenmek için dernek falan kurmadık. Öyle bir şey olsa izin vermezler. Dernek kurumlarında ajanlar var. Bir şey olduğunda hemen onun kulağına gidiyor. O yüzden bir şey yapamıyoruz. İşçilerden toplanalım bir araya gelelim oluyor. Ancak buluşamıyoruz. Patronun kulağına gider diye.”(Selim, Yaş 29, Fabrika kesim işçisi, Gelir durumu asgari ücret, Memleket Kars)

“Fabrika da 300-350 kişi çalışıyor. Bölüm olarak çalışıyoruz. Benim bölümde de 80 çalışan var. Bunlarla işle ilgili sıkıntılar olduğunda bir araya gelemiyoruz. Herkes kendi ekmeğinin peşinde.”(İsa, Yaş 33, Fabrika imalat işçisi, gelir asgari ücret, Memleket Burdur)

“X sendikasına üyeyim. Ben işe girdim. Bana sen iki ay çalış dediler. Seni sendika üyesi yapacağız dediler. Tamam dedim. İki ay olmadan girişte üye yaptılar. Önce bakıyorlar tabi. Arkadaş ortamına ayak uydurabiliyor mu? Hakkını arayabiliyor mu? Arattırır mı? Başka sendika yok. İşyerine başka sendikalar gelip de haklarınızı ararız diyorlardı. Ancak hiçbir patron beğendiği sendika varsa işyerine başka sendika sokmaz.”(Fuat, yaş 28, alüminyum fabrika işçisi, gelir 2000 TL, Memleket Ordu)

İşyerlerinde, genellikle ustabaşları, şefler ve insan kaynakları işçilerin hak arayışlarına engel oluşturabilecek nitelikte olmaktadır. Bu kesim, işçilerin işyerindeki faaliyetlerini ve hareketlerini kontrol altında tutabilmekte ve işçileri yönlendirebilmektedir. Fabrikalar için bu kesim işçiler üzerindeki denetimi ayakta tutabilen en önemli bölümü oluşturmaktadır. Fabrikalardaki insan kaynaklarının işçiler lehine karar veren bir mekanizma olarak çalışması, işçilerin bir araya gelerek daha iyi çalışma ortamı sağlamasında en önemli desteği oluşturacaktır. İnsan kaynakları bölümünün desteği işçiler için büyük bir cesaret unsur yaratabilmektedir. Dolayısıyla işçilerin düşük ücretlere karşı verecekleri mücadelede sendikaların ve fabrika içi kurumların rolü büyüktür.

“İşyerinin ustabaşları var şefleri var. Güvendikleri var. Bunu yöneten insan kaynakları var. Bunlar sendikaya üye değildir. Patronun elemanlarıdır. İşyerinde bir sorun olduğunda ustabaşları hemen şefe anlatır. Sorun çıkaran

kişiyi söyleyebilir. Bunun önüne geçmek için şefler ve ustabaşları da sendikaya üye olması lazım.”

“Bizim işyerine gelen arkadaş anlattı. Çuval fabrikasında çalışırken 400 işçi bir araya gelmişler. Patronun haberi olmadan. Kendi aralarında örgütlenmişler. Sendikaya üyemişler. Patron kabul etse de etmese de o işyerine sendika gelmek zorunda. Çünkü üyeleri var. Tabi sendikaya üye oldukları için çıkarılmışlar işten. 2013 yılında. Bizim işyerine geldi sonra. Böyle böyle toplandı diye anlattı. Bizde yapmaya çalıştık ama herkesin kulağına gidiyor. Yalaka çok. Bir şey yapamadık.”¹⁶

“Bizim işyeri küçük. Fabrika büyük bir yer olması lazım. Patron güçlü olacak ki sendika da güçlü olsun. Ufak işyerlerinde bütçesi zayıf patronun işçisi az. Örgütlenme olmuyor.”(Soner, Yaş 44, Tekstil atölyesinde çalışmakta, Gelir durumu asgari ücret)

“Ben işten hakkımı aradığım için çıkarıldım. İnsan kaynaklarından geldiler sen çalışmıyorsun, kaytarıyorsun, istediğimiz şeyi veremiyorsun şöyle böyle diye. Bahane çok. Beni işten çıkaracaklar. Tutanak imzalıyorlar. İkinci tutanağı imzalayınca sendika başkanını çağırmak istedim. Benim avukatım olmuş oluyor ya. Ben tek başıma kendimi savunamıyorum. Öyle hep karşı taraf haklı oluyor. Ama X sendikası geldi. Adam hakkımı savunmuyordu. Üçüncü tutanağı imzalatmak istediler imzalamadım. İmza atarsan tazminatı sonra falan vereceğim derse. Kâğıdı okumadan imza atarsan hakkını alamazsın. İster çıkarın ister çıkarmayın dedim. Beni işten çıkardılar. Haklarımı da vermek zorunda kaldılar tabi. İki sene oldu şimdi inşaatta devam ettim. İş bulamadım daha.” (Berat, Yaş 38, İnşaat, Gelir durumu 3000 TL)

“Sendikaya başvurduk. Girdiğimize pişman olduk. Sendika patronun eski arkadaşı çıktı. Sendikadan geri çıkana kadar çok çektik. Önce üye olduk sonra

---

¹⁶ Eren Ergine ve Erkan Sarioğlu'nun 11 Şubat 2014 tarihli “1500 İşçi Fabrikayı İşgal Etti” başlıklı haberine göre, 2013 yılında Greif Çuval işçileri bir araya gelerek fabrika işgali gerçekleştirip, daha iyi çalışma şartları için mücadele etmişlerdir. Bu eyleme, işçilerin üyesi olduğu sendika olan DİSK Tekstil Sendikası da tepki göstermiştir.

<https://www.evrensel.net/haber/78179/1500-isci-fabrikayi-iskal-etti>

geri çıktık.” (Orhan, Yaş 36, Tekstil fabrikası, Gelir durumu 2500 TL, Memleket Kastamonu)

SONUÇ

Esenyurt, tarihsel süreç içerisinde ele alındığında İstanbul ilçeleri arasında nüfusunu sürekli artan ve giderek kentin en kalabalık bölgesi haline gelen bir yer olarak karşımıza çıkmaktadır. Kentsel yoksulluğun en net şekilde görülebileceği Esenyurt'ta işçi sınıfı zor şartlar altında yaşam mücadelesi vermektedir.

Çalışmada elde edilen sonuçlar, araştırmaya katılan işçilerin çoğunluğunun, İstanbul gibi metropol bir kentte geçimini sağlamakta büyük zorluklarla karşılaştıklarını göstermektedir. Her ne kadar kente göç etmek ve kentte yaşamak daha cezbedici görünse de işçilerin bir kısmının kıra dönme ve kırsal yaşam alanına katılarak hayat sürdürme umudu mevcudiyetini korumaktadır. Yine, kentsel yaşamın kırdan göç edenler nezdinde komşuluk ilişkilerini olumsuz etkilediği görülmüştür; göç yoluyla Esenyurt'a yerleşenler arasında komşuluk ilişkileri gerilemektedir. Bu durumun en temel sebebi olarak çalışma hayatının işleyişi gösterilebilir. Yoğun çalışma saatleri, işçilerin komşuları ile yakın ilişkiler kurması için gerekli olan zamanı azaltarak karşılıklı ilişkileri zayıflatmaktadır. Kentsel yaşamda karşılıklı ilişkilerin zayıflamasıyla birlikte işçilerin "memleketlerine", diğer bir deyişle kırsal bölgelere geri dönme isteklerinin kuvvetlendiği söylenebilir. Esenyurt'a göç eden işçilerin memleketlerine dönme isteğinin en yüksek olduğu grubu, yurt dışından göç edenler oluşturmaktadır. Bu işçiler önceden yaşadıkları dış ülkelere geri dönmek isteklerinin altındaki sebep kültür farklılıklarıdır. Yaşamış oldukları bölgede kendilerine hitap eden düzenlemelerin olmaması, bu grubun geri dönme isteğini kuvvetlendirmektedir. Kültürel anlamda kendilerini dışlanmış olarak hisseden bu gruptaki işçiler için doğdukları yerde yaşamak sosyo-kültürel açıdan daha rahat bir yaşantı sağlamaktadır. Öte yandan literatürde bir kente göç yoluyla gelen işçilerin, bölgeye daha önce yerleşmiş ya da bölgenin yerlisi konumundaki işçilerden daha çok sosyal dışlanmaya maruz kaldıkları şeklinde vurgulanan olgu, Esenyurt'ta gerçekleştirdiğimiz alan araştırmasında elde ettiğimiz bulgularla uyuşmamaktadır. Esenyurt'a sonradan göç ederek yerleşenlerin, Esenyurt'u tercih etmelerinin sebebi akrabalarının veya hemşerilerinin burada yaşıyor olmalarıdır. Nitekim yaşanan bölgede akraba veya hemşerinin çoğunlukta olması, göç edenler açısından, sosyal dışlanma etkenini de ortadan kaldırmaktadır. Zira işçiler, komşuluk ilişkilerini kendi akraba veya hemşerileri ile kurmakta, boş zamanlarda

yapılacak sosyal aktiviteler akraba veya hemşeri ile yapılmaktadır. Dolayısıyla kentte akraba veya hemşeri ile aynı bölgede yaşamak sosyal dışlanmaya karşı bir kalkan görevi görmektedir.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği doğrultusunda ortaya çıkan kadın istihdam yetersizliği Esenyurt'ta kent yoksulluğunun bir diğer vechesini oluşturmaktadır. Esenyurt'ta çalışan kadın işçiler, çalışma hayatında erkeklere kıyasla daha fazla zorluk yaşamaktadır. Fakat buna rağmen kadın işçiler, kent yaşamının kır yaşamından daha özgürlükçü bir alan sağladığı düşünülmektedir. Aynı zamanda memleketlerine geri dönme isteğine kadın işçiler arasında daha az rastlanılmaktadır. Her ne kadar kadınlar açısından kent, “kendini ifade edebilme ve hayata dair isteklerini daha kolay gerçekleştirme açısından özgürlük alanının genişlemesi” olarak görülse de, ilk iş deneyiminin yaşandığı yer olarak kent aynı zamanda kadın işçiler açısından sorumlulukların daha çok artması anlamına da gelmektedir. Ayrıca işçilerin yoğun çalışma şartlarından uzaklaşmaları, kendilerini rahat hissedebilmeleri ve kendilerine vakit ayırabilmeleri açısından önemli olan boş zaman kullanımı, kadın işçiler için nadiren söz konusu olmaktadır. Zira kadın işçiler ev içi yeniden üretimin baskısıyla birlikte boş zamanlarında da yoğun olarak çalışmaktadırlar. Mesainin sona ermesinin ardından kadının “asli görevi olarak görülen” ev içi faaliyetler başlamaktadır. Erkek işçiler boş zamanlarını neredeyse tamamen kişisel faaliyetlerine ayırabilirken, kadın işçiler kişisel ihtiyaçlarını ve isteklerini karşılamaya vakit ayıramamaktadırlar. Kadın işçilerin çalışma hayatında yıl içerisinde dönemsel olarak yer aldıkları söylenebilir. Bu dönemlerde kadın işçiler çocuklarının okul zamanına göre iş saatlerini ayarlamak zorunda kalmaktadır. Çocuk bakımı kadın işçilerin sorumluluğu olarak görülmekte, çocukların okul döneminde geçici işlerde çalışan kadın işçiler uzun dönemli tatillerde ise işten ayrılmak zorundadırlar. Bu dönemlerde istihdam alanı olarak genellikle işe girme-çıkmanın daha kolay görüldüğü tekstil sektörü tercih edilmektedir.

Kadınlara birlikte bir diğer dezavantajlı grup olan genç işçiler için de Esenyurt'ta yaşamak, kırsal bölgelerde yaşamaktan daha cazip gelmektedir. Genç işçiler kentsel yaşamda ki hayatın hızlı ve aktif olmasından vazgeçmemekte, kırsal bölgelere geri dönme isteğini daha az düşünmektedir. Ayrıca çalışma hayatında

her bireye iş imkânı yaratmayan ve işsizliği, çalışma hayatında yer alan kesime karşı korku mekanizması olarak kullanan kapitalist sistemde işsizliğin en etkin olduğu kesimi gençler oluşturmaktadır. Kolaylıkla işten çıkarılabileceği algısı genç işçiler arasında yaygın olarak kabul görmüştür. Esenyurt'ta yaşayan ve çalışan gençler arasında son beş yılda iş değiştirme oranı yüksek olarak görülmektedir. Özellikle işsiz kalma korkusu daha çok tekstil sektöründe çalışanlar arasında görülmekte ve fabrikalarda son dönemlerde işten çıkarmaların artması, genel olarak işçiler arasında işsizlik yaşama korkusunu tetiklemektedir.

Eğitime devam etme ya da çalışma hayatına girme tercihi kent yoksulluğu ve işçi sınıfı odaklı çalışmamızın bir diğer eksenidir. Esenyurt'ta eğitim, bireyler açısından uzun vadeli bir süreç olarak görülmekte ve maddi açıdan büyük bir yükümlülük olarak algılanmaktadır. Genç işçiler, uzun ve külfetli bir süreç olarak gördükleri eğitime ilgilerini kaybetmekte, eğitime ayrılan zamanın çalışma hayatına atılarak geçirilmesi daha cazip görülmektedir. Dolayısıyla örgün eğitime olan ilgi azalmakta açık-öğretim sistemi kanalıyla eğitim tamamlamaya yönelim artmaktadır.

Görüşme gerçekleştirilen işçiler çalıştıkları işlerden memnun değillerdir. Bu memnuniyetsizlik, çocuklarının aynı işte çalışmalarını isteyip istemeyecekleri sorusuna verdikleri yanıtlarda kendisini göstermektedir. İşçiler kendi çocuklarının, daha iyi bir çalışma ortamının, daha iyi düzeyde bir ücretin ve daha düzenli çalışma saatlerinin olduğu alanlarda çalışmalarını istemektedirler. İşçilerin, kendi çocuklarının gelecekteki işlerine dair bu beklentilerinin, hâlihazırda kendi işyerlerinde en çok yakındıkları konular olduğu anlaşılmaktadır. Yine, iş sağlığı ve güvenliği işçilerin işlerinden yakındığı en önemli konulardan biridir. Bu durum özellikle, ağır sanayi işlerinde çalışan işçiler için geçerlidir.

Kent yaşamında yoksulluğa karşı mücadele geliştirilmemesi, mücadele alanlarının daraltılmasından ve engellenmesinden kaynaklanmakla birlikte işçiler arasında bazı davranış örüntülerine de neden olmaktadır. Kent yoksulluğunun artmasının yanı sıra, Esenyurt'ta doğal yaşam alanının da kalmaması, işçiler için istenilmeyen kentsel bir yaşam sürmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla bu durum memlekete geri dönme arzusunu tetiklemektedir. Kente göç ederek

yerleşen işçilerin kentte yaşamlarını sürdürmelerinde memleketlerinden getirttikleri ürün ve malzemeler önemli paya sahiptir. Memlekette gelen gıda ve para yardımları, kent yoksulluğunu azaltmada önemli bir unsur olarak görülmektedir. Bu yardımların önemi, Esenyurt'ta çalışan işçilerin genelde asgari ücret ile çalışmalarından kaynaklanmaktadır. Gelir seviyesi insanların yaşamlarının şekillenmesinde büyük bir önem arz etmektedir. İşçiler için asgari ücretin düzeyi, Esenyurt gibi hayatın pahalı olduğu bir ilçede geçimin sağlanması için yetersiz kalmaktadır. Dolayısıyla aile geçimi için gerekli olan ücretin daha altında belirlenen asgari ücretin oranı, kentsel yoksulluğun daha da derinleşmesine zemin hazırladığı söylenebilir.

Esenyurt'ta işçilerin iş arama yöntemleri arasında akraba aracılığıyla iş bulmak en fazla rastlanılan yöntem olarak öne çıkmaktadır. İşleri akraba aracılığıyla bulmak işçiler tarafından o denli içselleştirilmiştir ki, başka bir yöntemle iş aramaya neredeyse rastlanmamaktadır. Bu yöntemle iş arayan işçiler işe daha kolay yerleşirlerken, akraba aracılığıyla iş bulma imkânı olmayanlar iş ararken daha büyük bir mücadele vermektedirler. Öyle ki söz konusu işçilerin işe giriş mücadelesi, işçilerin daha en başından çalışma hayatına yılgınlıkla başlamalarına neden olmaktadır. Kurumsal işleyişin geri planda kaldığı bir diğer alan ise sosyal yardım mekanizmasıdır. Sosyal yardımlar Esenyurt'ta da verilmekte, ancak alan araştırmasında elde edilen bulgulara göre yardım alma süreçlerinde politik tercih ve yönelimler ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla sosyal yardım mekanizmaları politikanın gölgesinde işlemektedir.

İşçiler açısından bir diğer husus sağlık sorunlarının çözümüdür. Sağlık sorunlarının giderilmesi işçiler için ikinci plandadır. Yoksulluk, zaman kısıtlılığı gibi etkenler sağlık sorunlarına müdahalede bulunmayı geciktirmektedir. Esenyurt'ta hastanelere ulaşım önemli bir sorundur. Hastaneler tedavi sağlamada rahat bir alana sahip olamamakta ve hastanelerdeki yoğunluk nedeniyle sağlık hizmetine ulaşmak sorun olmaktadır. Tedavi süreci maddi açıdan külfet olarak görülmekte ve dolayısıyla işçiler gelirlerini bu alana yatırmaktan çekinmekte, yaşamlarını doğrudan etkileyecek türde bir hastalık olmadığı sürece tedavi olmak tercih edilmemektedir.

Ekonomik durumları diğer işçilere kıyasla daha iyi olarak değerlendirilebilecek olan işçiler bu durumlarını daha fazla çalışmalarına borçludurlar. Öte yandan Esenyurt'taki tüm işçi grupları yoksulluğu yeterince hissetmektedir. Kendilerini yoksul olarak görmeyen işçiler hayatlarının neredeyse tamamını çalışmaya adanmakta ve deyim yerindeyse çalışma hayatı içerisinde kaybolmaktadırlar. Dolayısıyla bu işçilerin boş zaman algıları da değişmektedir. İşçilerin genel olarak haftada bir gün tatil izninin olması, tatil kavramının önemini azaltmakta, çalışma hayatından ayrı düşünülmeyecek bir zaman algısı yaratmaktadır. Çalışma olgusunun bu denli ön planda olması, işçiler açısından kent yaşamının iş yaşamından ibaret olmasını beraberinde getirmektedir. Esenyurt'a göç edenlerin en önemli amacı bir iş bularak çalışmaktır. Böylece bölge, işçilerin bireysel tercihlerinin ötesinde deyim yerindeyse "iş hayatının kenti" haline gelmiştir.

Alan çalışmasından elde edilen bulgular üzerinden, verili sorunların nasıl ortadan kaldırılabileceği de önem kazanmaktadır. İşyerlerinde işçilerin çalışma şartlarının iyileştirilmesi ve kendi durumlarını hakkında söz haklarının olması gerekmektedir. Verili koşullar büyük bir güvencesizlik ürünü olduğundan, örgütlenme hakkının kullanımı önünde fiili ve son derece büyük bir engel oluşmaktadır. İşverenler, işten atma tehdidi ve uygulamalarıyla işyerlerini son derece despotik şekilde yönetmektedirler. Ekonomik anlamda fırsat eşitsizliği var oldukça kentsel yoksulluk her alanda etkisini gösterecektir. Dolayısıyla genel anlamda fırsat eşitsizliğini ortadan kaldırmaya ilişkin düzenlemeler kendisini göstermek zorundadır. Aksi takdirde Esenyurt gibi ilçelerde "kentin kenar mahallesi" görüntüsü ortadan kalkmayacaktır. Kentlerin birer rant alanı olmanın dışında, halk için yaşam alanı haline getirilmesinin önünü açacak adımlar atılmalıdır.

Esenyurt ilçesinde kentsel yoksulluğu bir nebze olsun hafifletebilmek adına yapılması gerekli görülenler şu şekilde sıralanabilir: Kadınların çalışma hayatına katılmasını kolaylaştırıcı mahalle kreşlerinin eksikliği fazlasıyla hissedilmektedir. Dolayısıyla işçiler maddi yük oluşturmayacak şekilde kreş hizmetinin sağlanması elzemdir. Ayrıca İŞKUR bölgede liyakat sistemine göre işçi alımı gerçekleştirerek, akraba aracılığıyla iş bulma gibi nesnellikten uzak bir yönteme

olan ilginin azaltılmasına ilişkin çalışmalar gerçekleştirebilir. İşçiler ve öğrenciler için Esenyurt'ta belirli saatlerde kalkan ücretsiz ulaşım imkânı sağlanmalıdır. İşsizler için belli bir maddi yardım uygulaması başlatılmalı, belediye aracılığıyla yoksul, yardıma muhtaç ve kimsesiz vatandaşlara gıda, yakacak gibi yardımlar sağlanmalıdır. Her mahalleye çocuklar için çocuk tiyatroları, bahçeleri ve oyun alanları kurulmalıdır. Ayrıca her mahallede gençler için spor okulları faaliyete geçirilmelidir. Esenyurt'ta suç unsurunun yoğun yaşanmasından kaynaklı suçları önleyecek danışma merkezleri açılmalıdır. Yaşlılara ücretsiz sağlık hizmetlerini sağlayacak her mahallede sağlık ocakları kurulmalıdır. Engellilere aynı ve nakdi yardımın yanında sos-kültürel faaliyetlerini gerçekleştirebilecek alanlar açılmalıdır. Yoksullara ücretsiz sağlık bakımı sağlanmalı ve özellikle hastalık derecesi yüksek kişilerin ilaçları için ücret yardımı yapılmalıdır.

İşe alımlar niteliklere göre belirlenmeli, asgari ücret düzeyi, işçilerin yaşam standartlarını rahatlıkla gerçekleştirebileceği bir düzeyde belirlenmelidir. Kent planlamaları rant için değil kentin gerçek sahipleri olan halk için kurgulanması sağlanmalıdır. Esenyurt'un işçilerin ve bölgede yaşayanların ifadesiyle "bir beton yığını haline geldiğini" de dikkate alırsak, mahallelerde ağaçlandırma ve park alanları artırılmalıdır.

Elde edilen bulgulardan hareketle, Esenyurt'ta işçi sınıfının kentsel yoksulluk yaşadığı ve bölgedeki kentsel düzenlemelere karşı memnuniyetsiz olduğu ifade edilebilir. Borçluluk işçiler arasında son derece yaygındır ve işçi aileleri geçimlerini ancak asgari koşullarda ancak sağlayabilmektedir. İşçilerin, hem çalışma ortamlarındaki zor şartlara, hem de yaşamış oldukları yoksulluğa karşı aktif bir direnişi doğrudan örgütleyememeleri, kentsel planlamalarda rant odaklı yaklaşımlarının benimsenmesinden de kaynaklanmaktadır.¹⁷

---

¹⁷ İşçilerin son yerel seçimdeki durumuna bakacak olursak işçiler tarafından yönetime karşı bir tepki doğduğunu da görebiliriz. Esenyurt'ta kent yaşamından işçi sınıfının memnuniyetsizliği yakın dönemde gerçekleşen yerel seçimlerde gözlenebilmektedir. Zira 31.03.2019 yerel seçimlerinde Esenyurt halkı muhalif bir partiyi seçerek, şimdiye kadar ki var olan belediye yönetimine karşı bir seçimde bulunmuş ve bölgedeki huzursuzluğu, yoksulluğu, bölge yönetiminin eksikliğini seçimlerde açık şekilde göstermiştir. (<http://secim.ntv.com.tr/istanbul/esenyurt-yerel-secim-sonuclari>)

KAYNAKÇA

- Adaman, F., & Keyder, Ç. (2006). Türkiye’de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma, *Avrupa Komisyonu’nun Çalışma Sosyal İşler ve Fırsat Eşitliği Dairesi Raporu*. http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/2006/study_turkey_tr.pdf (28.10.2018).
- Akalın, M. (2016). Kentsel dönüşümün karanlık yüzü: soylulaştırma, yerinden edilme ve mekânsal dışlanma. *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 14, 287- 320.
- Akkar, Z.M. (2006). Kentsel dönüşüm üzerine batıdaki kavramlar tanımlar süreçler ve Türkiye. *TMMOB ŞPO Planlama Dergisi*,2(36), 29-38.
- Akkaya, Y. (2010). *Cumhuriyet’in Hamalları İşçiler*. İstanbul: Yordam.
- Akkoç, Y. (2018). Kentsel dönüşüm projelerinin kent kimliğine etkileri. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, Cilt 27, Sayı 1, 23-51.
- Aksan, G. (2012). Yoksulluk ve yoksulluk kültürünün toplumsal görünümleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27, 9-19.
- Aksan, G. (2015). *Yoksulluk ve Dayanışma Ağları*. Konya: Çizgi.
- Alkan, L. (2014). 1980 sonrası konut politikalarının mekânsal yansımaları: Ankara örneği. *Kent Araştırmaları*, 12, 103-131.
- Alptekin, M.Y. (2012). *Şehir ve Toplum*. İstanbul: Beta.
- Amin, S. (1997). *Emperyalizm ve Eşitsiz Gelişme*. Semih Lim (Çev.). İstanbul: Kaynak.
- Aslanoğlu, R. A. (2000). *Kent, Kimlik ve Küreselleşme*. Bursa: Ezgi.
- Ataöv, A., & Osmay, S. (2007). Türkiye’de Kentsel Dönüşüme Yöntemsel Bir Yaklaşım. *Metu (Journal Of Faculty Of Architecture)*, 24, 57-82.
- Aydoğanoglu, E. (2010). *İşçi Sınıfı Tarihi (Kısa Bir Özet)*. İstanbul: Tarem.
- Aytaç, Ö. (2005). Türkiye kentleşmesinde bir ara kurum: kent kahvehaneleri. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 179-200.
- Ayhan, F. (2019). Esenyurt ilçesinde nüfusun gelişimi ve bu gelişimde rol oynayan etmenler. *Kent Akademisi*. 12 (37), 67-81
- Bahçeci, H. I. (2017). Neo-liberalizmin kentsel mekândaki tezahürü olarak kentsel dönüşüm. *JIMEP*, 5 (2), 16-27.
- Bal, H. (2006). *Kent Sosyolojisi*. Isparta: Fakülte Kitapevi.
- Bal, H. (2016). *Kent Sosyolojisi*. Bursa: Sentez.
- Baloğlu, F. (2005). Kentsel yoksulluk: İstanbul’dan küçük bir kesit. *Sosyoloji Konferansları*, 31, 231-249.
- Başaran, İ. (2008). *Kent ve Yerel Yönetim*. İstanbul: Okutan.
- Bauman, Z. (1999). *Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar*. Ümit Öktem (Çev.). İstanbul: Sarmal.

- Bayat, A. (2016). Tersyüz Olmuş Şehir’de Siyaset. Önder Kulak (Ed), *Mekân Meselesi* içinde (s.29-54). İstanbul: Tekin Yayınları.
- Begel, E. (1996). Kentlerin doğuşu. *Cogito*, 8, 7-16.
- Boockhin, M. (1992). *Kentsiz Kentleşme: Yurttaşlığın Yükselişi ve Çöküşü*. Burak Özyalçın (Çev.) . İstanbul: Ayrıntı.
- Buğra, A. (2008). *Kapitalizm Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika*. İstanbul: İletişim.
- Buğra, A., & Savaşkan, O. (2015). *Türkiye’de Yeni Kapitalizm: Siyaset Din ve İş Dünyası*. (Çev.: Bülent Doğan). İstanbul: İletişim.
- Castells, M. (2014). *Kent Sınıf İktidar*. Asuman Türkün (Çev.). Ankara: İren.
- Çoşkun, O., & Zaman, S. (2012). Kentlere göç eden kırsal nüfusun kentsel uyumu ve kentleşme düzeyleri üzerine uygulamalı bir araştırma: Erzurum kent örneği. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 9(1), 441- 455.
- Dalkılıç, B. & Aşkın, M. (2018), “Gayrimenkul ve Konut Sektörüne Bakış”, Emlak Konut.http://www.emlakkonut.com.tr/_Assets/Upload/Images/file/Yatirimci/sectorRaporu/YATIRIMCI%20ILISKILERI_SEKTOR%20RAPORU_TR.pdf (Erişim Tarihi: 26.12.2018).
- Dedeoğlu, S. (2004). Sindrella’nın Pazara Yolculuğu Toplumsal Cinsiyet Rollerine Aile ve Kadının İşgücüne Katılımı Üzerine Bir Deneme. Balkan, N., & Savran, S. (Ed.), *Neoliberalizmin Tahribatı* içinde (s.254-274) İstanbul: Metis Yayınları.
- Dowd, D. (2008). *Kapitalizm ve Kapitalizmin İktisadı*. Cihan Gerçek (Çev.). İstanbul: Yordam.
- Ercan, F. (2005). *Para ve Kapitalizm*. İstanbul: Devin.
- Erder, S. (2015). *İstanbul Bir Kervansaray (Mı?) Göç Yazıları*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi.
- Erder, S. (1996). *İstanbul’a Bir Kent Kondu*. İstanbul: İletişim.
- Erdoğan, E. (2017). Suriyeli Mülteciler ve Belediyelerin Süreç Yöntemi: İstanbul Örneği. *Kopuştan Uyuma Kent Mültecileri Dergisi*. İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları.
- Erdoğan, S., & Kutlu, D. (2014). Dünya’da ve Türkiye’de çalışan yoksulluğu: işgücü piyasası ve sosyal koruma politikaları bağlamında değerlendirme. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2, 63-114.
- Ergin, G. (2013). *Anadolu’da Roma Hâkimiyeti: Direniş ve Düzen*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Es, M., & Ateş, H. (2004). Kent yönetimi kentleşme ve göç: sorunlar ve çözüm önerileri, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 48, 206-246.
- Genç, F.N. (2008). Türkiye’de kentsel dönüşüm: mevzuat ve uygulamaların genel görünümü. *Celal Bayar Üniversitesi Yönetim Ve Ekonomi*, 15 (1), 115-130.

- Gökburun, İ. (2017). İstanbul'da nüfusun gelişimi ve ilçelere dağılımı. *Journal Of Anatolian Cultural Research*, 1(3), 110-130.
- Habermas, J. L. (1990). *Postmodernizm*, Gülelgül Naliş, Dumrul Sabuncuoğlu, Deniz Erksan (Çev.). İstanbul: K1y1. 1994.
- Hartman, K. (2014). *Küresel Çarkın Dışında Kalanlar: Tüketim Toplumundaki Yeni Fakirlik*, (Çev.: Etem Levent Bakaç). İstanbul: Ayrıntı.
- Harvey, D. (1989). *Postmodernliğin Durumu*. Sungur Savran (Çev.). İstanbul: Metis Yayınevi.
- Harvey, D., *Umut Mekânları*. (Çev.: Zeynep Gambetti), Metis, İstanbul, 2007.
- Harvey, D., *On Yedi Çelişki ve Kapitalizmin Sonu*, (Çev.: Esin Soğancılar), Sel, İstanbul, 2015.
- Harvey, D. (2015). *Asi Şehirler*, (Çev.: Ayşe Deniz Temiz). İstanbul: Metis.
- Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2018). Yıllık Ekonomik Rapor. <https://www.hmb.gov.tr/> (Erişim Tarihi:29.03.2019).
- <http://secim.ntv.com.tr/istanbul/esenyurt-yerel-secim-sonuclari> (Erişim Tarihi: 05.04.2019).
- <http://www.turkishtimedergi.com/makro-ekonomi/trakyaya-tasinan-sanayi-sirketleri/> (Erişim Tarihi:13.12.2018).
- <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> (Erişim Tarihi:16.12.2018).
- <https://www.dunya.com/ekonomi/sanayicinin-tasinma-kaygisi-haberi-360050> (Erişim Tarihi:25.03.2019).
- <https://www.evrensel.net/haber/78179/1500-isci-fabrikayi-iskal-etti>(Erişim Tarihi: 25. 01. 2019).
- https://www.sayistay.gov.tr/tr/Upload/62643830/files/raporlar/kid/2017/Genel_B%C3%BCt%C3%A7e_Kapsam%C4%B1ndaki_%20Kamu_%C4%B0dareleri/T%C3%9CRK%C4%B0YE%20KAMU%20HASTANELER%C4%B0%20KURUMU.pdf (Erişim Tarihi:25.01.2019).
- <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> (Erişim Tarihi:25. 01. 2019).
- <https://data.oecd.org/agroutput/meat-consumption.htm#indicator-chart> (Erişim Tarihi:17. 06. 2019).
- Huberman, L. (2013). *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*. Murat Belge (Çev.). İstanbul: İletişim.
- Işık, O., & Pınarcıoğlu, M. (2015). *Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli Örneği*. İstanbul: İletişim.
- Karadağ, A., & Mirioğlu, G. (2012). Bayraklı kentsel dönüşüm projesi üzerine coğrafi değerlendirmeler. *Türk Coğrafya*, 57, 21-32.
- Karakaş, M. (2003). Modern bütünleşmeden postmodern farklılaşmaya kentte toplumsal etkileşim. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 12 (2), 16-40.

- Karakurt, E. (2006). Kentsel mekânı düzenleme önerileri: modern kent planlama anlayışı ve postmodern kent planlama anlayışı. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler*, 26, 1-25.
- Kaya, F. (2011). Gayrimenkul rantlarının vergilendirilmesi, *Vergi Dünyası*, 361: 85-92.
- Karaman, F., (2015). Yoksulluğun çalışma ile imtihanı: çalışan yoksullar üzerine bir araştırma, *Kent Araştırmaları Dergisi*, 16, 50-70.
- Kaygalak, S. (2001). Yeni kentsel yoksulluk göç ve yoksulluğun mekânsal yoğunlaşması: mersin/demirtaş mahallesi örneği. *Praksis*, 2, 124-171.
- Keleş, R. (1983). *100 Soruda Türkiye’de Kentleşme Konut ve Gecekondu*. İstanbul: Gerçek.
- Keleş, R. (2016). *Kentleşme Politikası*. Ankara: İmge.
- Keyder, Ç. (2014). *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*. İstanbul: İletişim.
- Kılınç, A.Z., & Çelik, A. (2009). Kentsel dönüşüm ve kültürel dönüşüm. *Selçuk Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18, 145– 164.
- Kıray, M.B. (1998). *Kentleşme Yazıları*. Ankara: Bağlam.
- Kızıltepe, M. (2013). Dönüşüme gelene kadar konut politikası neye dönüştü? ne yapmalı?. *Planlama*, 23(1), 12-18.
- Köse, A.H., & Bahçe, S. (2009). “Yoksulluk” yazının yoksulluğu: toplumsal sınıflarla düşünmek. *Praksis*, 19, 385-419.
- Kurtuluş, H. (2012). Kentsel dönüşüme modern kent mitinin çöküşü çerçevesinden bakmak. *Planlama*, 53, 49-53.
- Lafargue, P. (2016). *Tembellik Hakkı*. Engin Sunar (Çev.). İstanbul: Say.
- Lefebvre, H. (2000). *Mekânın Üretimi*, Işık Ergüden (Çev.). (2014) İstanbul: Sel.
- Lefebvre, H. (2015). *Şehir Hakkı*. Işık Ergüden (Çev.). İstanbul: Sel.
- Louis, W. (2002). Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentlileşme. Ayten Alkan & Bülent Duru (Der.). *20. Yüzyıl Kenti* içinde (s. 77-106). Ankara: İmge.
- Mazoyer, M., & Roudart, L. (2010). *Dünya Tarım Tarihi: Neolitik Çağ’dan Günümüzdeki Krize*. Şule Ünsaldı (Çev.). Ankara: Epos.
- Merrifield, A. (2017). *Yeni Kent Sorunu*. Ceren Akyos, Duygu Toprak (Çev.). İstanbul:Tekin.
- Mumford, L. (2007). *Tarih Boyunca Kent*. Gürol Koca, Tamer Tosun (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Munck, R. (2003). *Emeğin Yeni Dünyası: Küresel Mücadele Küresel Dayanışma*. Mahmut Tekçe (Çev.). İstanbul: Kitap.
- Theodore, N., & Peck, J., Brenner, N. (2012). Neoliberal kentçilik: kentler ve piyasaların egemenliği. *İdeal Kent Dergisi*, 7, 21-37.

- TMMOB Ankara Mimarlar Odası, “Avrupa Kentli Hakları Deklerasyonu”, <http://www.mimarlarodasiankara.org/?id=964> (Erişim tarihi:25.12.2018).
- Öngel, F. S. (2013). *Kapitalizmin Kıskaçında Kent ve Emek* (2. Baskı). Ankara: NotaBene.
- Önkal, G. (2016). Kentlilik ve Kentsizlik. Özgür Sarı ve Ali Esgin (Ed.), *Kent Fragmanları içinde* (s.61-76). Ankara: Phoenix.
- Özbay, F. (2015). *Dünden Bugüne Aile Kent ve Nüfus*. İstanbul: İletişim.
- Özbek, S.İ. (2005). Kentsel dönüşüm süreçlerinde aktörler - beklentiler – riskler. *Ege Mimarlık Dergisi*, 1, 16-21.
- Özden, P.P. (2006). Türkiye’de kentsel dönüşümün uygulanabilirliği üzerine düşünceler. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 35, 215-233.
- Öztürk, N., & Fitöz, E. (2009). Türkiye’de konut piyasasının belirleyicileri: ampirik bir uygulama. *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(5), 21-46.
- Özyurt, K. (2007). Yirminci yüzyıl sosyolojisinde kentsel yaşam. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (18), 11-126.
- Perouse, J.F. (2014). *İstanbul’la Yüzleşme Denemeleri: Çeperler, Hareketlilik ve Kentsel Bellek*. İstanbul: İletişim.
- Pırnenne, H. (2014). *Ortaçağ Kentleri*. Şadan Karadeniz (Çev.). İstanbul: İletişim.
- Poggi, G. (1978). *Modern Devletin Gelişimi*. Şule Kut ve Binnaz Toprak (Çev.). (2012). İstanbul: Bilgi Üniversitesi.
- Richard, S. (1992). *Kamusal İnsanın Çöküşü*. Serpil Durak ve Abdullah Yılmaz (Çev.). (2013) İstanbul: Ayrıntı.
- Sağlam, S. (2006). Türkiye’de iç göç olgusu ve kentleşme. *Türkiyat Araştırmaları*, 5, 34-44.
- Selçuk, B., & Aydoğdu, İ.B. (2014). Kentsel dönüşüm üzerine düşünceler: kazanım mı kayıp mı?. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2 (15), 33-53.
- Sert, E., & Karpuz, H., Akgün, G. (2005). Küreselleşme sürecinde değişen kent kavramı; mekân ve politikleşme üzerine bir okuma çalışması. *Planlama*, 2, 101-111.
- Sipahi, E. B. (2012). “Yeni” liberalizmin “yeni” yaşam alanları olarak güvenli siteleri: Konya Örneği. *İdeal Kent Dergisi*, 7, 110-135.
- Silver, B. (2009). *Emeğin Gücü:1870’ten Günümüze İşçi Hareketleri ve Küreselleşme*. Aslı Önal (Çev.). İstanbul: Yordam.
- Smith, N. (1986). Mutenalaştırma, Sınır ve Kentsel Mekânın Yeniden Yapılandırılması. *Kentin Mutenalaştırılması içinde*, (Haz. Neil Smith ve Peter Williams). çev. Melike Uzun (2015), İstanbul: Yordam.

- Sönmez, N.Ö. (2006). Güzensiz konut alanlarında kentsel dönüşüm modelleri üzerine bir değerlendirme. *Planlama*, 36(2), 121-127.
- Şen, B. (2011). İstanbul tarihi kent merkezinde kentsel dönüşüm: mekânsal müdahaleye içerden bakış ya da mekânsal toplumsalla birlikte düşünmek. *Toplum ve Demokrasi*, 11, 33-52.
- Şen, S. (2012). Kentlilik üzerine düşünmek. *Toplum ve Bilim*, 124, 103-125.
- Şengül, T. (2001). Sınıf mücadelesi ve kent mekânı. *Praksis*, 2, 9-31.
- Şengül, T. (2009). *Kentsel Çelişki ve Siyaset Kapitalist Kentleşme Süreçlerinin Eleştirisi*. Ankara: İmge.
- Şentürk, Ü. (2014). Mekân sadece mekân değildir: kentsel mekânın yeni tezahürleri. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 67, 85-106.
- Şenyapılı, T. (1978). *Bütünleşmemiş Kentli Nüfus Sorunu*, Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayını.
- Şenyapılı, T. (2004). *Barakadan Gecekonduya: Ankara'da Kentsel Mekânın Dönüşümü 1923-1960*. İstanbul: İletişim.
- Şişman, A., & Kibaroglu, D., "Dünyada ve Türkiye'de Kentsel Dönüşüm Uygulamaları", TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası 12. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı. Ankara, (11-15 Mayıs), 2009:1-9.
- Uğurlu, Ö. (2013 Ocak-Şubat- Mart). Neoliberal politikalar ekseninde türkiye'de kentsel mekânın yeniden üretimi. *TBB Mesleki Sağlık ve Güvenlik*, s. 4.
- Uzgören, G., & Türkün, A. (2018). Airbnb'nin soylulaşma sürecine etkisi: kadıköy rasimpaşa mahallesi örneği. *Planlama Dergisi*, 28, 154-170.
- Ukurçayır, M.A., & Eroğlu, H.T., Sağır, H. (2012). Yerel yönetim, katılım ve kent konseyleri. *Yerel Politikalar Dergisi*, 1, 97- 128.
- Üçoğlu, M. (2015). Neo-liberalizm kent alanlarında neden yoksulluğa ihtiyaç duymaktadır. *Kent Araştırmaları*, 16, 34-49.
- Yıldırım, A.E. (2006). Güncel bir kent sorunu: kentsel dönüşüm. *Planlama Dergisi*, 2,7-23.
- Yıldırım, E., & Uçkan, B. (2010). İşverenlerin sendikasılaştırma modelleri ve Türkiye örneği. *Çalışma ve Toplum*, 2 (25), 163-184.
- Yıldız, M. Z. , & Alaeddinoğlu, F. (2007). Küreselleşme Çağında Değişen Mekân Algılayışları. 38. ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi). *Kültürel Değişim Gelişim ve Hareketlilik* içinde. Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, C.2, 845-862.
- Yılmaz, A.S., & Çetin, B. N. (2006). Postmodernizm ve kent. *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi*, 4 (2), 69-74.
- Yılmaz, M. (2012). Küreselleşme ve kentsel yoksulluk: sosyolojik bir perspektif. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 257-287.

EKLER

ESENYURT'TA ÇALIŞAN İŞÇİLERE UYGULANAN ANKET VE DERİNLEMESİNE GÖRÜŞME FORMU

Anket Nu.	
Görüşme Yeri	
Görüşme Tarihi	

1. Cinsiyet

( ) Kadın

( ) Erkek

2. Yaşınız

3. Doğum Yeriniz

4. Eğitim Durumunuz

5. Mesleğiniz

6. Medeni Durum

( ) Evli

( ) Bekar

Evli ise;

a) Çocuğunuz var mı?

( ) Evet

( ) Hayır

Evet ise; çocuk sayısı

b) Çocuklarınız eğitime devam ediyor mu?

c) Çocuklarınızın eğitimini tamamlaması için özel ders aldırıyor musunuz?

( ) Evet

( ) Hayır

d) Çocuğunuzun da sizin çalıştığınız işte çalışmasını ister misiniz? Neden?

7. Haftada kaç gün çalışmaktasınız?

8. Ailede ki kişi sayınız?

9. Hanede sizden başka çalışan kişi sayısı?

10. Esenyurt'a göç yoluyla mı geldiniz?

( ) Evet

( ) Hayır

Hayır ise; Aileniz İstanbul'a göç yoluyla mı geldi?

( ) Evet

( ) Hayır

(10 ve 17 Arasındaki Soruları Esenyurt'a Göç Yoluyla Gelenler Cevaplayacak)

a) Esenyurt'a nereden geldiniz?

b) Esenyurt'a kaç yılında geldiniz?

c) Esenyurt'a göç etme sebebiniz?

- Ekonomik nedenler
- Eğitim
- Sağlık
- Diğer

d) Neden başka bölge değil de Esenyurt'a yerleştiniz?

11. Esenyurt'ta ne kadar süredir yaşıyorsunuz?

12. Esenyurt'a ilk geldiğinizde komşularımızın size karşı yaklaşımları ve tavırları nasıl olmuştur?

13. Göç etmeden önce hangi işle uğraşıyordunuz?

14. Esenyurt'a geldiğinizde vazgeçmek zorunda kaldığınız gelenek ve görenekler oldu mu? Evet ise bunlar nelerdir?

( ) Evet

( ) Hayır

15. Göç sonrasında ekonomik durumunuzda nasıl bir değişim yaşadınız?

a) Daha iyi oldu

b) Daha kötü oldu

c) Herhangi bir değişim olmadı

16. Yaşamınızı sürdürebilecek kadar paranız olsaydı memleketinize geri dönmeyi düşünür müsünüz? Neden?

( ) Evet

( ) Hayır

17. İstanbul'a ilk geldiğiniz zamanlar da ötekileştirildiniz mi? Evet ise; en çok hangisi olmuştur?

( ) Evet

( ) Hayır

a) Yoksulluk

b) Göç yoluyla sonradan gelmek

c) Etnik köken

d) Kültürel farklılıklar

e) Dini inanç/mezhep

f) Eğitim seviyesi

g) Giyim-kuşam

h) Sosyal dışlanmaya hiç maruz kalmadım

18. Şuan hangi işte çalışıyorsunuz?

Bu işte başka gelir getiren iş yapıyor musunuz?

( ) Evet

( ) Hayır

19. İşinizi nasıl buldunuz?

a) İş ve işçi bulma kurumu

b) Akraba aracılığıyla

c) İş yerine doğrudan başvuru yaparak

20. Gelirinizi ilk olarak hangi harcamada kullanırsınız?

- a) Kira
- b) Gıda
- c) Eğitim
- d) Giyim
- e) Sağlık

21. Neden başka bir iş değil de bu işte çalışıyorsunuz?

22. Son beş yılda hiç işsizlik yaşadınız mı?

( ) Evet

( ) Hayır

Evet ise; işsizlik sürecinde geçiminizi nasıl sağladınız?

23. Aile üyelerinizle birlikte geçiminizi sağlayamadığınız dönem oldu mu?

( ) Evet

( )

Evet ise; nasıl çözüm buldunuz?

- a) Kira geliri
- b) Vakıf/dernek/muhtarlık yardımı
- c) mal satışı
- d) birikimimiz vardı
- e) Eş/dost yardımı

24. Şuan çalıştığınız işte aylık geliriniz ne kadar? Sizce İstanbul'da daha iyi bir yaşam sürmek için ne kadar gelire sahip olmak gerekir?

Kazandığınız gelir geçiminiz için yeterli mi?

( ) Evet

( ) Hayır

25. İşinizi kaybederim diye bir endişe ediyor musunuz?

( ) Evet

( ) Hayır

Bu korkularınız ne yönde olmaktadır?

26. Borcunuz var mı?

( ) Evet

( ) Hayır

Evet ise; nerelere borcunuz bulunmaktadır?

a) Banka

b) Esnaf

c) Kredi kartı

d) Akrabalar

e) Arkadaşlar

27. Borçlanma durumunuz nasıl olmaktadır?

a) Sürekli borçluyuz

b) Çoğunlukla borçluyuz

c) Ara sıra borçlanıyoruz

d) Hiç borcumuz olmuyor

28. Oturduğunuz ev size mi ait yoksa kira mı?

( ) Kendi

( ) Kira

Kendini ise;

a) Evi satın aldım

b) Evi kendim yaptırдым

29. Ev veya arsa almak için parayı nerden sağladınız?

a) Miras

b) Banka kredisi

c) Borçlanma

d) Birikim yoluyla

30. Oturduğunuz ev kaç odalı?

31. Son beş yıl içinde iş değiştirdiniz mi?

( ) Evet

( ) Hayır

41. Haftalık gıda ihtiyacınızda neleri sıklıkla tüketmektesiniz?

42. Boş zamanınızda genellikle nelerle uğraşmaktasınız?

DERİNLEMESİNE GÖRÜŞME SORULARI

1. Cinsiyet

2. Eğitim durumu

3. Yaş

4. Mesleği

5. Gelir

6. Kent yaşamından memnun musunuz? Neden? Kent yaşamında sizi en çok ne zorlamaktadır?

7. Kaç yıldır İstanbul'da yaşıyorsunuz? İstanbul'un eğlence ve sosyal aktivite için hangi ilçelerini tercih edersiniz?

8. Yoksulluk kavramı sizi için ne ifade etmektedir? Size göre yoksulluğun en önemli nedenini ne oluşturmaktadır? Yoksulluktan kurtulmak mümkün müdür? Kendinizi yoksul olarak görüyor musunuz? Neden?

9. İstanbul'a ilk geldiğiniz zamanlarda sizi en çok zorlayan durumlar neler olmuştur? Bu zorlukları aşmak için yardım aldınız mı? Şimdiki yaşadığınız zorluklar nelerdir?

10. Çalışma hayatında daha iyi çalışma koşulları oluşturmak için iş arkadaşlarınızla bir araya gelip çözüm aradığınız oldu mu? Bunlar nelerdir?

11. Herhangi bir kuruluşa (sendika, dernek vb. gibi) üye oldunuz mu? Neden?

12. Eğlence olarak en son ne zaman bir faaliyet gerçekleştirdiniz? Genellikle eğlenmek için nelerle uğraşırsınız?

13. eşinizle en son ne zaman baş başa bir tatil gerçekleştirdiniz? Tatil olarak hangi bölgeleri seçersiniz?

14. Ekonomik şartlarınızı daha iyi bir duruma getirmek için herhangi bir hareket (örneğin; dernek, vakıf veya sendika üye olmak/kurmak) yaptınız mı?

15. İmkânınız olsa İstanbul'un hangi semtinde yaşamak isterdiniz? Neden?

16. Kentsel dönüşüm hakkında ki düşünceleriniz nelerdir?

17. İstanbul'da hayal ettiğiniz yaşamı gerçekleştirebildiniz mi? Gelecekte nasıl bir hayat hayal etmektesiniz? Yapmak isteyip de yapamadığınız şeyler nelerdir?

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı-Soyadı	SEMRA YILMAZ
Doğum Yeri-Tarihi	GÜRGENTEPE / 1993
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	ORDU ÜNİVERSİTESİ
Yüksek Lisans	ORDU ÜNİVERSİTESİ
Bildiği Yabancı Diller (varsa)	İNGİLİZCE
Bilimsel Faaliyetleri (varsa)	<p>9. Mülkiye Genç Sosyal Politikacılar Kongresi / Ankara Üniversitesi</p> <p>7. Hayatın İçinden İktisat “Geçmişten Günümüze Türkiye Ekonomisi” Sempozyumu / Hacettepe Üniversitesi</p> <p>Ordu Üniversitesi “54. Kütüphane Haftası Etkinlikleri” Kütüphane Kaynak Kullanımı Ödülü</p> <p>Yılmaz, S. (2018). Gündelikçi Olarak Çalışan Kadınların İş ve Aile Yaşamındaki Tükenmişliği: Fatsa Örneği, <i>İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi</i>, 17, 70-90.</p> <p>Yılmaz, S. (2018). Türkiye’de Kadınların Çalışma Hayatındaki Yeri ve Sosyal Güvenlik Hukuku Düzenlemeleri, <i>Sosyal Çalışma Dergisi</i>, 2(2), 63-80.</p>
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	